

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Історичний факультет
Кафедра історії України, археології та спеціальних
галузей історичних наук

Кваліфікаційна робота
ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА СИМОНА ПЕТЛЮРИ ЯК
ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-
ПОЛІТИЧНОГО РУХУ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Освітньо-професійна програма
014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

здобувачки другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Калинюк Ірини Олександрівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор історичних наук, професор
Куций Іван Петрович

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат історичних наук, доцент
Прийдун Степан Васильович

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ	7
1.1. Стан наукової розробки проблеми.....	7
1.2. Специфіка джерельної бази.	13
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження постаті Симона Петлюри та публіцистики як історичного джерела.	16
РОЗДІЛ II. ПУБЛІЦИСТИКА С. ПЕТЛЮРИ: ПРОБЛЕМНО-ЗМІСТОВИЙ АНАЛІЗ	19
РОЗДІЛ III. РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 1905–1907 РР. В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СИМОНА ПЕТЛЮРИ.....	22
3.1. Видавнича діяльність та справа в революційну епоху.	22
3.2. Партійне й організаційно-інституційне будівництво епохи революції.	26
3.3. Виборчий процес в Державну Думу.....	33
3.4. Культурне будівництво в революційну епоху.	37
РОЗДІЛ IV. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ, ГРОМАДСЬКІ ТА КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ СИМОНА ПЕТЛЮРИ	44
РОЗДІЛ V. ПУБЛІЦИСТИКА С. ПЕТЛЮРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.	52
РОЗДІЛ VI. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ СИМОНА ПЕТЛЮРИ	72
РОЗДІЛ VII. ПОЛІТИЧНА ВІЗІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ.....	85
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	100

ВСТУП

Українське національне відродження першої третини ХХ століття наповнене потужними і насиченими подіями: зародженням революційних рухів, появою перших українських партій, виходом Україною на міжнародну арену, спробами її легітимізації як незалежної держави. Серед всіх цих історичних епізодів, наповнених як перемогами, так і численними поразками, складно відшукати істинність, правдивість – осягнути всю реальну ситуацію того часу. Тому, діяльність постаті Симона Петлюри – політика, журналіста, воєначальника допомагає усвідомити всю справжність і складність фактів. Він, як непересічна людина, а свідомий аналітик й державець, детально описує і розповідає про соціально-економічні, культурні й політичні події в період становлення української державності. С.Петлюра у своїй публіцистичній творчості не лише розкривається як державний діяч, але й як людина, що прагне відобразити дух епохи, ідеологічні пошуки, світоглядні трансформації українського суспільства у процесі його визрівання.

Статті, відозви, телеграми, аналітичні рецензії й листи Симона Петлюри є накопиченням унікальних, первинних джерел інформації для глибокого розуміння суспільних процесів. Їх сукупність складається із цінних особистих відгуків політика щодо тодішніх подій, його бачення розв'язку нагальних проблем українців, роздуми про майбутнє держави, роль культури, мови, церкви, освіти у розбудові нації. Дивовижно, але більшість тогочасних труднощів залишилися невирішеними аж дотепер або їх розв'язки мають відголоски у сьогоденні. Наболілими труднощами залишаються ті самі питання геополітичного й культурного фронту, підказки для вирішення яких знаходяться у публіцистичних текстах С.Петлюри. У цьому і полягає **актуальність теми дослідження** – показати цінність публіцистики автора у сучасному вимірі, особливо в умовах російсько-української війни, на якій заклики до єдності, незламності є особливо важливі. Його думки про роль інтелігенції, журналістики й громадянського суспільства як рушіїв визвольної боротьби перегукуються із

сучасними викликами, що стоять перед Україною. Ми спостерігаємо за циклічними історичними паралелями, які стосуються тих самих питань – оборони, соборності, відваги; не змінились історичні реалії, бо Україна як і тоді має доводити світові право на існування; не змінились і вороги й супротивники з їх вимогами і промовами. У таких випадках кожен українець пропускає через себе слова С.Петлюри: «Найбільшою перешкодою для визнання суверенності України є гіпноз самого імені Росія. Цей гіпноз треба розвіяти, особливо в Америці (Північні Штати) та Франції. Справу поділу Росії треба поставити як справу покою цілого світу, як справу європейської рівноваги та реально-матеріальної вигоди держав», які були надзвичайно пророчими [22]. Його думка про «гіпноз імені Росія» відображає феномен, який і тепер впливає на світову політику — схильність багатьох держав і суспільств сприймати Росію як невід’ємну частину європейської цивілізації, забуваючи про її агресивну сутність, колоніальний характер і традицію заперечення права інших народів на самовизначення. Петлюра закликав розвіяти цей гіпноз, тобто подолати західні ілюзії про «велику Росію» і визнати реальність: існування Російської імперії у будь-якій її формі (царській, радянській чи нинішній) є головною перешкодою для свободи України та миру в Європі. Тепер ця цитата звучить як психологічний і політичний дороговказ для української нації та міжнародної спільноти. Петлюра фактично заявив необхідність демонтажу Росії як умову тривалого миру — і сучасна історія це підтвердила. Його заклик «поставити справу поділу Росії як справу європейської рівноваги» набуває нового змісту після 2014 року, коли агресія проти України показала, що без усвідомлення реальної сутності російського імперіалізму Європа не зможе забезпечити ні власну безпеку, ні стабільність у світі.

Об’єктом дослідження обраної теми є публіцистична, мемуарна та епістолярна спадщина Симона Петлюри.

Натомість **предметом дослідження** є особливості інтерпретацій С.Петлюрою подій, процесів та постатей із сфери українського політичного, культурного і національного життя.

Метою кваліфікаційної роботи є встановити, розтлумачити зміст, ідейно-тематичні особливості, суспільно-політичну роль та значення публіцистики Симона Петлюри як історичного джерела для вивчення українського національного руху у першій третині ХХ століття.

Для того, щоб реалізувати вище зазначену мету необхідно виконати такі завдання:

- проаналізувати історіографію, джерельну базу та епістолярій Симона Петлюри;
- визначити основні тематичні напрямки публіцистичної спадщини С.Петлюри;
- дослідити роль його доробку у висвітленні суспільно-політичного життя Наддніпрянської України та Галичини;
- проаналізувати відображення революційних подій в Україні протягом 1917–1921 рр. у працях Симона Петлюри;
- виділити вплив його публіцистики у діяльності української діаспори та значення його відозв на їх політичну свідомість;
- окреслити інформаційну інноваційність публіцистики С.Петлюри у зіставленні з іншими джерелами;
- дати цілісну оцінку публіцистики С.Петлюри як джерельного комплексу.

Хронологічні рамки даного дослідження охоплюють період від початку ХХ століття до його першої третини, тобто 1900-1926 рр. – саме протягом цього часу публіцистична діяльність С.Петлюри була в активному розпалі, бо він особисто брав участь у політичному й культурному житті України аж до моменту його вбивства на чужині.

Наукова новизна праці полягає насамперед у тому, що нами вперше здійснено спробу комплексного аналізу публіцистики С.Петлюри як історичного джерела, реконструйовано його бачення процесів становлення українського національного руху. Здійснене нами дослідження дає змогу істотно поглибити чи навіть відкоригувати попередні наукові уявлення та підходи як про саму постать

С. Петлюри, так і про український національний рух першої третини ХХ ст. в цілому.

Теоретичне значення праці полягає у спробі здійснити комплексний аналіз публіцистики С.Петлюри як історичного джерела, реконструювати за допомогою опису політичних етапів й нюансів становлення українського національного руху та відродження. Здійснено намагання висвітлити важливість використання публіцистичної спадщини Симона Петлюри для формування критичного мислення, громадянської свідомості – загалом уявлення національних цінностей державців і суспільства у революційні часи.

Практичне значення результатів кваліфікаційної роботи розраховане на широке коло читачів, зацікавлених у вивченні української історії, а також для удосконалення й поглиблення матеріалу доби національно-визвольних змагань українського народу протягом 1917–1921 рр. зі свідчень очевидців, творців подій. Також результати дослідження можна використовувати для написання теоретичних статей чи практичних занять, підготовки уроків історії, спецкурсів чи просвітницької діяльності вчителями, студентами, викладачами чи учнями.

Методологічна основа дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, науковості, джерельного та проблемно-хронологічного підходів, а також на міждисциплінарних методах аналізу — історико-біографічному, порівняльному, структурно-функціональному.

Результати досліджуваної теми були апробовані на II Всеукраїнській студентсько науково-практичній конференції з міжнародною участю із темою «Єврейське питання у публіцистиці Симона Петлюри» й опубліковані у збірнику «Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених : збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2025). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025» [1].

Структура кваліфікаційної роботи визначається логікою дослідження та складається зі вступу, семи розділів (які становлять підрозділи), висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 109 сторінок.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Стан наукової розробки проблеми.

Питання публіцистичної спадщини С.Петлюри протягом довгого часу привертає увагу істориків, журналістів, політологів. Письмовий доробок діяча є дуже строкатий, стосується багатьох різносторонніх тем (від питань соціально-економічних аж до політичних), що є неоцінним історичним джерелом для вивчення українського національно-визвольного руху першої третини ХХ століття, його проблематики, ідейних засад, сприйняття суспільством загалом.

Публіцистичні матеріали С.Петлюри у різний історичний час не завжди однаково цікавили науковців. До прикладу, історіографія радянської доби по даній проблематиці відсутня із очевидних причин – СРСР зображав Петлюру як ненависного контрреволюціонера і єврейського погромника, а дослідники сучасної доби здебільшого цікавляться його спадщиною з боку журналістської точки зору, а не історичної політичної думки. Та все ж, для уникнення плутанини, вважаємо за необхідне поділити історіографію на три групи: 1) історіографічні праці прямих творців Української революції (1917–1921 рр.); 2) історіографія радянської доби; 3) сучасна історіографія. Варто наголосити, що слід дуже критично й уважно ставитись до даної літератури, адже вона має значний ідеологічний та політичний вплив, велику кількість суб'єктивності, що може спотворити історичні факти.

До **першої групи** варто віднести таких авторів, як: В.Винниченко [6], М.Грушевський [17, 18], Д.Донцов [24, 25], І.Мазепа [48], О.Назарук [53]. Але варто зауважити, що вони більшість описують саме політичну діяльність політика, і лише де-не-де, вкрай рідко зазначають про його публіцистичний хист. До прикладу, В.Винниченко, як соратник й однодумець С.Петлюри, у тритомній роботі «Відродження нації» писав про активність діяча, наголошуючи інколи й на публіцистиці. Зокрема, він підкреслював, що С.Петлюра мав неабиякий вплив на консолідацію українського суспільства у революційну епоху: потужні

промови, перманентні виступи на площах, ораторське мистецтво вселяло віру слухачам у краще майбутнє, бажання боротись за суверенність. Для В.Винниченка у його працях характерне «легке приниження» тогочасних політиків, особливо опонента гетьмана П.Скоропадського. Симону Петлюрі також дісталось від товариша – деякі його ідеї і лозунги Винниченко описував як надто «морально чесні й наївні», замість використати холодний розум і залізну логіку [6]. Незважаючи на все, така простота й відсутність зверхності привертала увагу не лише інтелігенції, а й простого селянина і військового, котрі читаючи статті політика прагнули до відродження нації.

М.Грушевський у статтях часто наголошував наскільки важливою є преса у революційному часі, адже саме їй належить завдання мобілізувати військо, а С.Петлюра як потужний «військовий публіцист», вміє вдало з'єднати національну ідею із потребами війська. Як відомо, через поразку Української революції, М.Грушевський у 1920-х рр. перейшов на бік більшовиків й почав говорити про публіцистику Петлюри суто як «агітаційну», котра має на меті зруйнувати здобутки диктаторського режиму [17, с. 5-7].

Багато про публіцистику С.Петлюри пише його соратник, однодумець Д.Донцов. У працях «Підстави нашої політики» [25], «Націоналізм» [24], Донцов хвалив простоту викладу і зрозумілість інформації С.Петлюрою, що викликало увагу суспільства і заохочувало до політичних змагань. Так само Д.Донцов зауважував, що подекуди статті Петлюри були дуже мінливими, перескакували із одної події і думки на іншу, що не дозволяло дотримуватись чіткої ідеологічної програми. Тим не менш, порівнюючи писання політика із тогочасними журналістами, С.Петлюра виділявся вмінням заохотити до мобілізації, пробудити клик до боротьби.

Схожих думок як у Д.Донцова дотримувались І.Мазепа, О.Назарук. У їх працях ми знаходимо свідчення про те, що публіцистика С.Петлюри виявлялась літературним феноменом тої доби; діяч володів здібностями надихати й пробуджувати промовама, особливо у військовому середовищі; його проста народна мова притягувала прості прошарки, які вірили і дотримувались настанов

С.Петлюри [48, 53]. Єдиний недолік, на який вказують усі автори – це брак аналітичної глибини у роботах. Часто статті були агітаційними, але не програмними. Звідси випливає, що очевидці тих подій оцінювали праці С.Петлюри потужними й емоційними для впливу на маси, але у теоретичній і програмній складовій їм бракувало точності й концептуальності.

До **другої групи** ми відносимо радянських дослідників, котрі у власних працях згадували про публіцистику С.Петлюри. До цієї категорії входять І.Майстренко [49], І. Хміль [102], М.Супруненко [96], А. Лихолат [45]. Як характерно для доби СРСР, у їх висвітленні всі роботи політика мають «буржуазно-націоналістичний характер», а преса написана з метою обдурення селян, заохочення до антинародних виступів, прикриття справжніх дрібнобуржуазних інтересів, котрі далекі від життя простих робітників, що не викликає подиву. Радянська історіографія повсякчас висвітлювала усіх українських борців у негативному баченні, накладала ярлики. Так само у випадку з Петлюрою – усі палкі прихильники його політики одержували штамп «петлюрівця» від диктаторської влади і потрапляли у заслання. Всі радянські автори підкреслювали «демагогічний» й контрреволюційний характер публіцистики політика, приписували йому дезорієнтацію мас (розпалювання національної ворожнечі) і загалом формували негативний образ петлюрівця. Для сучасності ці праці цінні лише тим, що виступають свідченням ідеологічних підходів до історії та прикладом пропагандистської історіографії.

І до **третьої групи** належать сучасні історіографи, котрі досліджували постать С.Петлюри, маючи доступ до архівних даних, підтверджених джерел інформації й писали без тиску влади. Сюди відносяться такі науковці-історики, як Петрів В. [82], Литвин С. [42, 43, 43], Сергійчук В. [89, 90], Надточій О. [52] Рубльов О. [88], Реєнт О. [88], Феденко П. [101], Солдатенко В. [94] та багато інших.

Серед всього багажу історіографічних праць про публіцистику С.Петлюри найбільше наповненими є роботи Литвина С.Х.: «Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела» і поєднання джерелознавчої складової із

історіографічною у дослідженні «Мемуари та спомини сучасників як джерело до дослідження життя і діяльності Симона Петлюри» [42, 44]. Всі ці дослідження написані в одному стилі й основний акцент роблять не лише на діяльності Петлюри як політика, а й розглядають як змінювались підходи істориків різних періодів у відношенні до політичних ідей політика. Особливо цінний збірник «Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана», оскільки він охоплює різноманітні історіографічні думки про постать діяча, насичений багатою літературою та науковими дискусіями про життя С.Петлюри [43]. Масштабними роботами є дослідження Сергійчука В. «Симон Петлюра і єврейство», «Симон Петлюра та сучасність». Автор дуже вміло виділяє прямі цитати Петлюри, пояснює їх приховані сенси, показує як виступи діяча вплинули на подальший хід історії. В.Сергійчук застосовує історіографічні підходи різних авторів і співставляє це усе у власну думку, даючи цікаву і нову інтерпретацію подій Української революції [88, 89]. Опрацювання таких робіт виглядає наче мемуарний щоденник із додатковими авторськими примітками, що дозволяє читати вже розшифрований текст, а не замислюватись над його значенням.

Ще однією потужною історіографічною працею є робота Солдатенка В. «Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби» [94]. Ця ґрунтовна монографія дозволила розкрити надзвичайно глибокі причини та ідейно-політичний фундамент складних робочих стосунків між двома центральними діячами Української революції – С. Петлюрою та В. Винниченком. Дослідження В. Ф. Солдатенка є необхідною основою для розуміння політичного контексту, в якому формувалися і поширювалися публіцистичні ідеї С. Петлюри, та його ролі у вирішенні стратегічних завдань революційної доби. Солдатенко розкрив не лише їхні біографії, але й політичні суперечності та тактичні розбіжності, які безпосередньо впливали на перебіг подій 1917–1921 рр. і, відповідно, на тематику та зміст їхньої публіцистики. Внесок цієї праці полягає в тому, що вона поглибила розуміння внутрішньопартійної та міжособистісної боротьби в УНР, яка формувала контекст публіцистичної діяльності С. Петлюри.

Також є ще низка тематичних збірників і статей із дослідженнями на вказану проблематику. Зокрема, у даній сфері є напрацювання таких авторів, як: Павліченко О. [56], Заброварного С. [29], Швидченко Т. [104], Шеремети О. [105], Гурака І. [21], Яремчука В. [106], котрі досліджували питання українських партій, національний рух у Галичині й неодноразово звертались до публіцистики С.Петлюри як першоджерела, свідка тогочасного політичного будівництва. Підкреслимо, що у їх працях публіцистика Петлюри використовується не лише як фактологічний матеріал, а й як свідчення про наявність ідейних пошуків українським рухом власної ідеї.

Серед них усіх виділяється монографія Миронюка Д.І. «Симон Петлюра як редактор журналу «Українське життя»». У ній автор системно аналізує редакторську роботу Петлюри в московському часописі, окреслює його коло співробітників, тематичні напрями видання та ідейні засади, які визначали зміст публікацій. Миронюк показує, як саме Петлюра поєднував редакторську і публіцистичну діяльність, а також яким чином через сторінки журналу він формував українську національну ідентичність в умовах Російської імперії. Дисертація цінна тим, що узагальнює значний корпус першоджерел, пропонує їх класифікацію й подає критичний аналіз ролі Петлюри як одного з провідних ідеологів українського руху передреволюційної доби [51].

Надзвичайно важливі напрацювання Надточія О. [52], Кравченка О. [38], Гунчака Т. [19, 20], Кривизюка Л. [39]. Їх дослідження об'єднує спільна проблематика – вони досліджували спадщину діяча як журналіста, публіциста, літературознавця. Автори однаково підкреслювали важливість національних текстів у листах Петлюри, їх концептуальність і виразність. Вони вбачали, як і решта дослідників, у Петлюрі лідера й мислителя. Автори дуже гарно простежують зміни журналістської й редакторської роботи діяча, показуючи її еволюцію, зростання у політичних орієнтирах, вміннях систематизувати великий масив газетних відомостей у короткі вичерпні тексти. Завдяки цим авторам маємо розроблену жанрову специфіку публікацій Симона, окреслене коло взаємодії між політикою і культурою, та й загалом бачимо вплив його публіцистики на молодь

тих часів. Можна виділити ще й **четвертий** потужний пласт досліджень сучасної історіографії Симона Петлюри стосується вивчення його еміграційної публіцистики. Такі науковці, як Вагіна О. [4], Дика А. [23], Зінкевич Р. [31], Тимченко Р. [97], Плазова Т. [82], Герасименко М. [9], та ін., розкривали сутність географічного розселення емігрантів після завершення визвольних змагань: досліджували їх чисельність, соціальну структуру. Науковці висвітлювали спроби більшовицької пропаганди перекреслити здобутки українського еміграційного руху, і тим самим стерти пам'ять про добре обличчя Симона Петлюри. Дослідники показують наскільки важливою була публіцистика Петлюри для емігрантів, котрі будучи за кордоном згадували про батьківщину і не забували, що війна за визволення має продовжитись. Статті й монографії вище згаданих авторів також подають політичні й культурні аспекти життя емігрантів, доступ до журналістської та видавничої справи.

Додатково зазначимо, що перелік дослідників і праць, які торкаються проблематики публіцистики С.Петлюри далеко не завершується на згаданих прізвищах. Безліч істориків, культурологів й літературознавців аналізували й продовжують досліджувати його праці, з кожним разом відкриваючи щось нове.

Підсумовуючи даний підрозділ, можемо сказати, що публіцистична спадщина С.Петлюри була і є об'єктом активної уваги різноманітних дослідників, котрі працюють над переоцінкою нового сприйняття постаті і діяльності політика – нового, незаконспірованого, без жодної пропаганди. Оцінюючи історіографічні роботи різних періодів спостерігаємо таку тенденцію: перші оцінки (сучасників Петлюри) розглядають журналістську діяльність як складову політичної. Натомість радянська історіографія навпаки акцентувала на буржуазно-націоналістичному характері написання статей й збірників, аби зобразити Петлюру ворогом революції й негативним персонажем. Сучасні ж науковці, позбувшись упереджень, отримавши доступ до архівів, мемуарів, відкритої преси нарешті змогли якісно оцінити вплив публіцистики на розвиток українського національного руху ХХ століття. Звідси вийшло, що С.Петлюра не лише виступав «духом, що тіло рве до бою», тобто закликає до боротьби з

ворожими силами, а ідейним натхненником, порадником, наставником для тих українців, котрі під впливом обставин не втратили пам'яті про незалежну Україну, її культурне відродження і прагнули хоч і за кордоном, але відстоювати честь і гідність української нації. Мусимо визнати, що публіцистичні тексти С.Петлюри стали і залишаються й досі неоцінним фактором консолідації українського народу і діаспори зокрема, бо більшість його слів були пророчими, і є актуальними досі.

1.2. Специфіка джерельної бази.

Найціннішими джерелами для дослідження даної теми є, безпосередньо, авторська публіцистика Симона Петлюри – його статті, промови, резолюції, листи. Завдяки обережному ставленню, більшість з них дійшли до нас і зберігаються в українських, французьких, польських, німецьких архівах. Значний пласт публіцистичної спадщини Петлюри розміщений на сторінках періодичних видань та часописів «Українське життя», «Літературно-науковий вісник», «Вільна Україна», «Рада», а також в закордонних журналах Варшави й Парижу.

У вільному доступі побутують збірники статей і промов Петлюри, упорядниками яких стали Чикаленко Л. [103], Дражевська Л. [80], Ливицька-Холодна Н. [58], Гунчак Т. [80], Голота Л. [63], Климчук О. [81]. Їх феномен полягає у тому, що кожен збірник є чітко структурований і класифікований. Здебільшого упорядники дотримуються подвійного принципу: перший поділ тематично-історичний відповідно до етапів Української революції (доба УЦР, Гетьманату, Директорії), другий – хронологічний – коли тексти розміщені за часовою послідовністю, що також є прив'язкою до історичних періодів революції і життєвого шляху журналіста. Присутні також збірники, котрі більше зацентровані на літературно-публіцистичній спадщині, й пропускають писання політичного характеру.

Важливо, що деякі збірники, до прикладу «Симон Петлюра: статті, листи, документи» мають прив'язку до дати виходу статті чи відозви, що сприяє

хронологічному уявленню і формує причинно-наслідковий зв'язок між заявами і подіями, спричиненими внаслідок публікації [81]. Збірник, окрім датування, розлогих приміток, має численну кількість додатків зібраних із преси, задокументованих промов чи прямої розмови із політиком. Це дозволяє шукати спільні риси між тим, що писав і про що говорив Петлюра і ще раз переконуватись, що він був розважливою людиною, чії слова збігались із діями.

У ще одному збірнику «Статті, листи, документи» 1992 року, окрім вище перечисленого, великими розділами розміщено епістолярну спадщину Петлюри [59]. Таким чином дізнаємось не лише про внутрішньо- й зовнішньополітичні орієнтири діяча, а й про механізми політичної комунікації, стиль ведення діалогу із однодумцями, колегами, рівень довіри і співпраці між учасниками українського державотворчого процесу.

Незважаючи на велику кількість інформації, поданої у збірниках, там відсутня джерельна база із часопису «Українське життя». На сторінках цього журналу знаходимо багато статей Симона Петлюри, котрий на постійній основі піднімає життєво-важливі питання відносно українського відродження. До прикладу, багато говориться про події у підросійській Україні, а також і про західноукраїнські терени у складі Австро-Угорщини. Постійно на слуху питання політичного характеру – про вибори до парламенту, ідеології політичних партій, кількість їх прихильників. Статті в «Українському житті» наповнені ідеями української національної автономії, які мали доноситись ще й до широких російських кіл й інтелігенції. Варто зауважити, що публікації охоплюють широкий період напередодні Першої світової та Української революції, коли національне питання мало неабияк потужну вагу й поставало дуже гостро у політиках імперій [68, 69, 70, 71, 72, 73].

Схожі матеріали друкувались не лише на сторінках «Українського життя», а й присутні у часописах «Рада» [85, 86], «Літературно-науковий вісник» [47], «Вільна Україна» [7], еміграційні газети «Тризуб» (Париж) [98] та «Українське слово» (Варшава) [99]. Знайти перелік усіх статей, журналів, промов до яких мав відношення Симон Петлюра допоможе бібліографічний покажчик «Симон

Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біобібліографії» авторського колективу Вакульчука О., Борисенко О., Залізнюка О. та ін. Показчик є громіздкою працею, яка вміщує усі письмові й задокументовані джерела про діяльність Петлюри упродовж 1917–1920 рр. [91].

І відповідно, останній пласт джерельної бази – це політичні документи, спрямовані на мобілізацію суспільства, формування політичної волі та легітимізації влади УНР. Через них можна дослідити, як Петлюра конструював образ української армії та нації у кризовий час [80, с.353-354].

Для співставлення подій й бачення політичного розвитку країни, доречно використовувати «Спогади» Є.Чикаленка, котрі відображають ті самі процеси, які згодом стали предметом публіцистичних статей Симона Петлюри [102]. Обоє авторів торкаються питань українського культурного відродження, ролі інтелігенції, становища селянства та складних відносин з російською владою. У той час як Петлюра подає ці проблеми у формі публіцистики, спрямованої на мобілізацію суспільства й політичну боротьбу, Чикаленко фіксує їх у спогадах як свідок і активний учасник. Порівняння цих двох текстів дозволяє побачити, як однакові явища (наприклад, діяльність українських громад, становлення преси, ідеї національної автономії) відображалися у різних жанрах: у мемуарній спадщині Чикаленка та у публіцистичних статтях Петлюри.

Таким чином, джерельна база дослідження публіцистики Симона Петлюри є широкою й різноманітною, що дає змогу вивчити національно-визвольний рух першої третини ХХ століття з погляду усіх прошарків суспільства. Центральне місце у ній посідають особисто написані тексти Петлюрою – статті, листи, відозви, документи, маніфести тощо. Збірники статей й листів найточніше систематизують його роботи. Не менш важливою є періодика, котра простежує зміни публіцистичного мовлення в контексті суспільно-політичних викликів – через зміну влади від УЦР аж до Директорії УНР, а потім і встановлення радянського режиму. Різноманітності додають мемуарні свідчення сучасників, що дозволяє порівняти й співставити події, ставлення, різні точки зору до розвитку українського руху.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження постаті Симона Петлюри та публіцистики як історичного джерела.

Постать Симона Петлюри у сучасній історії розглядається не лише з точки зору політичного діяча й очільника УНР, а й як потужного журналіста, публіциста, чий науковий доробок має важливе значення. Тогочасна громадськість потребувала мудрого вчителя, котрий простими словами пояснить ситуацію у державі й теплим словом зуміє вмотивувати до боротьби за вітчизну. Але не лише політичними заслугами у публіцистиці відомий Петлюра, а також й критикою літературно-культурологічного напрямку – чимало статей, рецензій присвячені головним ідеям певних творів, оспівують творчість і величність українських письменників, поетів, акторів. Усе це потребує детально продуманої методологічної основи, що врахує історичний контекст й особливості жанру.

Варто наголосити на специфіці публіцистики Симона Петлюра – вона постає перед читачем у фактичному й ціннісному вимірі. По-перше, у прямих текстах політика є конкретна інформація про події й суспільні настрої, а по-друге – паралельно із тим усі тексти ідеологічно спрямовані, відображають політичну позицію автора і формують світогляд читача. Звідси дуже важливо враховувати не лише фактологічний матеріал, а також і його вплив на емоції читачів.

Методологічною основою для дослідження виступають класичні історичні методи, але також і методи із журналістикознавства, літературознавства, адже публіцистика Петлюри безпосередньо пов'язана із цими дисциплінами. Найперш за все, використовується джерелознавчий аналіз, бо без нього неможливо дослідити умови створення текстів, їх достовірність, місце розташування, друку і видання. Джерелознавчий підхід дозволяє також дослідити редакторські зміни текстів, і як цензурні заборони у той час могли вплинути на зміну формату публіцистики.

Особливе значення має історико-порівняльний метод, який дає змогу співставляти і порівнювати тексти С.Петлюри, а точніше події, які у них описані, із спогадами (мемуарами) сучасників – Є.Чикаленка, В.Винниченка, А.Лівицького, або офіційними документами УНР. Це дозволяє зрозуміти

наскільки правдиво періодика описує події і простежити частку авторської суб'єктивності у працях.

У дослідженні використовується також хронологічний й проблемно-хронологічний методи, розглядаючи публіцистику Петлюри у послідовності її появи, аби якнайточніше простежити динаміку зміни мислення і писання, появу нового авторського підходу в його спадщині. Застосування історико-системного методу забезпечує розгляд письменства автора як частину із всієї публіцистики і наукової літератури про український національний рух.

Історико-типологічний метод використовуємо для класифікації й умовного поділу праць на політичні статті, військові огляди, відозви, маніфести, телеграми, листи, еміграційні політологічні аналізи.

Визначальним є також біографічний метод, завдяки якому є змога дослідити як життєва доля політика впливала на публіцистичну діяльність. До прикладу, редакторська робота у журналі «Українське життя» віддзеркалює процес формування українського національного руху напередодні революції; публіцистика часів 1917–1920 років — спробу обґрунтувати й легітимізувати державність; еміграційні статті у «Тризубі» — прагнення зберегти єдність українства й нагадати про національне питання у міжнародній політиці.

Ідеологічно-дискурсивний аналіз у сукупності із критичним принципом забезпечують висвітлення того, як автор бачив вирішення нагальних проблем суспільства, у якій державній формі мала існувати Україна, чи потрібно формувати власну армію, як досягти культурно-мовної незалежності, відмежувавшись від більшовицької ідеології.

У даному дослідженні застосовувались також принципи історизму, науковості, об'єктивізму, всебічного вивчення у сукупності із індуктивно-дедуктивними методами.

Для узагальнення й систематизації публіцистики і використаних джерел застосовано контент-аналіз, завдяки якому вибрано основні поняття й мотиви, що фігурують у писанні Петлюри. До прикладу, найчастіше політик використовує терміни: армія, державність, соборність, еміграція, культура, національний рух.

Це все доводить патріотичну, національну зосередженість його праць, показує його політичне мислення, що розгортається як пропаганда ключових ідей у власних творах. Зважаючи на дослідження біографічного методу, робимо висновок, що у різну пору життєвого шляху (доба УЦР, Директорії, еміграції) публіцистика Петлюри теж змінювала основні терміни й завдання.

Варто виокремити також питання міждисциплінарності, адже твори Петлюри це не лише виключно історичний доробок, а також й літературний й журналістський феномен. Журналістскознавчий підхід дозволяє зрозуміти, як Петлюра будував взаємодію з аудиторією, які аргументи й мовні засоби використовував для досягнення переконливості та впливу. У той час, як політологічний аналіз допомагає оцінити його публіцистику в контексті державницького дискурсу та політичної стратегії українського руху.

Підсумовуючи даний підрозділ, зазначаємо, що методологічна складова, використана в даному дослідженні, забезпечує погляд на публіцистику Симона Петлюри не лише як на джерело фактів, а й як на багатогранну і складну політичну практику, що доклалась до формування українського національного руху. Використання міждисциплінарних зв'язків дало змогу побачити тексти автора з різних боків – як задокументовані свідчення тої доби, як прояви особистісних планів, як літературно-публіцистичні твори, і як інструменти для консолідації й мобілізації нації. Використання різних методів дає можливість не лише читати тексти Петлюри «поверхнево», але й занурюватися в історичний контекст. Поєднання критики джерел з уважним аналізом стилю та аргументації допомагає побачити не тільки «про що саме» Петлюра писав, а й «чому і для чого» він робив це саме так. У результаті його публіцистика постає не як додаткова діяльність, а як повноцінний інструмент політичної боротьби, завдяки якому він активно формував бачення української державності.

РОЗДІЛ II. ПУБЛІЦИСТИКА С. ПЕТЛЮРИ: ПРОБЛЕМНО-ЗМІСТОВИЙ АНАЛІЗ

Публіцистична діяльність С.Петлюри розпочалась задовго до його політичної. Відмовившись від опанування освіти священника, діяч розпочав шлях журналіста. Спочатку він друкувався у газеті «Праця», часописах «Селянин», «Воля», редагував орган «Вільна Україна». За цей час він набрався великого досвіду роботи, й будучи вже досвідченим журналістом розпочав редагування журналу «Українське життя», й одночасно друкувався на його сторінках [83]. Протягом цього часу журналіст встиг познайомитись із багатьма впливовими письменниками, політиками, редакторами, і відповідно, сформував власну політичну позицію у підтримці України. Він слідкував за матеріалами, що стосувались всього національного і старався заохочувати аби на сторінках часопису висвітлювалось українське питання в європейському сприйнятті, нюанси виборів й стосунків між меншинами [11].

Сам же С.Петлюра любив займатись літературною критикою, тому його публіцистика наповнена численними рецензіями і власними висловлюваннями. Проблематика його статей під час редагування «Українського життя» стосувалась виборчого права українців до парламенту й українських політичних партій, розвитку культури на українських теренах у складі імперій, критиці пасивності селянства у вирішенні власної долі [11, с. 403-405].

Ще на початках своєї журналістської діяльності С. Петлюра приділяв величезну увагу проблемам народної освіти, медицини та загалом культурного розвитку українського суспільства. У статтях «Стан народної освіти та медицини на Полтавщині в цифрах» та «Народня освіта в Росії по цифрам» діяч викривав глибоку стагнацію освітньої системи, показуючи реальну соціальну нерівність українського населення у сфері доступу до знань і медичної допомоги [76, 78]. Петлюра використовував статистику не лише як основу для написання чітких фактів, а й як аргумент для пояснення критики щодо імперської політики русифікації, що знищувала культурну ідентичність українців.

У публікації «Ucrainica» Петлюра вперше чітко формулює ідею культурного самоствердження української нації як передумови політичного визволення. Він наголошував, що національне відродження неможливе, якщо не буде побудована міцна система народної освіти, власна національна преса. Ці ранні праці відображають становлення світоглядних орієнтирів Петлюри як публіциста, який від самого початку поєднував соціально-економічну критику з культурно-національною позицією. У подальшому цей напрям розвинувся в його публіцистиці у революційну добу протягом 1905–1907 рр. [60].

Варто наголосити, що публіцистика автора у цей час була опосередкованого характеру. На нашу думку, простий селянин/робітник не завжди міг розібратись у застосуванні чи значенні латинських термінів чи висловів у статтях політика, те саме стосується й наукових слів, котрі розуміла хіба що освічена інтелігенція, яка й була здебільшого поціновувачем автора (вчителі, письменники, редактори, студенти). Але часто діяч описував проблеми реального часу у своїх роботах – бідність села, відсутність політичної свідомості, політику русифікації... Це мало на меті заохотити «третій прошарок суспільства» до національного відродження аби побудувати якісно нову і справжню політичну націю. Часто його мовлення видається парадоксальним. З одного боку, він пише про тоталітарний імперський характер, а з іншого заявляє про необхідність поважати владний режим і захищати його під час Першої світової війни. Але у цьому теж вбачається помітний позитив – таким чином автор виховував власне бачення у читача до політичних процесів і формував розуміння громадянських прав і свобод.

Особливу увагу у публіцистиці С.Петлюри займає освітньо-культурна проблематика. У статтях, що мають подібне спрямування, він доводив необхідність освітньої реформи, що є каталізатором відродження нації. Він вдається до численних прикладів у статтях, що візуалізує загальну картину для читача, оскільки сухий науковий текст знову ж таки не завжди міг розбурхати політичну свідомість простого робітника. Він перманентно наголошував у роботах про необхідність навчання рідною мовою, знання власної культури й

історії, що надзвичайно надихає і в наш час, бо спостерігається значний виховний вплив і заклик поважати своє. Сучасна історіографія оцінює публіцистику С.Петлюри як надзвичайно важливий інструмент формування української політичної думки ХХ століття. Симон Петлюра поєднує у собі не лише політика, а й культурного знавця, котрий вмів через публіцистику вмів об'єднати соціально-політичні й національні питання в єдину державницьку концепцію. Його мовлення, перш за все, мало на меті бути фундаментом для усвідомлення власної громадянської позиції, розвитку вітчизняної освіти та культури.

Підсумовуючи, варто зазначити найважливіший фактор – публіцистика С.Петлюри була близькою до реального життя, що робило його особистість близькою для низьких верств суспільства, адже він глибоко проживав у працях проблеми бідності села, економічну залежність українців, байдужість імперії до долі українського нації. Це робило його статті затребуваними і зрозумілими для простолюду, а ідеї, проголошені у роботах – гаслами широкого руху. З позиції сьогодення, публіцистика Симона Петлюри є цікавою, бо поєднує журналістську справу із державницькими поглядами. Такі сучасні дослідники, як Я.Грицак, В.Сергійчук, О.Лисенко стверджують, що праці політика є не лише стислим переказом подій, а передають історію й атмосферність українського національного руху першої третини ХХ століття. За рахунок цього, його публіцистика розглядається як журналістика і складова політичної думки України водночас [12, с. 410-411]. Публіцистика С.Петлюри навчає нас, що слова є також зброєю не менш важливою, аніж армія чи політична влада. Бо чого лише вартують міжнародні листування й меморандуми із європейськими очільниками... Завдяки цьому провідні держави світу дізнавалися про існування й прагнення українського народу до незалежності і суверенності. Якщо у тогочасних умовах статті політика були маяком як досягнути бажаної мети, то сьогодні, для кожного з нас, вони є своєрідним орієнтиром, як нам не втратити те, що вже здобули.

РОЗДІЛ III. РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 1905–1907 РР. В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

3.1. Видавнича діяльність та справа в революційну епоху.

Внаслідок революційних подій у Росії протягом 1905–1907 рр., на теренах українських земель, котрі були у складі імперії поживалась видавнича діяльність, а редакції, хоч і під пильною цензурою одержали свободу слова маніфестом 17 жовтня 1905 р. Відповідно, це дало змогу розвивати українські видання й публікувати газети, журнали рідною мовою.

Симон Петлюра стверджує, що у цей час з'являються такі видання, як «Слово», котре стояло на захисті інтересів українського робітництва й бачило подальше майбутнє України у статусі автономії [69, с. 5]; «Рада» й «Літературно-Науковий Вістник», котрі поки не встигли сформувані свій курс; й «Рідний Край», який відходить від політичних тем і дедалі більше фокусується на питаннях етнографії, розвитку української мови й літератури, хоч подає вкрай мало художніх творів. Автор у своїх статтях також згадає про видавничу спілку «Дзвін», котра за його спостереженнями матиме марксистське спрямування. На противагу російському журналу «Русское Багатство» в Україні видаватимуть журнал «Вік», який очолить С.Єфремов, надаючи виданню народних мотивів, публікуючи художні твори. Також автор згадає про існування тижневиків «Україна» й «Світова Зірниця», зокрема про останній відгукується дуже погано, до прикладу акцентуючи увагу, що це: «це будяк, шкідливий, і доволі-таки шкідливий, на молодому полі української преси. «Паном тхне!» ». Звідси стає зрозуміло, що «Світова Зірниця» не мала широкої популярності серед робітництва, бо приділяла увагу здебільшого кооперативним справам [70, с. 6]. Щодо журналу «Україна», то зі статей дізнаємось, що він був своєрідним продовженням «Киевской Старини» і фокусував увагу на науці, але що дуже цінно, мав окремий розділ, що стосувався питань реального українського життя. Звісно, невеликий розділ не зміг вдовольнити суспільство, котре прагнуло окрім

науки, чути ще й новини про політичні змагання, стати, так би мовити «провідником для формування національно-політичного світогляду» [70, с. 63].

Щодо діяльності «Просвіти», то С.Петлюра зауважує, що київська й одеська особливо активні, адже займаються видавництвом популярних книжок і організацією літературних вечорів, але довкола них гуртується лише буржуазія, в той час як, пише автор: «...найбільш активні елементи українського громадянства – робітники – примушені стояти за порогом цих товариств. Крім того, адміністрація різними методами намагається перешкодити планам організації» [69, с. 53]. Як бачимо, у статтях критик часто пише, що перш за все Просвіта мала б видавати книги, що стосуються земельного питання, становища селянства й робітництва, а головне – утверджувати думку про важливість автономії. Він засуджує, що київська «Просвіта» випускає перекладені іноземні твори, в той момент, коли на часі вирішення й відображення болючих питань, що стосуються економічно-політичних й класових напрямків [68, с.16-17]. Те саме відбувається й з Українським Науковим Товариством, яке не одержує жодного інтересу з боку громадян, хоча члени організують лекції з українознавства, що надзвичайно важливо, але лекторам бракує вмінь захопити публіку. Проте, вже наприкінці року, публіцист змінює думку про діяльність УНТ, стверджуючи, що їх робота покращилась за рахунок поширення наукових рефератів, проведення дискусій, які мають неабиякий інтерес серед публіки. [70, с. 14]

Моментами автор протирічить сам собі, бо у листопаді-грудні 1907 р. він починає розхвалення того ж самого УНТ з його діяльністю, а організовані вечори пам'яті творчості відомих письменників київською Просвітою (М.Вовчкові, Карпенку-Карому, Самійленку, Франку тощо) названо основними із завдань інтелігенції [70, с. 13-14]. Також дізнаємось, що лекторами таких вечорів виступали Д.Дорошенко, С.Єфремов, Б.Грінченко, Ф.Матушевський.

Ми вважаємо, що С.Петлюра акцентуючи на важливості існування українських видавництв подає інформацію про конкретні листи від українських студентів й робітників, котрі масово надходять до редакцій «Ради» та «Рідного Краю» про відкриття чотирьох українознавчих кафедр у Київському університеті.

Особливо простежуємо зосередження уваги читача на тому факті, що листи надходять звідусіль – від студентів, що навчаються у російських вузах; робітничо-селянської спілки, котра прагне уникнути русифікації; навіть із Сибіру й Кавказу, тобто від людей, котрі прагнуть відродження краю, перебуваючи за межами Батьківщини [68, с. 2].

Важливим фактором є те, що публіцист наголосив на бажаннях робітництва й селянства вести навчання у школах рідною мовою і стати на революційний шлях заради цієї мети, адже це логічно підтверджує, що найнижча ланка населення ще не остаточно обрусіла, а отже, готова до боротьби за українську культуру [68, с. 3-5]. Недарма після появи цих листів до українських видавництв, С.Петлюра починає вживати термін «воскресла нація», що стосується українців. Завдяки публікації численних листів на сторінках видавництв, все-таки відбулось заснування українських кафедр в Одесі й Харкові, а учні дедалі більше у школах вимагали аби учителі вели навчання національною мовою, бо «...у всіх школах навчання ведеться російською мовою, через що дітям важко опанувати матеріал, зважаючи на те, що вдома вони говорять рідною». Незважаючи на позитивні зрушення на національному ґрунті, котрі відбулись завдяки публікаціям «Ради» й «Рідного Краю», публіцист все одно стверджував, що всій українській пресі дедалі більше бракує повноти і різноманітності у їх змісті [68, с.69, с. 9]. Аргументом думки автора являються якраз-таки його слова, коли йдеться про заснування українських соціал-демократичних студентських організацій, котрі мають на меті українізувати Київський університет. З приводу цього, С.Петлюра пише: «У великій пригоді національному усвідомленню не тільки вкраїнського студентства, а і взагалі цілого українського народу стала б українська преса і відповідні видання, коли б тільки вони так як слід задовольняли пекучу потребу вкраїнського громадянства в науковій літературі і газетних статтях по національному питанню», а судячи з цього випливає, що преса має численні вади у висвітленні національного питання, бо не видає інформації про економічний стан села, торгівлю, автономію України, відносини між партіями та інші актуальні проблеми, особливо це стосується часописів

Рідний Край, Ради, Громадська Думка [69, с. 13-15]. Чітким виправданням для часописів являється той факт, що після розпуску другої Державної Думи якраз-таки «Рада», «Слово», «Рідний Край» зазнали репресій через «правдивість їх висловів»: на редакторів журналів накладали штрафи, забороняли видавництво, саджали у в'язницю [73, с.17-18]. Зрозуміло, що через репресії преса була обмежена у видавництві, що гальмувало об'єктивне висвітлення політичних подій.

У своїх статтях С.Петлюра згадує про існування російських культурно-просвітніх інституцій, які працюють в Україні, незважаючи на байдуже до них ставлення з боку народу. Автор вважає, що таке відношення є помилковим, адже ці організації цілком-можливо українізувати, до прикладу Київське чи Харківське Товариство Грамотности, котрі видають українськомовні книги. На думку Петлюри, якби українці об'єднались у своїй меті, то могли б вдало використати кошти товариства для видавництва українською, і пристосувати інституцію під інтереси національного просвітлення [80, с. 8-11].

Проаналізувавши публіцистичні згадки Симона Петлюри про видавничу діяльність і справу на українських землях протягом 1905–1907 рр., можна зробити висновок, що відродження української преси після заборон 1863 р. й 1876 р. стало важливим етапом на шляху національної боротьби. Автор праць перераховує шість друкарських органів, стверджуючи, що для тридцятимільйонного населення це замало. На протиположне попередньому твердженню, він також слушно акцентує, що українське громадянство, як політична одиниця почало формуватись лише нещодавно, тому у видавничій справі поки все лише попереду [63, с.53-56].

Ми вважаємо, Симон Петлюра недосконало й повно описує зародження, управління й діяльність української преси, а лише вдається до чіткої констатації фактів. З його статей важко зрозуміти першочергово, ким заснований орган, як фінансувався і на чому зосереджував увагу протягом роботи. Обмаль інформації про ставлення й популярність серед суспільства конкретних видавництв. Як

бачимо, відсутній також й аналіз, й оцінка роботи преси, безпосередньо, від автора, котрий наголошує лише на важливості пробудження національного руху.

Важливо підкреслити той факт, що ґрунтовно подано відомості про листи від українців, що надходили до редакцій від різних верств населення, це свідчить про близькість і довіру населення до видавничих органів. Безсумнівно, що завдяки вдалій роботі преси студентам вдалося отримати бажане – відкрити українські кафедри в Одесі й Харкові, підняти на боротьбу навіть школи. Завдяки цим даним розуміємо, яку важливу роль відігравали публікації преси у революційну добу. Суттєвим є акцент публіциста на різноманітності видань, які зосередженні на різних темах відображення суспільно-політичного життя українців, до прикладу про робітничі інтереси, етнографію, мову тощо. Але, незважаючи на їх багатогранність, видавнича діяльність все ж не була широко представлена, про що свідчить навіть обмеженість й критичність Симона Петлюри в її описі. Звідси можемо зробити висновок, що такий стан речей негативно впливав на протікання українського національно-визвольного руху, бо суспільство не було достатньо обізнане зі всіма політичними процесами, які відбуваються у державі й, відповідно, не могло сформувати необмежене та якісне ставлення до політичних партій, а тим паче до власного культурного відродження.

3.2. Партійне й організаційно-інституційне будівництво епохи революції.

Протягом 1905–1907 рр. українські політичні партії продовжили активне формування завдяки належним умовам, що визріли на фоні революційних подій у Російській імперії. Саме тоді партії почали висувати конкретні програми, у яких йшлося про національну просвіту, освіту, мову, автономію – такі відомості ми знаходимо у напрацюваннях С.Петлюри, котрий основною причиною занепаду політичного життя називає столипінські репресії.

Тим не менш, станом на 1907 р. інтереси України представляли такі партії: Українська соціал-демократична робітничка партія, Українська радикально-

демократична партія, Українська Народна партія. Мало показними були українська селянська спілка, учительська спілка, українська трудова громада у Державній Думі [69, с. 1-3].

Зі статей С.Петлюри дізнаємось, що найбільш активною серед вище наведеного переліку була Українська соціал-демократична робітничка партія, котра періодично проводила з'їзди, і на третьому (жовтневому) вирішила налагодити власну видавничу справу, аби ознайомити маси з їх політичною програмою. Відомо також і про задум об'єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією на засадах збереження самостійності у локальних питаннях і за умови визнання РСДРП української автономії, чого, звісно, не відбулось [69, с. 2-5]. Автор вважає, що УСДРП найактивніше займалась передвиборчою програмою до третьої Державної Думи, скликавши конференцію і висвітливши на ній ідею спільності всіх соціал-демократичних партій на виборах. Партія навіть заснувала інформаційне бюро для політичної агітації в спілці з РСДРП, місцевими комітетами СДР й українською Спілкою. С.Петлюра позитивно оцінює таку діяльність робітничої партії, але на його думку, увійти представнику від цієї організації в Державну Думу неможливо через новий виборчий закон, котрий забирає право голосу в селян й робітників. Політик мислить так: «99% проти 1%, що поміщики виберуть такого з-поміж селян до державної Думи, який буде стояти на їхньому боці, або не матиме виразного демократичного обличчя» [71, с.2-4]. Звідси виходить, що автор розуміє маніпуляцію у виборчому процесі, який налаштований так, аби перевагу отримували поміщики, а не представники, котрі відстоюватимуть свободи селянства.

Політичний діяч замовчує про те, УСДРП закликала революційними методами боротись проти імперського режиму під час виборів до I Думи, а методи боротьби у брошурі «Добра порада в лиху годину» були написані особисто Петлюрою у 1906 р. П.Феденко також пише про те, що від імені УСДРП виходив збірник «Боротьба» у Києві, а в Петербурзі «Вільна Україна», і С.Петлюра був одним із учасників, котрі опікувались видавництвом [100, с. 63].

Гирич І. вважає, що С.Петлюру слід вважати радше союзником партії, ніж її критиком, що не дивно, адже він був її членом до 1919 р.

Проводили з'їзди у травні також і Українська Демократично-радикальна партія (не була надто активною і популяризованою у суспільстві) і Українська Народна партія, на котрих темою обговорення стали їх програми. Зокрема, з'їзд УРДП постановив вживання української мови у статусі офіційної; закріплення землі за тими, хто власноруч її обробляє; розробка і внесення законопроектів про статус автономії України у Думу. С.Петлюра спостерігає тенденцію перетворення партії у трудову і позиціонування у Думі себе поряд з українською трудовою громадою, бо між їх програмами видно спільну лінію. Автор схвально оцінює діяльність УРДП, бо вважає, що: «... це наблизить її до селянських трудових мас і забезпечить їй певний вплив на ці маси» [71, с.1-6], УРДП також активно брала участь у виборчій кампанії до III Думи, але як писав автор: «...українська демократично-радикальна партія не уявляє поки що з себе такої реальної політичної сили, яка могла б на власну руку і без допомоги інших опозиційних елементів проводити виборчу кампанію в межах України» [71, с. 6]. Аналізуючи революційні події 1905–1907 рр., варто враховувати позиції тогочасних українських політичних сил, зокрема автономістів-федералістів, які виступали за поступову трансформацію імперії, виношували ліберальні ідеї. Сам Петлюра у своїй публіцистиці неодноразово полемізував із позиціями поміркованих діячів, близьких до федералістичного середовища [2].

Як бачимо, погляди С.Петлюри про УРДП співпадають з поглядами П.Феденка, котрий підтверджує, що партія не була надто активною у народі, але її ідеї були актуальними – територіальна автономія України у поєднанні з відстоюванням прав «трудоючих» мас. У 1908 р. припинила діяльність, перетворившись у Товариство українських поступовців [100, с. 40].

Ще однією потужною політичною силою була Українська Народна Партія, котра зі слів С.Петлюри виступала, як: «незначна ні по впливу на маси, ні по членам». Зрозуміло, що діяч був опозиціонером до націоналістичних течій, котрі виступали за самостійність України, тому дана негативна критика щодо УНП не

є феноменом, а сама цитата: «Переглядаючи ранішні видання УНП, кидався на очи якийсь психопатологічний елемент, якась національна хоробливість її членів, що засліплює колективний розум партії і позбавляє її об'єктивного, наукового аналізу національних відносин на Україні і визначення гуманної і культурно-людяної позиції до інших національностей Росії» [71, с. 7-8].

Чому опонент вдається до такого мовлення, впливає із програми самої партії, котра утворилась одночасно із РУП, фундатором і натхненником яких став самостійник Микола Міхновський. Головні завдання партії викладені у брошурі «10 заповідей УНП», у яких ключовою тезою є єдність, себто незалежність, України від Карпат до Кавказу. Серед усіх статей про партії, С.Петлюра найбільше критикує націоналістичну, наголошуючи на найменших вадах її існування. Це пов'язано з тим, що його соціалістична ідеологія суперечила переконанням націоналістів, котрі відкрито закликали на боротьбу проти «москалів, ляхів, угрів, румунів і жидів» - одвічних ворогів України. Можливо й справді, у партійній риторичі спостерігаються ноти шовінізму, але він був виправданий, якщо брати до уваги тогочасне становище країни, якраз розділеної між ворогами.

На крайньому з'їзді УНП поставила за мету досягнення автономії України поза межами перебудови Росії на федеративні засади. Автора статті це дуже обурило, бо він вважає, що неможливо відмежуватись від загально-державних змін у імперії, - стверджує С.Петлюра, - «Ставити питання так, як ставлять його члени УНП, значить абстрагувати од конкретної політичної ситуації і штовхати наші народні маси на політичну авантюру, яка, крім катастрофи, нічим іншим не кінчиться» [71, с.9-11]. Парадоксально, що пізніше сама Українська Центральна Рада якраз-таки і штовхне Україну в катастрофу, проголосивши автономію України на федеративних засадах з Росією, коли остання ще не встигла перебудувати себе у федерацію. Вже зараз ми прослідковуємо мислення Петлюри, яке у 1917 р. перетвориться у дії соціалізації землі, бо ще у 1907 р. він не підтримує приватну власність, яка має бути забрана у поміщиків і передана селянам не в якості оренди.

Діяч негативно сприймає резолюцію УНП, яка стосується питання селянства й робітництва. Він не погоджується з тезою, що росіяни: «... гнані стихійною силою шукання ліпшого життя, потоками линуць в українські міста, і, завдяки культурному гнобленню української нації, державній опінії, рускій державній народності... одбирають у українського робітника працю, випихають його з усіх професій, з фабрик, заводів...» [71, с.12]. На думку партії, саме незалежність припинить описану проблему, оскільки чужинці не матимуть змоги забирати робочі місця в українців. С.Петлюра, як учасник УСДРП, звісно ж гостро критикує робітниче питання у резолюціях УНП. На його думку, дану проблему неможливо вирішити, бо суспільно-майновий поділ існуватиме доти, поки соціалістичний лад не прийде на зміну капіталізму. Він заявляє, що російські робітничі партії завше борються за національні права кожної нації – у цій тезі, ми вважаємо, сам критик прагне виправдати ідеологію, яка йому більше до душі, бо знову ж таки сам є учасником робітничої партії. Особливо цей аргумент яскраво видніється у тезі, начебто УНП неправдиво приписує УСДРП «догматизм й нетерпимість, централізм», яких вони набрались від російських соціал-демократів, і одразу ж сам виправдовує діяльність останньої: «вона обстоює принципи децентралізації в політичному самоврядуванні, стоячи на національно-територіальному погляді» [71, с.12-14].

Така об'ємна критика Симона Петлюри щодо програмних засад УНП спостерігається одна-єдина. Жодна резолюція з програми інших партій не зачіпала інтереси автора так глибоко, можливо, по тій причині, що напрямок інших партій був йому більш близький, а націоналістичний шлях з його відвертістю або лякав, або не знаходив підтримки, бо сам С.Петлюра і його оточення ще не доросло мисленнево до моделі незалежної України. Тим не менш, ми спостерігаємо, як автор відкрито вступає у дискусію з членами УНП, прагне заперечити їх слова особливо різко, коли йдеться про УСДРП. Немає жодного програмного пункту, який би Петлюра визнав позитивним у трактуванні Української Народної партії. На противагу критику, Феденко згоден з твердженнями партії про те, що: « демократизація, чи зміна режиму в Росії не

розв'яже національного питання в цій державі... УНП перестерігала перед ілюзією, мовляв, після упадку царського режиму в Росії українці без боротьби одержать усі національні права» [100, с.37]. На жаль, УНП так і не вдалося стати масовою партією ні до Першої світової, і навіть після, незважаючи на це її ідеї залишаються пророчими й актуальними навіть у наш час.

Ще одна політична сила про яку згадує у працях Симон Петлюра є Трудова громада у Державній Думі, котра добивалась рівноправности української мови в державних установах, політичної автономії України, 8-годинного робочого дня й страхування [71, с. 6-7]. З авторських джерел дізнаємось, що вона не приймала вагомих рішень протягом грудня 1907 р., тому що складалась із людей, котрі мали, по-перше: опозиційні політичні погляди, по-друге: через попередню причину не могли являти із себе єдиний голос. Автор вважає за доцільне ознайомити читачів із виступом депутата Сайка, котрий запропонував вирішення аграрного питання у спосіб передачі всієї землі народів, котрий її обробляє. Депутат запропонував рівне право користування геть для кожного, а також: «В кожному разі кожен трудящий має право на землю для садиби в тій місцевості, де він живе, і право на наділ там, де є лишки землі. Цукроварні теж повинні перейти до рук народа і управлятись місцевими органами самоуправи». Українська фракція, здебільшого, на всі пункти програми погодилась. Сама діяльність Трудової Громади організована погано: вона не має друкованого органу, котрий би знайомив народ з її планами; та й самої програми Громада теж не склала; українські послы не вважають за потрібне називати свої прізвища у пресі, хоть навіть одна згадка про діяльність якогось депутата змогла б піднести національний настрій населення [72, с.7-11].

З вище зазначеного випливає, що Українська Трудова Громада має дуже багато дефектів у власній діяльності, котрі потребують якнайшвидшого вирішення. Якщо депутати зможуть зблизитись з народом, то, безсумнівно, це позитивно повпливає на якість національної активності.

Порівняно з офіційними політичними партіями, особливої активності набувають студентські організації, які мають на меті розв'язати культурно-

освітні завдання. Потужною є студентська партія Українських соціал-демократів й Українських соціал-революціонерів – вони організують різноманітні просвітні заходи. С.Петлюра подає актуальну характеристику студентських організацій д.Залізняка, котрий пише: «...Існуючі українські організації беруть діяльну участь в справі ознайомлення як несвідомих українців так і всього київського студентства з українськими домаганнями і вияснюють їх необхідність...» [72, с.12-13].

Як бачимо, С.Петлюра, подаючи інформацію про студентські організації поряд з політичними партіями, прагне наголосити на важливості руху підростаючого покоління, котре вже з студентських років починає формувати власні погляди щодо бачення становища і підпорядкування університетів, кафедр. Це означає, що у подальшому, ці самі студенти сформують фундамент для молодії генерації суспільства, котра складе зародок для відродження національно-визвольного руху українців.

Отже, підсумовуючи даний підрозділ, можемо зробити висновки, що Симон Петлюра недостатньо глибоко розглянув дане питання. У своїх статтях він акцентує лише на фактах щодо діяльності партій – він рідко аналізує діяльність, не називає членів партій, не вказує на хибах чи досягненнях політичних утворень. Ймовірно, він вважає, що дана інформація повинна подаватись у періодичних виданнях, і доволі часто акцентує на тому, що вона неповністю розлого висвітлюється у часописах або взагалі є відсутня. Тим не менш, автор часто дає оригінали резолюцій партій, подекуди даючи власний коментар, який, здебільшого, дуже нейтральний. Знову ж таки, наголосимо, що єдина партія, котра помітно розхитала «спокій авторського пера» - Українська Народна партія, адже у жодній статті С. Петлюри не спостерігається така агресивність й кількість критики. Це може свідчити про явну опозиційність і несприйняття політика до ідей партії. Все ж висновки С.Петлюри щодо популярності партій, історії їх руху збігаються з думками П.Феденка, що свідчить про переконливість, правдивість фактів.

3.3. Виборчий процес в Державну Думу.

У період першої російської революції було створено законодавчий орган – Державну Думу – до якої входили виборці від різних національностей, зокрема й України. У працях Симона Петлюри ми знаходимо вкрай мало інформації про вибори до Державної Думи, але навіть така кількість є цінною.

Отже, журналіст наголошує на тому, що партії брали не надто активну участь у виборах до II Держдуми і цим самим розчарували населення. Проте, чотирьома активними послами було створено Українську Трудову Громаду (мета її діяльності описана у попередньому підрозділі), котра розмірковувала над питаннями економічно-національних інтересів й видавництва власного друкованого органу [68, с.9]. Загалом автор позитивно оцінює факт утворення соціалістичної Трудової Громади при Державній Думі, бо вона має сприяти національному пробудженню українства.

У період виборчих кампаній до II Державної думи питання політичної активності українців набуло значного відображення також і у національній пресі. Зокрема, у газеті «Громадська думка» широко обговорювалися участь селянства у виборах та необхідності висування національно свідомих кандидатів [13, 14, 15, 16]. Видання закликало «не стояти осторонь політичного життя, бо від участі народу залежить, чи буде почуто його голос». Газета «Рада» продовжила цю лінію, публікуючи статті просвітницького характеру про значення парламентського представництва й потребу «голосу України у Думі». На її сторінках також підкреслювалась роль преси у формуванні політичної культури та пробудженні національної свідомості. У журналі «Боротьба» наголошувалось на ідеї поєднання соціальних і національних вимог, а видання «Друг народу» висвітлювало позицію українських демократів щодо захисту інтересів робітництва і селянства, які мали виступати єдиним політичним фронтом [3, 27]. Газета «Слово» приділяла увагу етичним і моральним аспектам політичної діяльності, закликаючи до громадянської відповідальності та служіння народові. Натомість у часописах «Засів» і «Маяк» увагу було зосереджено на культурно-

просвітницьких засадах політичної боротьби, що, за словами публіцистів, мали передувати повноцінній політичній емансипації [30, 50].

Автор різко повертає у бік розпуску II Держдуми, констатує факт стагнації партійних фракцій актом 3 червня 1907 року. Якраз у цей час Українська Трудова Громада розпочала етап відстоювання інтересів українців в Думі, але її основна біда у тому, що до її складу входили послы з діаметрально-протилежними поглядами, тактикою, що унеможливило їх перетворення в однорідну фракцію. С.Петлюра розмірковує, аби отримати хоч якусь користь в даній ситуації, було б добре, якби Громада утворила парламентський Клуб, до якого увійдуть усі охочі депутати, котрі мають які-небудь спільні роздуми щодо національного питання – проте, послы не змогли організуватись у подібне. Відповідно, Українська парламентська Громада мала бажання втілювати свою програму у Думі, тому через вище зазначені причини, виділилась в окремішню парламентську фракцію [71, с. 6-8]. Одночасно з цим, С.Петлюра критикує новий виборчий закон, кажучи, що він повністю «недемократичний і панський» [58, с.110]. У статті «Про новий виборчий закон», автор аби донести різницю між виборчими законами, порівнює кількість виборців у губерніях, тим самим показуючи, що тепер виборщиків зменшиться вчетверо, а від робітників і селян забрано їх голоси хитрим методом: вони більше не мають права обирати окремо свого виборця, а разом із багатими землевласниками, а оскільки у них більше голосів, відповідно, вони виберуть людину, яка відстоюватиме виключно їх інтереси. Логічно випливає, що поміщики отримують велику перевагу на виборах до Третьої Державної Думи. Крім того, правительство навіть поділило на виборах горожан на два класи: заможних і бідних, з чого теж випливає, що перші стануть на підтримку виборців від багатих поміщиків, а другі – в спілці з робітниками і селянством. Таким чином, шансів пройти у Думу представникам від другого стану зовсім немає [80, с.110-112].

Звідси розуміємо, що виборчий закон був й справді недемократичним і значно гіршим, порівняно з попереднім. Кількість депутатів до Думи від неросійських народів скоротилась удвічі, а незаможні верстви взагалі не мали

можливості висловити свої інтереси. Такий стан речей лише породжував ненависть між народами і пробуджував націоналістичні заклики.

С.Петлюра має рацію, що через різноманітність інтересів послів, Українська громада не змогла добитись успіху у реалізації задуманих рішень. Ми погоджуємось, що законопроекти, котрі планувала увести фракція в Думу були корисними й необхідними (про навчання українською мовою у школі, заснування українознавчих кафедр у ВУЗах, охорону праці та ін.), але розпуск Думи і несприятлива картина для розв'язання українського питання стали на заваді втіленню їх планів. Проте, «Громада» зробила велику послугу українцям у тому, що показала приклад відстоювання національних інтересів, хоч і не вдалося довести справу до кінця [70, с. 9-10].

Разом з тим, автор пропускає багато інформації про процес виборів до II Державної Думи, зокрема той факт, що УДРП прагнула співпрацювати із російськими кадетами та єврейськими партіями, тоді як УСДРП та «Спілка» орієнтувалися на тактику РСДРП та співпрацю виключно із соціалістичними силами. Наслідком цих неузгоджених дій стало те, що у II Державній Думі представництво від України значно збільшили не лише «ліві», а й «праві» російські політичні сили. Тому від українських партій до Думи потрапили лише представники «Спілки» та УСДРП, що якраз-таки вплинуло на формування думської Української трудової громади з 47 депутатів, де більшість становили трудовики та соціал-демократи, а головним програмним завданням було проголошено забезпечення автономії України [106, с. 367-385].

Під час виборів до III Держдуми часописи «Рада» і «Слово» активно закликали населення брати участь у виборах, наголошуючи на виборчому праві народу, котрий розділився на бойкотистський й активний напрямки. Все ж жодному українцю не вдалося потрапити до третьої Думи через новий виборчий закон, як зазначали вище, відсутність логічної структури партій. Тим не менш, українські послы не втратили віри у власні сили й планували організувати знову свою парламентську фракцію в обличчі «правого українства», але на перепоні став М.Грушевський, котрий як і С.Петлюра, не бажав аби націоналістичні ідеї

набували поширення серед народу. Проте, обидва політики вбачають позитив у тому, що така сутність явища сприяє громадянському розмежуванню [71, с. 1-4].

Підсумовуючи даний підрозділ, знову ж таки, вважаємо за доцільне підкреслити, що висновки С.Петлюри не є надто ґрунтовними щодо опису формування Державної Думи, цілком можливо, з причини малої кількості інформації, яку висвітлюють часописи. Автор вбачає позитив в утворенні Української Трудової Громади, і його бачення співпадає думкою сучасної історикині Н.Полонської-Василенко, котра акцентує увагу на спрямованості Громади на користь української культури. На противагу публіцисту дослідниця подає конкретні цифри кількості депутатів від різних партій, що дозволяє «вималювати» більш чітку картину Державної Думи і пояснює певні рішення. Оминає С.Петлюра і той факт, що українське питання по-особливому набуває актуальності в III Держдумі, коли депутати висувають законопроект про навчання українською у школах, хоч мимохіть згадував про це поза контекстом Думи [55, с. 425-426]. Тобто, автор наче ставить першочергове значення для висвітлення подій на пресу, а на себе бере завдання лише аналізувати прочитані події, а про них було обмаль інформації у пресі.

Про скликання IV Державної Думи у публіцистиці С.Петлюри ми не знаходимо жодних відомостей зовсім – ані дат проведення виборів, ані партій, які планують брати участь. Натомість газета «Маяк» того часу активно описувала роботу четвертої Думи у спеціальній рубриці «Вісті з Думи» [50]. Четверта Дума, як і три попередні не опікувалась наболілими питання селянства, тим більше питанням функціонування української мови у школах, не було навіть потужних представників від українського національного руху [97]. Можливо, тому й С.Петлюра не писав нічого про роботу цієї Думи, адже суттєвих змін не відбулось порівняно із трьома попередніми, а то й поготів, для українського руху політичний процес зазнавав регресу й стагнації відсутністю освічених людей.

Підсумовуючи, варто наголосити, що з публіцистики С.Петлюри ми дізнаємось про перешкоди українських партій у втіленні їх пропозицій, у складі Державних Дум. Особливо актуальною є діяльність Української Трудової

Громади, котра зосереджувала увагу на українській просвіті. З одного боку це було добре, а з іншого – відкладало думку про Автономію України на задній план, але зважаючи на послідовність подій, такий хід був логічним. Безсумнівно, функціонування I-IV Дум було важливим явищем для України, у котрій з'явилась змога озвучити свої національно-політичні й соціально-культурні бажання. Незважаючи на малу кількість українських депутатів у Держдумах, суспільство розпочало шлях формування власної національної ідеї, заснованої на прагненні одержати народну школу, широкі громадянські права й культурне визнання.

3.4. Культурне будівництво в революційну епоху.

У першій третині ХХ ст. культура Наддніпрянської України набула ознак розквіту. По-перше, це пов'язано із запровадженням культурних реформ в Російській імперії; по-друге, акцент інтелігенції на культурницькому напрямку: вивчення етнографії й фольклору селянства; по-третє: поява меценатів, котрі фінансували розвиток української культури. Звісно, в умовах існування жорсткої цензури й придушення національних рухів царатом, культура не могла розвиватись вільно, але революція 1905–1907 рр. принесла помітні пом'якшення і ознаменувала процес зацікавлення культурою неросійських народів серед яких і є українська.

Симон Петлюра у своїх працях приділяє дуже багато уваги культурному будівництву українців у революційну епоху, зокрема першим вагомим фактом на цьому шляху називає появу «Українського Наукового Товариства», заснованого у 1907 р. у Києві, за зразком того, яке існувало у Львові. [72, с.11]. Автор високо оцінює утворення УНТ, обґрунтовуючи думку тим, що національна наука має велику перевагу для згуртування народу і донесення до нього його історичної цінності – особливо за допомогою якісних досліджень з українознавства.

Ми спостерігаємо, як публіцист прагне не лише наголосити на важливості існування УНТ, а й тим самим підкреслити читачу, що з появою такого українознавчого осередку українська наука отримає можливість розвиватись самотужки, не будучи частиною загальноімперської.

Цю тезу легко аргументувати тим, що далі автор чітко роз'яснює про мету кожної секції (історичної, філологічної, математично-природничої) і сфери її дослідження. Звідси виступає ще один висновок, що пізніше заснована П.Скоропадським Українська академія наук (яка у 1918 р. поглине УНТ) за своїм функціоналом розбудовувалась подібно до Українського Наукового Товариства у Києві. Помітно, що Товариство захоплює С.Петлюру роботою, бо він прагне поради як краще організувати їх діяльність: видавати власний друкований орган, як підтвердження наукових напрацювань; формування «язикової комісії» для вироблення українського правопису і термінології; організація публічних лекцій для популяризації їх діяльності, видавництво тематичних підручників тощо [72, с.13-14].

Доцільною є рекомендація С.Петлюри заснувати економічну секцію при Товаристві, вважаючи знання про економічні переваги України обов'язковим показником для вимоги автономії, адже саме економічні дані про стан с/г. і промисловості є фундаментом для переговорів. Крім того, така секція забезпечить проінформованість населення про економічний потенціал регіону, яке зможе висувати власні господарські ініціативи для розвитку.

Зрозуміло, що такі авторські пропозиції були корисними і дуже актуальними для покращення роботи УНТ, але з іншого боку, треба зважати на той факт, що всі ці пункти потребували значних фінансів для реалізації, а отримати їх було практично неможливо після поразки у російсько-японській війні і революції, бо всі кошти спрямовувались в економіку імперії. Як притаманно для праць автора, С.Петлюра знову ж таки опускає прізвища очільників секцій, не називає конкретно нікого, окрім М.Грушевського як засновника Товариства.

Звертаючись до досягнень українського студентського руху, мусимо наголосити, що у Київському й Харківському університетах розпочнуться українознавчі лекції, до прикладу про національну літературу, народну словесність, історію мови. З викладеної інформації дізнаємось, що лекції будуть вести професори Перетц В., Лобода М. у Київському Вузі, а в Харківському –

професори Халанський, Багалій Н., Сумцов Н., зокрема лише останній заявив, що викладатиме українською, всі решта – залишають виклад російською [71, с. 8-9]. Але й цього вистачило аби Міністерство народної освіти зажадало від ректора університету проф.Багалія пояснень. Ректор виправдовував Н.Сумцова тим, що лекції українською мовою ведуться лише щоп'ятниці і побудовані виключно на наукових підвалинах, бо лекції складаються із оригінальних українських текстів [70, с. 19-20]. Як бачимо, достатньо лише однієї лекції протягом тижня українською мовою, аби збурити реакцію народної освіти, котра вбачала у цьому загрозу зростання національної самосвідомості.

С.Петлюра зауважує момент, протягом листопада-грудня 1907 р. Українське Наукове Товариство теж встигло організувати курс лекцій з актуальних питань українознавства. УНТ вдалося охопити лекціями широку аудиторію слухачів за рахунок цікавої організації: спочатку люди слухали лекції, присвячені пам'яті артистів театру чи науковців, опісля чого розпочинався спектакль на дану тему. Лекторами виступали М.Грушевський, С.Петлюра, І.Стешенко, М.Садовський та ін. [70, с.7-8].

Автор вважає, що завдяки таким лекціям-спектаклям: «Українське слово, що до недавніх часів було «під десяти печатями», що тільки недавно здобуло собі право на власну пресу і з гріхом пополам завоювало право на університетську аудиторію, тепер пробивало собі шлях до ширшої української публіки, позбавленої можливості слухати його в університеті...» [70, с. 8].

Вважаємо за необхідне з допомогою прикладів донести до читача наскільки прогресивною була організація таких публічних лекцій у театрі для тогочасних українців. Уявімо простого міщанина, котрий під впливом русифікації, забув про красу власної культури, він не має змоги, бо існує вкрай мало доступних матеріалів звідки він може почерпнути інформацію про національну історію. Тут раптом він відвідує лекцію М.Грушевського на тему: «Культурний і національний рух на Україні в др.пол. XVI віку», [70, с. 7] опісля чого поставлено спектакль д.Садовського, де влучно висвітлено усі моменти (візуалізація, безсумнівно, краще врзала у пам'ять науковий матеріал), що впливає на органи чуття і вражає.

Тобто, після побаченого, набагато легше ідентифікувати себе українцем, побачити власну культурну цінність, зрозуміти важливість споконвічних традицій і фольклору – а отже, долучитись до національного руху за окремішність від російських впливів. Здавалося б, на перший погляд, спектакль як звичайна розвага, а насправді, які політичні зміни потягнулись завдяки тому, що українці зрозуміли цінність власної культури. Аргументом до вище зазначеної думки може слугувати теза С.Петлюри про те, що: «.. на українські спектаклі любить ходити не тільки частина українського громадянства, яку відчуває себе свідомою з національного боку, але й та, яку не можемо підвести під цю категорію... Перетворити національні емоції цієї публіки в свідоме почуття своєї приналежності до української нації, зробити це почуття активним, живим... могли б допомогти лекції перед спектаклем, які, звичайно будуть проняті певною національною ідеєю і даватимуть матеріал для збудження такого почуття, для його розвитку і оформлення в свідому національну ідею» [70, с.10].

С.Петлюра пише, що форпостом діяльності УНТ являються лекції-спектаклі у Київському театрі Дувана-Торцова (російського актора), котрі активно захоплюють молодь. Зважаючи на це, автор наголошує, що український театр повинен «йти в ногу з часом» і відповідати запитам суспільства, не ставити надто застарілі п'єси, а розбавляти інтерес глядача світовою літературою, якщо бракує власної (до прикладу творчістю Шекспіра, Мюссе, Ібсена, Гауптмана та ін.), бо ці твори будуть «збуджувати думку народніх мас». Як ми з'ясували із аналізу діяча, він вважає, що театр потребує реформування. Через однорідний репертуар, талановиті актори не мають місця для розвитку і змушені брати участь завжди в тих самих п'єсах. Аби хоч якось покращити ситуацію, М.Садовський вирішив поставити на сцені п'єсу «Ревізор», яка одержала великий успіх, тим самим показавши, що українські актори можуть виконувати «світові п'єси», а не лише вітчизняні [70, с. 8-11].

Вище вказані погляди С.Петлюри повністю співпадають із думками видатної Л.Українки, котра так само вбачала кризу українського театру у п'єсах, написаних на старий лад, і небажанні керівництва ставити перекладені зарубіжні

твори на сцені. Зокрема, поетеса влучно передала усю критику С.Петлюри одним реченням: «Тепер, як настала маленька полегкість на українське слово, таких п'єс і написано, і перекладено з чужих мов, і дозволено цензурою вже стільки, що якби всі ті п'єси справді виставлялися, то український театр знову б знявся вгору» [41, с. 268-269]. Така єдність поглядів обох діячів свідчить, що роль театру як каталізатора в національному відродженні необхідно переосмислити.

С.Петлюра присвячує цілу статтю ідеї утворення «Спілки українських акторів», адже це свідчить, що український театр виріс на вищій щабель і прагне уникнути тої експлуатації, яку зазнає з боку антрепрізи. Зокрема, йдеться про жахливі умови праці, коли зарплатня не відповідає затраченому часу і зусиллям; акторів змушують грати ролі, які ображають громадянську позицію; у разі хвороби актора, його платня за роль зменшується; подекуди безпричинно виганяють із театру, позбавляючи роботи, а отже, засобів існування, тощо. [73, с. 3-5; с. 13-14]. Автор подає відомості, що для уникнення описаної сваволі, драматург Олександр Володський подав «Лист до Українських акторів» у часопис «Рада», у якому вмотивував акторів утворити власне «українське театральне бюро». На його заклик погодились трупи д.Гайдамаки, д.Сагатовського, д.Прохоровича, котрі швидко зуміли організуватись у спільну роботу і розіслати листи-заклики до всіх українських акторів з метою утворити дану спілку [73, с. 3-4].

Такий стан справ говорить нам, що актори змогли відокремитись в окрему ланку, котра розуміє власні потреби, свою важливість у суспільстві. «Союз», який вони прагнули утворити є яскравим зразком профспілки, яка орієнтується за задоволення інтересів акторів, які теж є робітниками у своїй сфері, і чий потреби потрібно обстоювати. Театр більше не є суцільною аморфною «шантрапою», як висловлюється С.Петлюра, а впорядкованою організацією, котра здатна опанувати модерний репертуар, а не сліпо виконувати вимоги антрепрізи. Звісно, що одна-дві трупи не в змозі добитись забезпечення всіх вимог українського театру, для цього й необхідно об'єднатись і утворити професійне бюро, яке буде компетентним у даній справі.

Як відомо, але задуми організаторів не втілились у реальність, журналіст називає такі основні причини, як: неоднорідність й дислокація труп, що тягнуло проблему складення і ознайомлення із статутом «Спілки»; непроінформованість труп про з'їзд акторів, де якраз обговорювались ключові питання; перепони з боку антрепрізи в організації «Союзу». Крім того, С.Петлюрі вдалося поглянути на проблематику з іншого кута зору, підкресливши такі суттєві «камені спотикання», як відсутність ідейної натхненності у акторів. Тобто театрали не відчували, що їх праця важлива, для них їх робота була всього лише заробітком, а не важелем для національного пробудження. Але помалу проявляється тенденція, як деякі провідні актори з труп починають активно брати участь у виставах, які пробуджують національну свідомість. Автор зазначає, що трупи організували невдалий з'їзд у Новочеркаську в квітні, планують провести ще один у Харкові протягом вересня [58, с.76-82].

Зафіксовано момент, що станом на серпень 1907 р. подільська семінарія стала першою, хто встановив перелік обов'язкових предметів, котрі будуть вивчатись виключно українською мовою, з дозволу Св.Синоду [71, с.8-9, 70, с. 15-16]. Такий крок свідчить про поступове утвердження української мови в освіті, що веде за собою розуміння учнями національної ідентичності. Крім того, семінарія подала гарний приклад того, що учні повинні навчатись обов'язково тою мовою, якою говорять у побуті, бо це сприяє більшому розумінню і закріпленню матеріалу, а отже, підростаюче покоління буде чітко ідентифікувати себе українцями.

Водночас, С.Петлюра влучно зауважив, що рішення св.Синоду має деякі суперечності, основна з яких полягає у тому, що дозвіл викладання українською одержали лише церковно-приходські школи Поділля. Звідси виникає питання, хіба в інших регіонах України діти краще розуміють російську, аніж українську? Наступною проблемою є те, що св.Синод не прагне пристосувати нові українські підручники під «місцеві традиції», і до того ж накладає додатковий податок на місцеву адміністрацію за надані послуги [70, с.16-17].

Зі статей С.Петлюри, присвячених культурній відбудові, робимо висновок, що у першій третині ХХ ст. українці усвідомили цінність власної культури, змогли відокремити її від загальноімперської і заявили про себе як окремішна нація, котра має багато відмінностей, своєрідні традиції, притаманні лише їй, а отже, свою історію. Завдяки поступовому викладу інформації автором, ми бачимо пробудження національної культури, яке відбувається, наче ланцюгова реакція. Аргументацію є той факт, що діяльність театру відмінно відображала/показувала наочно, потужні українознавчі дослідження Українського наукового Товариства, доводила до відома важливість пропаганди рідної мови серед підростаючого покоління, а основне – змушувала до роздумів, чому народ, який володіє великою територією, окремою мовою, звичаями, історією, відомими постатями (пригадаємо, що завжди проводились лекції і спектаклі, присвячені видатним українцям) повинен підкорюватись гнобителям, котрі заважають розквіту. Можливо саме тому С.Петлюра присвячує так багато статей культурним новинам, прагнучи акцентувати, що саме це і є першим кроком до українського Ренесансу. Потрібно зауважити, що журналіст у цьому випадку не лише сухо пише про події, а й дає власні зауваження й спостереження, до прикладу радить оновити репертуар театру, підвищити якість вистав, покращити ораторські вміння лекторів, започаткувати актуальні секції в УНТ тощо. Вражає, наскільки схожими у ставленні до ідеї утворення «Спілки українських акторів» є Симон Петлюра і Леся Українка. Обидва вірять, що «Спілка» стане потужним захистом для театралів, а отже зробить свій вклад для актуального вибору п'єс, зменшить суперечки між антрепрізою й акторами, посприє збільшенню глядачів у театрі.

Повинні відзначити, що у першій половині ХХ ст. помітного поширення набуває навчання українською мовою серед учнів й студентів. Це також є показником того, що народ почав повставати проти русифікації, зрозумів, що національна мова повинна бути панівною в освіті, й загалом публічному житті. Крім того, навчання рідною мовою формувало нову українську інтелігенцію, здатну сформувати власну політичну партію із національними ідеями, які чинитимуть опір асиміляції.

РОЗДІЛ IV. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ, ГРОМАДСЬКІ ТА КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Симон Петлюра, як публіцист-аналітик, а згодом державний політичний діяч, приділяв величезну увагу питанню російсько-українських взаємин у власних статтях, оцінках. Варто наголосити, що його риторика про відносини змінювалась відповідно до вимог часу – це означає, що його сподівання на державність України в імперську добу, революційну й радянську змінювались, як і діяльність російської влади стосовно українського питання. Тому для зручного сприймання інформації і чіткого порівняння, вважаємо за необхідне розглянути даний розділ за класифікацією еволюції російсько-українських взаємин у публіцистиці С.Петлюри упродовж: 1905–1916 рр. – період між двома Російськими революціями: 1917–1921 рр. – початок Української революції й встановлення радянської влади на території України [87].

Характеризуючи російсько-українські відносини протягом першого періоду, зазначимо, що у цей час лише починає зароджуватись українська ідея в агонії царської Росії. Зважаючи на тривалість революції, шовіністичну політику імперії, її бажання якомога сильніше тримати біля себе пригноблені нації – як політичні, так і громадсько-культурні стосунки носять однакові риси для українського суспільства. І полягають вони у тому аби применшити самобутність, будь-яку ідейність української мови, автономії, побудови національних політично-культурних інституцій.

До прикладу, у рецензії на статтю М.Порша «Автономія України в світлі «соціал-демократичної критики» С.Петлюра наголошує на прагненнях автора висвітлити національну свідомість українців неготовою до політичних змагань за державність, що є помітним гальмом, у порівнянні з російським розвитком. Зустрічаємо підтвердження загальновідомих тез про те, що Україна являється сировинним додатком для Росії: «відіграє ту саму роль, що Індія для Англії...» [58, с.21]. І полягала ця роль у тому, що колонізаторка виснажувала українські

губернії з усіх сил, не повертаючи фінансово й половини. Зрозуміло, що у таких умовах не могло і йти мови про якусь автономію, адже територія не могла як слід себе забезпечити і не мала жодних ресурсів аби налаштувати самоврядування. Наступний факт дружелюбних відносин між націями полягає у тому, що українці повсякчас зазнавали масових утисків, смертних покарань з боку Російської імперії. Особливо помітно це проявилось опісля 17 жовтня 1905 року – Маніфесту Миколи II. Україна наповнилась суцільними допитами, в'язниці були переповнені. Система нікого не жаліла, приписуючи видумані злочини, часто караючи без слідства. Цифри арештованих у документах, як правило, зменшувались у кілька разів. Як наслідок – сотні шкіл, лікарень, земств тощо зачинялись, бо бракувало пролетарського елемента. Видавництвам безпричинно забороняли діяльність – така була російська помста за революційний рух. У таких умовах важко було зберегти життя, про якісь дружні взаємини не могло бути й мови – російська жандармерія і губернаторство без пояснень топтало усе українське [80, с. 27-37].

Беручи до уваги культурні російсько-українські взаємини, то у вузькому порядку С.Петлюра вказує на небажання і байдужість українців брати участь у російських культурно-просвітніх установах [5, с. 53-56]. З одного боку, ми погоджуємось із автором, що варто було би відноситись до них менш категорично і спробувати українізувати, з іншого – відверто, у тогочасних реаліях це було надскладно, бо існував високий ризик втратити посаду або й життя. Сам факт існування в Україні російських товариств зрозумілий – таким чином імперія контролювала й агітувала свою культуру, і чесно кажучи, великий відсоток української інтелігенції почерпав діяльність цих інституцій для інтелектуального розвитку і бажання «дорівнятись» до вищої культури. Але, простолюд в обличчі робітництва й селянства був зацікавлений у розвитку національної Просвіти, тим самим саботуючи плоди російських установ. Хай там як, але варто все одно визнати внаслідок таких подій факт русифікації українців.

Зважаючи на систематичне гноблення й ігнорування українського елемента, мусимо визнати, що російське громадянство повністю не знецінювало

його діяльність. Відколи почали організовуватись перша та друга Думи, преса, партії, товариства за участі українців, усі навколо впевнились, що українство є масовим явищем, бо відстоює інтереси великої нації. Звідси поступова частина росіян прийняла і визнала цей фактор, натомість російські консервативні кола настоювали на «викоріненні» української національної ідеї, вбачаючи у ній «сепаратизм», «польську інтригу», «кволість і безсилість» [58, с. 85-87].

Відповідно, знову спостерігаємо, як росіяни намагаються утискати національний рух українців. С.Петлюра навіть пише про спробу затьмарити рух утворенням «клубу русских националистов» як форпост українських рухів. На його думку, це хороший знак, який свідчить, що нарешті з українцями почали рахуватись як із сильними суперниками, котрі готові дати відсіч [59, с. 28-31]. Те саме можна сказати й про утиски преси й інституцій. Якби вони зовсім нічого не значили і розглядались безсилимими, то уряд не звертав би уваги на їх існування, натомість багато «Просвіт» постійно закривали, на працівників накладали безпідставні штрафи [71, с. 10-11]. Натомість російська преса в Україні була повністю байдужа до інтересів народу, на території якої вона існує. Через постійну взаємодію українська інтелігенція споживала лише російське слово через що затримувався вітчизняний розвиток преси й театру. Беручи до уваги останнє, п'єси російських авторів завше були більш популярними й входили до європейської спадщини. Це знову ж таки принижувало статус українських митців і показувало картину, буцімто вони неспроможні створити щось своє через культурну бідність [80, с. 274-276; 58, с. 72-74].

Незважаючи на все вище перелічене, у статті «Війна і українці», що стосується початку Першої світової війни, автор відстоює за допомогою історичних відомостей позицію, що українці повсякчас розглядали себе в автономному складі Росії. Тому, треба сконсолідуватись й стати на бік Росії проти Австро-Угорщини, котра розхитує національне становище, говорячи що російські українці хочуть до її складу. Симон Петлюра пише, що є можливість виправити «історичну помилку» і з'єднати український народ у складі оновленої Росії із її народами [80, с.188]. Після Галицької операції (1914 р.) С.Петлюра

пише про хвилювання галицького суспільства напередодні входження до Росії. З причини, що ніхто не знає як відноситиметься імперія до західноукраїнської культури, прийме її чи навпаки знищить [80, с. 291-293].

З історичних довідок знаємо про політику Російської імперії протягом окупації Галичини, вона не була відмінною від тої, яка проводилась на Правобережжі й Наддніпрянщині. Звідси логічне запитання, чому С.Петлюра замовчує такий можливий сценарій?! Знову вбачається ілюзорна надія, що українська культура знайде схвалення.

Щоб зрозуміти сутність російсько-українських взаємин протягом 1905 – 1917 рр. достатньо зацитувати П. Струве, котрий за словами С. Петлюри: «Боровся з поблажливим ставленням російського суспільства до українського питання..., пропонував ужити по відношенні до українців державних заходів впливу, доки ще не пізно, доки український рух заступлений тільки колами інтелігенції» [79, с. 297].

Можна зробити висновок, що незважаючи на видимі утиски, арешти, смертну кару, заборони розвитку як культурного, так і політичного; загалом всього українського з боку пануючої російської сторони, Симон Петлюра не втрачає сподівання на оновлення Росії, котра визнає автономію України. Впливає, що до приходу більшовиків, політик ілюзорно мислив, наче зі зміною влади прийдуть зміни для статусу України у складі загарбників. Вже у 1921 р. у його «Московській воші» діяч визнає, що Україна не матиме спокою доти поки існуватиме Росія. Цей випадок дуже нагадує й сучасні події так само – більшість українців сподіваються, наче з приходом ліберального режиму у РФ, російсько-українська війна завершиться, але це всього лиш оптичний обман. Історія вчить, що Росія ніколи і нізащо не готова відмовитись від України, і методами русифікації, переслідувань інтелігенції, шовінізму чинить розбрат в нашому суспільстві і розхитує тим самим, державну цілісність. З іншого боку, як вже зазначалось вище, важлива сама присутність страху і суперництва зі сторони російських кіл через появу цілісного ідейного українського національного руху. Тобто, якби й справді було так, як виправдовувалась Росія (про знемогу і

меншість українців), тоді вона б не прикладала зусиль аби «придушити те, чого немає». Звертаємо увагу, що стосунки російсько-українські з боку першої сторони виступають не лише як колонізаторські, а ще й асиміляторські з бажанням стерти із пам'яті українців не то що пам'ять, а навіть думку про відмінність від росіян. Спостерігаємо постійне поглинання, для якого будь-які дії спрямовані на окремішність є смертельною загрозою.

Як ми побачили, С.Петлюра оптимістично розглядав ідею про автономію України у федеративному складі Росії аж до 1917 р. Опісля більшовицької агресії у грудні 1917 р. у політика настає етап поневірянь – у статтях він дотримується позиції, що будь-яка російська влада (чи імперська, чи більшовицька) несе для України лише ярмо.

У публіцистиці С.Петлюри періоду 1917–1919 рр. доволі мало відомостей про будь-які російсько-українські взаємини. Він виступає на боці лютневої революції і запевняє, що українське військо готове придушити будь-яку контрреволюцію [59, с.39-42]. Спочатку він лояльно ставився до Тимчасового уряду, бо виношував надію на автономію, але зрозумівши їх наміри також перейшов в опозицію. Після Жовтневої революції частково у телеграмах і наказах діяч подає загальну картину, що однаково стосується більшовиків й червоноармійців – це військо мародерів, анархістів, розбишак-провокаторів, грабіжників...

С.Петлюра, спочатку як міністр військових справ, а згодом Головний Отаман добре знав про підривну діяльність Росії у всіх формах її існування. Він не подає детально злочинів, які чинить ворог супроти України; йдеться про винищення міст-сіл, котрі чинять опір, пограбування простолюду, вивезення визначних пам'яток культури. Політик узагальнено закликав боротись проти шпionів, котрі вдаються до різноманітних безчинств.

Політичний діяч згадує злочиння більшовиків у контексті закликів боронити єврейську меншину, якій неправдиво розповідають наче це вояки УНР чинять проти них погроми й насилля. Він характеризує більшовизм як страшну ворожу силу, який не мав би прижитись в Україні добровільно, якби не силові

методи. Він бачить, що жодна з російських сил не бажає Україні самостійності, а несе лише окупацію і визиск.

У його відозвах і телеграмах «червоною ниткою» прослідковується застереження до українців не плутати Українську революцію, націлену на визволення, з соціальними більшовицькими експериментами. Він визнає, що з Росією необхідно воювати, бо мирних методів вона не дотримується, і закликає до вояків зберігати здоровий глузд й ставати на бік національної сили, а не розбурханої анархії.

Тим не менш, до етапу еміграції С.Петлюра більш стримано описував російсько-українські взаємини, але починаючи з 1920-1921 рр. його публіцистика набула загострених рис і прямого опису, що Росія – ворог.

До прикладу, він озвучує про російське проголошення Радянської Української Республіки з метою обдурити громадян, але українці не повірили й продовжили боротьбу проти червоних [58, с. 289-293].

Найкраще зрозуміти ворожість російсько-українських взаємин можна прочитавши брошуру «Завдання української еміграції...». Практично кожен розділ націлений на те, аби чинити опір Росії – її загітованій літературі, пропаганді про «Велику єдину Росію», політиці воєнного комунізму і НЕПу. С.Петлюра висвітлює боротьбу проти Росії не лише як проблему українців, а і прибалтійських і кавказьких держав, котрі також страждають від визиску. Тут чітко помітно зміну риторики від «мирного співіснування всіх народів у складі федерації» до «боротьби за її поділ». Політик наче нарешті прозріває і говорить тепер для нас очевидні речі про пропаганду «величчч і непереможності РФ». Головною метою української боротьби відтепер є виставити в очах Європи обов'язкову ідею розпаду окупанта як єдину умову для встановлення миру і стабільності у світі [58, с. 318-321].

У легендарній «Московські воші» С.Петлюри, яка ніколи не втратить актуальності щодо опису російсько-українських відносин, автор подає всю зверхність, зарозумілість і корисливість росіян відносно участі в Першій світовій, українській революції, спробам вберегти державність. Рухаючись

послідовно бачимо як Росія розпочинала з мовлення «про єдиний і братній народ, котрий має спільний кателок і непотрібність українізації армії» до відкритої заборони самого слова Україна, через що почались грабунки народу, культури, ресурсів [75]. Стандартно Росія чинить так і досі: спочатку солодкі обіцянки про дружність і взаємодопомогу, а потім суцільна асиміляція, висміювання про меншість народу і винищення всього автентичного.

Третій період публіцистики С.Петлюри зображає паразитизм Росії за рахунок України, котра вперто не піддається у ярмо, бо намагається створити свої військові сили. Зображено як і царська, так і більшовицька влада розсіює патріотів до Сибіру, Кавказу, Туркменістану, натомість заселяє землю «кацапами». Політичні й культурні взаємини зображені описом соціальних експериментів більшовиків, заміною кадрів, контролем над кожною структурою, яка формально мала б мати самостійність у складі СРСР.

Тобто період російсько-українських відносин 1917–1921 рр. описаний С.Петлюрою у всіх аспектах. У культурному – стирання національної ідентичності при впертому опорі українців; політичному – змагання за незалежність проти колоніального загарбництва. Нарешті він доходить до зрілого усвідомлення – Росія споконвічний ворог, котрий не дасть розвиватись Україні у будь-якій формі її існування – чи то царизм, чи більшовизм. Адже щодо нашої держави у них однакові мотиви, культурно винищити її і підкорити собі.

Не варто сприймати слова С.Петлюри про ворожість російсько-українських відносин як одиничну думку чи шовінізм. Оскільки й самі представники «великоросійської держави» зображали у своїх висловах Україну як низькозрілу державну фікцію. Найпростіший приклад – В.Ленін писав про можливість лише формального виходу країн із СРСР, на справі ж – жоден народ не зможе опиратись «істинному російському впливу» [32]. В українській періодиці того часу зустрічається багато посилів на те, що все українське у радянські часи винищувалось, пригноблювалось й не мало позитивного розвитку через диктатуру.

Підсумовуючи даний підрозділ, можемо сказати, що С.Петлюра широко передав видимість російсько-українських відносин протягом 1905–1921 рр. Дана інформація коротко, але влучно подана автором, інакше не вистачило б паперу розповісти про тисячі стертих режимом імен й спроб легітимізувати українську ідею. С.Петлюра дуже професійно, стримано, виховано пише про стан України через ворожість росіян, але подекуди бракує історичної точності. Щоб мати постійний і безсумнівний вплив на свідомість українців, так аби вони зовсім не ставали на бік більшовиків, політику вартувало б частіше писати про криваві події революції до/після, кількість закатованих й несправедливість щодо нації. А читаючи його публіцистику одночасно з російсько-радянським поглядом здається, що не все так однозначно, а священна боротьба проти пригноблювачів моментом виглядає як бунт проти доброзичливої радянської влади. Тобто, бракує більше чіткості, впертості і злості до ворогів аби розбудити серця патріотів до одвічної боротьби з ворогом.

Незважаючи на все, С.Петлюрі вдалося змалювати паразитичний спосіб існування Росії за рахунок України, як «житницю Європи», втративши яку імперія втратить й власну велич. Читач бачить, що все російське хоче зруйнувати самобутню культуру, мову, посіяти чвари між українцями. І ключове для нас зараз – йому вдалося показати, що ворог завжди був і є одинаковий. Незалежно у якій формі державності він існує, для нас він завжди несе зло і війну, бо ми хочемо бути незалежними й не піддаємось асиміляції.

РОЗДІЛ V. ПУБЛІЦИСТИКА С. ПЕТЛЮРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

Лютнева революція призвела до повалення самодержавства у Росії у 1917 р., що стало приводом для початку Української визвольної революції, що тривала протягом 1917–1921 рр. Протягом цього періоду в Україні під впливом конкретних чинників, влада змінювалась три рази – Українська Центральна Рада, Гетьманат П.Скоропадського, Директорія. Симон Петлюра, як політичний діяч, бере активну участь у державотворенні цього часу, спочатку як член Генерального секретаріату УЦР й секретар з військових справ, а за Директорії – Головний отаман військ УНР, фактично очільник держави. Зрозуміло, що за таких умов його публіцистична діяльність занепала, по-перше: через відсутність часу, адже різкі зміни подій потребували чітких рішень; по-друге: будучи втіленням «влади», і продовжувати видавати статті, означало б хвалити/критикувати власну діяльність і дії колег. Звісно, як секретар і отаман військ, С.Петлюра видавав численну кількість телеграм і наказів, але вони не є предметом нашого дослідження, оскільки позбавлені авторських роздумів і не належать до публіцистики. Тому у даному розділі ми розглянемо статті, відозви, частково меморандуми і промови, які є відображенням особистого бачення ситуації діячем і висловлюють його ставлення до революційних подій. Зокрема, варто розпочати із оповідання «Московська воша», яке у скороченій, зрозумілій для пересічного громадянина, формі, висвітлює події Української Революції, показуючи стан економіки, культури, міжнародного сприйняття визвольної боротьби українців.

Документ розпочинається із опису ситуації наприкінці Першої світової війни. Дізнаємось, що через натиск австро-німецьких сил російський фронт був розбитий, й при відступі армія нищила й грабувала населення Західної України. Чітко ці події описано у заклику С.Петлюри «Народе Український» [59, с. 95-99], у якому йдеться про наступ Керенського. Політик закликає чинити опір дезертирам і захищати власне майно, закликає волонтерити і українізовуватись

[62]. Із джерельної бази також дізнаємось, що у липні 1917 р. С.Петлюра організував чотири батальйони «Рятування України» у Чернігові, Києві, і Кременчуку із тиловиків і демобілізованих, для захисту революції і участі у Першій світовій війні. Так само С.Петлюра наказав аби українські офіцери переводились в українізовані військові частини [61, с. 1; 80, с. 344-345].

Оскільки твір більш художній, то у ньому коротко сказано про утворення суто українського уряду, тобто УЦР і українізацію війська, на перешкоді чого стала «московська воша» в образі російських «комітетчиків», котрі не бажали зміцнення армії, й відповідно, України, тому на I-II Військовому з'їзді вони розхитували ситуацію і «переманювали» на свій бік українців, аби національний рух послабити [75, с.11-19].

Треба наголосити, що українізація армії не відбувалась так швидко і привітно з боку УЦР, адже керівництво в обличчі М.Грушевського, В.Винниченка боялись ще більше погіршити відносини з Петроградом і не бажали формування власної української армії, що виявилось великою помилкою, коли більшовики розпочали наступ. Тим не менш, навесні 1917 року все ж відбулись I та II військовий з'їзди, але УЦР не доклала жодної сили аби сформувати із військових потужну армію.

Логічно, що С.Петлюра подає багато вичерпної інформації про з'їзди, адже був очільником військових справ. Зокрема, на I з'їзді у Києві політик зосередив увагу на просвітній справі, котра має бути обов'язково українськомовною у військових закладах. Тому з'їзд постановив аби держава утримувала навчальні заклади фінансово, забезпечувала права національних меншин їх рідною мовою, переклад наукової військової літератури теж на українську мову [58, с.272-273]. Ми вважаємо, що це було дуже важливим рішенням, адже відтепер українська армія одержала змогу отримувати військові знання мовою, країну якої захищає.

Наслідки роботи I-го Всеукраїнського військового з'їзду (1917 р.) треба аналізувати як демонстрацію пробудження українського народу. Незважаючи на те, що російський уряд тоді ще не розглядав ці події як загрозу, з'їзд виявився важливим: він висвітлив національну позицію українців і підтримав ідею

відокремлення українців в окремі військові формування (сотні, курені, полки, дивізії). Сам з'їзд став каталізатором самочинної організації українських частин по всій території – українці без очікування офіційних дозволів рішуче почали національне військове будівництво – формувались Товариство ім. Гетьмана Полуботка, Український Запорізький полк ім. Гетьмана П. Дорошенка, 1-й Сімферопольський полк ім. П. Дорошенка та ін. [92, с. 113-114].

II Військовий з'їзд відкрив С.Петлюра у червні, незважаючи на заборону О.Керенського. На ньому обговорювались питання доцільності й організації Генерального Військового Комітету, як потужної державної установи. Звідси було прийнято, щоб орган «був посередником між російською й українською владою», а тому складався із восьми відділів серед яких: організаційний, інспекторський, мобілізаційний, строевий, комісії спеціальних секцій, санітарно-медичний, канцелярія, правно-консультаційний, з обов'язковим представництвом у російському Генеральному Штабі [58, с.275-277; 65, с.1-3].

Важливо наголосити, що на час проведення II Військового з'їзду, українці вже змогли зорганізувати «Український військовий клуб ім. гетьмана П.Полуботка», і «1-й український полк ім. Б.Хмельницького», незважаючи на незадоволення УЦР, але С.Петлюра як голова Військового Г.К. не проводив реєстрацію українізованих полків. Лише у липні 1917 р. Генеральний Секретар видав заклик до української преси й партій посилити друк і пожертву українськомовної літератури на фронт, бо вояки дуже потребують рідного слова [32, с. 40-48].

Звідси ще раз впливає, що Українська ЦР першочергово не була зосереджена на питаннях формування боєздатної українізованої армії, а бачила її розвиток у всесоюзному вигляді, що відображало ідею I Універсалу про автономію України у складі тоді ще Російської імперії. Але що більше сили набирала Українська революція, тим активніше проходила українізація війська про що дізнаємось із листів С.Петлюри.

До прикладу станом на вересень 1917 р. Генеральний Секретар на зібранні УЦР піднімав питання про важливість українського військового контингенту на

фронті, котрий настільки добре виконує свою роботу порівняно із росіянами, що може бути використаний для придушення контрреволюції у Росії. З іншого боку, такі генерали як Брусилов, Гутор, Парський, Щербачов та ін. (зауважимо, що вони не українці) – навпаки підтримують формування національного війська, дивлячись на витримку і дисциплінованість воїнів на фронті. Зокрема, С.Петлюра подав відомості особистої розмови із генералом Брусиловим із деталями про те, аби скрізь на фронтах не чинили опору українським формуванням, забезпечили їх культурні вимоги, а в Київ перевели полк кубанських козаків [58, с.278-280]. Після розмови, політик аби вмотивувати цивільне населення і безпосередньо, вояків, видав «Відозву до українських солдат», у котрій якраз-таки закликав уникати погромів при дотриманні принципу екстериторіальності і слухатися порядків, затверджених урядом УЦР [58, с.219-221].

Тут стає чітко зрозуміло, чому російський елемент не бажає зміцнення української армії, адже вона «підтримує революцію у її зародку». Проте, з іншого боку, українці проявляють себе здібними вояками, котрі вправно дають відсіч ворогу, що теж цілком логічно – відтепер вони воюють не лише за імперію, а за власну окрему державність, відповідно, мають особисте зацікавлення у перемозі.

Якщо глянути на послідовність історичних подій, то надалі ситуація в Україні погіршувалась. Станом на початок грудня УЦР опублікувала три універсали, в останньому проголосивши Українську Народну Республіку у складі федеративної Росії. Прямих джерел про тогочасні події у Симона Петлюри ми не знаходимо, лише у «Московські воші» автор через розмову дядька Семена подає інформацію, що в цей час «московські агітатори повели агітацію проти нашого рідного уряду. Стали вони говорити проти нього, що він і не народній, і контрреволюційний, і панський. Що він – за старий режим стоїть!...» [75, с. 20]. Очевидно, це посил до подій Жовтневої революції і приходу до влади Ради Народних Комісарів, котрі демонстративно звинувачували УЦР у підтримці «кадетсько-каледінського» повстання, вимагаючи підтримати більшовицьке військо.

Хронологічно, далі УЦР відхилила ультиматум РНК від 4 грудня 1917 р., а вже 5 грудня більшовики розпочали наступ на УНР за наказом головнокомандувача Криленка. У свою чергу, Петлюра як Генсекретар Військових Справ наказав боронити молоду українську державу на північному фронті, спинити більшовицьке військо ще біля Петрограду. Станом на 9 грудня 1917 року С.Петлюра подає телеграму до того ж Криленка з вимогою звільнити і припинити катування арештованих українських військових протягом 36 годин, наводячи аргументи, що на місце арештованих все одно прийдуть інші українці, готові до війни [58, с.223; 87, с.60-73]

Як ми вже зауважували, цей період позбавлений особистих оцінок політика щодо подій, а наповнений лише його робочими телеграмами й відозвами. Але навіть вони, хоч і дуже розкидані в часовому проміжку, дають конкретні імена, напрямки і сприйняття більшовицького напрямку, готовність самих українців давати відсіч ворогам. Але аби зрозуміти всі нюанси, необхідно вже бути ознайомленим із подіями української революції, адже інформація, подана Петлюрою є наслідком до події, яка відбулась вже перед тим. До прикладу, дізнаємось, що робітники міст Києва, Харкова, Одеси, Катеринослава стали на бік більшовиків, але читач мусить сам здогадатись, що така розстановка сил відбулась внаслідок проведення Всеукраїнського з'їзду рад у Харкові, де проголошено маріонеткову УНР [75, с. 24-25]. Мимохідь у «Московській воші» автор згадує про Брестський мир, укладений із німцями, наголошуючи, що їх було близько 500 тисяч і головна їх мета – одержати якомога більше хліба для продовження війни. Політик визнає, що в той час УЦР не прийняла важливих рішень, не змогла виконати умов договору, і німці постановили нову владу – Гетьманат П.Скоропадського. Дуже прикро, що не знаходимо у свідченнях С.Петлюри жодних згадок про відважну боротьбу українців з більшовиками протягом січня 1918 р., важливий четвертий Універсал, котрий проголосив незалежність УНР, а одразу натрапляємо на Хлібний мир і прихід до влади гетьмана. Діяч коротко акцентує на основних рисах політики П.Скопорадського з точки зору соціалістів: привів до влади поміщиків, лестив німцям, підтримував

білогвардійців, скасував самостійність України, і врешті-решт втратив владу через організоване Директорією повстання [74, с.28-31].

Правдиво про діяльність Гетьманату описує С.Петлюра у «Меморандумі до німецького посла Мума» [59, с.79-83]. У листі політик піднімає питання важливості функціонування народних управ, які є осередком просвіти й культури; він докоряє послу в тому, що останній сприяє закриттю управ, масовим арештам незгодних з новою владою, і просить припинити такі дії. Політик нагадує, що УНР має дружні стосунки з Німецькою імперією, намагається наслідувати її здобутки у культурі й державності, акцентує на подальшій боротьбі України у вигляді існування Української Народної Республіки – з острахом повідомивши, що народ глибоко розчарований діями німців, які арештовують прихильників Української Центральної Ради. Симон Петлюра легко натякає, що у всіх цих арештах винуватий гетьман П. Скоропадський, котрий не бореться із цим явищем, і навпаки сприяє аби всі незгодні з його режимом опинились у тюрмі, аби запинити хвилю невдоволення селянства і робітництва [59, с.79-84].

Така думка присутня у більшості історіографічних праць періоду Революції, як пояснення того факту, що гетьманат прагнув придушити опозицію, встановити власну потужну диктатуру і продовжувати тривалість дружних відносин із Німеччиною, яка контролювала економічну ситуацію України для виконання Хлібного миру. Тим не менш, таке явище як безпідставні арешти все ж було присутнє у Гетьманаті. Діяч чітко подає характеристику таких діянь: «... арештовано невинних і арештовано, Бог зна за що. Бували випадки, що арештовано членів земських управ по обвинувачуванню в большевизмі тоді, як ці арештовані вели завзяту боротьбу з большевиками і були ними засуджені до смертної кари і тільки чудом від неї спаслися» [58, с.227]. Тобто арешти мали двоякий характер, встановити правосуддя там, де це можливо; підірвати діяльність навіть тих, хто боровся з більшовизмом, але виступав проти Гетьманату. Можемо зробити висновок, що такі дії лише навпаки посилювали невдоволення і пришвидшили процес падіння Української Держави.

Автор «тисне на жалість» багатьма згадками про сприймання Німецької імперії, як дружньої держави, котра помалу починає розчаровувати і втрачати довіру. Наголосимо, що сумнівно, начебто німцям було не байдуже, як підуть справи в Україні. На той час в них була лише своя корислива мета – перемогти у Великій війні, а без забезпечення продовольством це було практично неможливо. Тому, з цього погляду благання Петлюри виглядають дуже недоречно і нещиро, бо тяжко віриться, що такий політик не розумів правдивості ситуації; з іншого боку, йому потрібно віддати шану за самовіддану наполегливість вплинути хоч якось на ситуацію аби керівництво УНР змогло продовжувати їх політичну вісь.

С.Петлюра також пише про повільне повернення полонених з Німеччини й Австро-Угорщини у вкрай змученому вигляді. Дізнаємось, що Всеукраїнська Спілка Земств дбає про поліпшення їх становища і закликає подавати відомості про полонених аби пришвидшити їх репатріацію [64, с. 179-181].

Змушені не погодитись із відомостями з цього листа Петлюри. Зокрема, у цей час В.Липинський виконував обов'язки посла і приділяв дуже велику увагу проблемі військовополонених у Австро-Угорщині й Німеччині. Посол проінформував про жахливі умови харчування і загалом утримання полонених, після чого було створено спеціальну Комісію завдяки якій покращилось ставлення до військовополонених і було пришвидшено обмін між Австро-Угорщиною й Українською Державою [56, с. 5-6]. Звідси підсумуємо, що все-таки Гетьманат дбав про українських полонених і вживав для цього достатньо заходів.

Період літа-початку осені 1918 р. характеризується історіографічним затишшям, аж до утворення 13 листопада антигетьманського органу – Директорії на чолі з С.Петлюрою. У його особистому універсалі, датованому 15 листопадом 1918 р., йдеться про заклик до повстання проти чинного гетьмана за «...злочинства проти самостійности Української Республіки, за знищення її вольностей, за переповнення тюрем найкращими синами українського народу, за розстріл селян, руйнування сіл і за насильства над робітниками і селянами...» [80, с. 351]. Було наказано військовим частинам гетьмана перейти на сторону

УНР і подбати про остаточне знищення «поміщицького, запроданського ладу». П.Христюк звертає увагу читача, що цей Універсал був оголошений без відома, згоди членів Директорії [26].

У даному зверненні простежується заклик до антигетьманського повстання, цінно, що перчислено причини заколоту. Завдяки цьому листу зрозуміло, що першочерговою причиною повстання була «Грамота про федерацію з Росією», оголошена 14 листопада. Якщо потужно заглибитись у політичну ситуацію того часу, то важко не виправдати рішення П.Скоропадського, котрий наголошував, що «в цій федерації Україні належить зайняти одне з перших місць, бо від неї пішов порядок і законність в краю і в її межах перший раз свobodно віджили всі принижені і пригноблені більшовицьким деспотизмом громадяни бувшої Росії», тобто П.Скоропадський акцентував на особливому статусі України, бо саме вона почала об'єднуватись з Всевеликим Доном і Кубанню. Ми ніде не зустріли аналізу дослідниками того факту, що водночас з вище вказаною цитатою гетьман також пише про черговий вибір українців «З москалями чи ляхами», і сам же відповідає собі, що на угоду з поляками після Переяславського договору українці не погодяться. Тому гетьман вирішує укласти «обережний» як він називає договір з Росією і визнає, що після цього його наречуть зрадником України. Це може означати лише те, що гетьман справді не мав жодних корисливих дій відновлювати Російську імперію, а лише змушений через обставини погодитись на федерацію. Всупереч власним переконанням П.Скоропадський був змушений проголосити федерацію для збереження кордонів України над якими так довго працювала його дипломатія, на опір суспільства він не зважав і образи про зраду його не зачіпали, бо вважав, що «українці мають вузькі погляди на політичні питання і для того, щоб здобути самостійність потрібно боротись не лише мечем, а проводити таку політику, аби іноземні країни самі були зацікавлені в існуванні Української Держави». Але керівництво Директорії завжди негативно сприймало політику гетьмана, тому не оцінивши як слід свої сили організувало повалення Гетьманату, яке обернулось

для українців ще гіршими трагедіями, зокрема спочатку білим, а згодом червоним терором [87, с. 101-135].

Історично так склались події, що після повалення Гетьманату до влади прийшла Директорія, котра прагнула встановити демократію і національну єдність, проголосивши ключові положення у Декларації 1918 р., які одним словом, зводились до того аби ліквідувати геть усі гетьманські порядки. [87, с.143-145]. Саме тому, С.Петлюра 2 січня 1919 року спорядив наказ до військового міністерства, який за першочергове завдання ставив боротьбу із анархією, спекуляціями, агітаціями, провокаціями й іншими безчинствами, котрі чинять прихильники гетьмана й більшовики. Найкраще вирішення проблеми, отаман вбачає у депортації за межі УНР всіх підозрюваних у подібних справах, разом із сім'ями [80, с.352]. Дізнаємось також про те, що Головний отаман видав подібний заклик до козаків і євреїв з тією ж метою – уникнути масових насильств і грабежів [80, с.353, 40, с. 123]. С.Петлюра наголошує на існуванні демократичного єврейства, яке слід боронити від збільшовичених євреїв, що постає дуже цінним уточненням. Ще на початку 1919 р. політик намагався захистити єврейську меншину і офіційно забороняв її кривдити [36, с. 35-36].

Аналізуючи дані накази, можна помітити прагнення автора зацентувати на тому, що вся складна ситуація, котра зараз в країні, відбувається із провини гетьмана і його прихильників, котрі є контрреволюціонерами. С.Петлюра наголошує, що всі люди, які розхитують ситуацію, прибули з Росії і хочуть насадити на українців знову московське ярмо, чи то імперське, чи то більшовицьке. Але, якщо бути відвертими, то у самій Директорії в цей час панує розкол між головою уряду В.Чехівським, який підтримував ідею впровадження влади рад, був щирим прихильником співпраці з радянською Росією і В.Винниченком, який був проти. Зважаючи на внутрішній розкол у самій Директорії, рішення Петлюри про висилку агітаторів видається доволі парадоксальним, адже сам уряд в цей час не розумів на який шлях йому пристати.

Ми не знаходимо особистих висловлювань С.Петлюри щодо українсько-більшовицької війни, а також його ставлення до Отаманщини загалом, яка

охопила Україну наприкінці 1918 р. Трапляються поодинокі відозви-заклики до козаків припинити контрреволюцію і не штовхати УНР назад у руки гетьманського панування. Так само скупо діяч описує ситуацію на фронті у червні 1919 р., даючи відомості про те, що українська армія перебуває у скрутному середовищі, оточена більшовиками й поляками, і потребує допомоги військового спорядження з боку Румунії [80, с. 354-355].

С.Петлюра утверджує ідею, що підтримка Румунії на фронті допоможе УНР дати відсіч ворогам, і одночасно з тим, стане початком дружніх відносин між країнами. Але, така думка політика виглядає радше ілюзією, аніж здійсненою правдою. Оскільки Румунія відкрито прагнула захопити Північну Буковину і Бессарабію (що й зробить у 1920 р. згідно з рішеннями Версальсько-Вашингтонської системи договорів), а це по правдивому факту є порушенням Акту Злуки, проголошеного 22 січня 1919 р. Звідси випливає декілька тверджень: або С.Петлюра від самого початку не сприймав серйозно ідею возз'єднання України, або діяв відповідно до викликів часу і планував покроково вирішувати територіальні суперечки, через що приймав не завжди раціональні рішення, які призводили до ще гірших катастроф.

Події червня-серпня 1919 р. характеризуються потужними військовими й політичними змінами, зокрема в цей час відбулась Чортківська офензива (червень 1919 р.), об'єднання армій УНР і ЗУНР (липень 1919 р.), Київська операція і початок військових дій УНР проти Добровольчої армії (серпень 1919 р.). Зрозуміло, що постійні військові дії, які рідко були успішними на користь УНР, супроводжувались демотивацією армії, і знову ж таки єврейськими погромами.

Тому, 26 серпня 1919 р. (напередодні Київської катастрофи) С.Петлюра виголошує красномовну промову, у якій фіксує факт більшовицького відступу з Києва. Політик зауважує, що чорносотенці і червоносотенці продовжують займатись інтригами і провокують єврейські погроми, звинувачуючи у цьому українське військо безпідставно. Цінно, що політик конкретно перераховує єврейські партії, які підтримали українське військо у спільній боротьбі; а усіх

провокаторів до погромів наказує негайно виключити з війська й піддати під суд [68, с.228-230]. Автор промовисто говорить про братерство між народами, про взаємодопомогу яка панує між націями (як євреї опікуються українцями у лікарнях, а останні охороняють їх від грабунків і забезпечують харчами, тощо) [80, с. 360-362].

Варто зазначити, що дані накази є важливим історичним джерелом для виправдання С.Петлюри, як політика, котрий даремно був звинувачений радянською владою як кривавий антисеміт. Ще у 1919 р. політик відкриває нам тактику більшовицької влади, яка не змінилась до сьогодні: відповідальність усіх безчинств, грабежів, вбивств спихати на невинний народ, тим самим заохочуючи шовінізм і втрату авторитету у очах іноземних держав, наче українці варварський народ, який не заслуговує самостійно вирішувати свою долю. Ми чітко бачимо, як Головний отаман підбирає вдалу лексику аби наголосити на споконвічній дружбі між українцями і євреями, споріднює цей зв'язок спільною для обох народів метою – отримати самостійність. Дослідник В.Сергійчук спираючись на масу архівних матеріалів, слушно зауважує, що С.Петлюра був палким прихильником українсько-єврейського порозуміння, але визнавав, що євреї набагато гірше сприймали українців, через що й часто траплялись бійки і погроми. Зрозумілим видається той факт, що населення УНР було незадоволене постійними провокаціями з боку єврейства і більшовиків, і часом могло піддаватись на них [89, с.33-96]. Але факт залишається фактом, очільника Директорії навмисно регулярно звинувачували у підбурюванні єврейських погромів, до чого він не був причетний. На користь цієї думки свідчать приязні листи політика із єврейськими діячами, заклики поважати і не шкодити семітам, а також численні випадки українсько-єврейської співпраці під час революції. Крім того, є сотні задокументованих випадків, коли очевидно, що напади на крамниці/склепи євреїв здійснювали більшовики й білогвардійці, але їм вдавалось перекинути брехнями відповідальність на український народ [1, с. 95-100].

Аналізуючи публіцистику Петлюри, варто враховувати і сучасні дослідження, які пропонують переосмислення його ставлення до національних меншин. Г. Єфіменко у своїй статті «Петлюровці», «петлюрці», «петлюрівці», «петлюрівщина» у часі та просторі» доводить, що поширені радянські стереотипи про нібито антисемітизм Симона Петлюри не мають документального підтвердження і значною мірою базуються на ідеологічних розбіжностях [6]. А спогади В. Кедровського, який безпосередньо співпрацював із Петлюрою у добу Центральної Ради, містять низку важливих свідчень щодо його ролі у формуванні українського війська, а також впливу публіцистичних виступів на настрої солдатів та офіцерства. Автор наголошує, як і багато інших сучасників, що Петлюра використовував слово як засіб мобілізації національних сил, поєднуючи публіцистику з організаційною діяльністю [34].

Становище армії на фронті ближче до зими лише погіршувалось, тому влада Директорії закликала свідоме населення допомагати одягом і харчами військовим [58, с.231-232]. Але найбільша потреба була, звісно ж, у зброї, якої критично не вистачало. Знаючи український менталітет, С.Петлюра був впевнений, що у кожного селянина є захована рушниця і набої, котрі придатяться на полі битви. З цього приводу він пише: «Боятися банд грабіжників і грабунків і тільки для того задержувати набої і зброю у себе вам не треба, бо зараз, коли ми об'єднані з нашими братами із Західньої України, ми уявляємо з себе велику організовану силу і Уряд має дійсну можливість захистити вас і від ворога, і від грабіжників» [58, с .231-233].

Логічно, що населення не мало бажання ділитись стратегічними запасами, адже ситуація була дуже хиткою. Україною розгулювало безліч нечисті, включаючи більшовиків, денікінців, козаків-розбишак, поляків тощо. Ніхто не був впевнений у завтрашньому дні, а тим паче у владі, котра швидко змінювалась, тому обстановка була напружена. Як читаємо із закликів С.Петлюри, він завше лаконічно і коротко описує критичність подій так, що кожен свідомий громадянин не міг залишатись осторонь революції.

Часткові підсумки діяльності Директорії напередодні Першого зимового походу робить Отаман у статті «До населення всієї соборної України», яка і на сьогодні зберігає своє значення, як оцінка становища УНР у той кривавий період. Отож, розпочинаючи статтю, автор констатує стан України за два роки боротьби: «тисячі пограбованих господарств, спалені села, люди, що живими закопувалися в землю...» [58, с.234]. Дуже гарно діяч пише про наміри ворогів взяти верх над українським народом, то укладаючи з ним мир, то маніпулятивними способами навішати свою московську культуру. С.Петлюрі вдалося у статті правдиво висвітлити гниле московське нутро (неважливо чи воно біле чи червоне), яке має лише одну загарбницьку мету – знищити Україну, її свободу. Політик перераховує прізвища діячів Міністерства Української Республіки, міркуємо, для того, аби запевнити населення, що влада у надійних руках і серед них немає зрадників. З цією ж метою він подіє п'ять основних стовпів, на яких побудована Українська Народна Республіка, основний – незалежність. Автор ініціює скликання Парламенту, котрий має вирішити остаточно питання спокою і миру в країні. Не менш важливою є друга частина статті, звернена до селян й робітників! У ній С.Петлюра закликає не вірити добровольчій армії, адже це ті самі «гетьманці» - російські пани-поміщики, котрі хочуть знову підпорядкувати всю землю собі, нізащо не вірити і не розчаровуватись в українському війську, яке впевнено стоїть на захисті оборони України [58, с.232-235].

Висновки С.Петлюри з даного питання з погляду сучасності не є чимось новим, оскільки ми розуміємо, що Революція тривалістю два роки вимучила населення і їх ресурси. Але перелік основних підвалин, на яких варто будувати країну і по сьогодні не втратили наукового значення, адже це наближує нас до розуміння апарату побудови УНР, планів керівництва і бачення майбутнього. С.Петлюра завжди одностайний в оцінці політики Скоропадського – усяке поміщицтво викликає у нього негативні асоціації і вважається ворожим. Навіть у вище згаданій статті автор прирівнює денікінців з гетьманцями, тому не дивно, що з таким налаштуванням договір П.Скоропадського «Про федерацію» не одержав розуміння і сприйняття. Ми не будемо вдаватись до порівняння, дружба

з якою силою для УНР була б кращою, скажемо лише, що спроби перемир'я влади то з білими (П. Скоропадський, червень 1918 р.), то з червоними (Директорія, лютий 1919 р.) поглиблювали кризу і кидали УНР з однієї крайності в іншу, врешті-решт призвівши до розуміння, що потрібно опиратись лише на власні сили. Загалом стаття є потужним закликком до єдності у спільній боротьбі проти чорно-; червоносотенців, і залишається актуальною і в наш час, поки вже незалежна Україна намагається дати відсіч ворогові, а світ пасивно спостерігає. Наприкінці ще хочемо процитувати гарні слова політика: «... а ми, запанувавши у своїй стороні, збудуємо таку Державу, - де ми, - Нарід сам, буде правити своїм життям», [58, с.235] - щиро віримо, що не повторимо помилок минулого і у найближчому майбутньому ці слова збудуться; щоби більше ніхто не мав права вказувати нам на які умови погоджуватись і як наводити лад у власній країні.

Схожою за викладом до попередньої статті є тези «Від правительства УНР», написані першочергово Головним Отаманом з долученням міністрів держави [37, с. 89-96]. Ми вважаємо, що дані тези ніколи не втратять своєї актуальності для дослідження не лише історіографії С.Петлюри, а всього українського революційного руху. Насамперед по тій причині, що влучно розписано інформацію про прямі наміри кожної ворожої сили України – денікінців – відродити імперію; комуністів – зберегти Радянську Республіку; європейців – відмежуватись від ситуації. Правдиво зазначено, що з часу повалення Гетьманату УНР опирається лише на власні сили, тому має велику кількість героїчно загиблих. Згадано про перехід УГА на сторону білогвардійців, що спричинило ще більші втрати, зумовило відступ армії спочатку до Кам'янця, Проскурова, Старокостянтинова, а тоді до Любара. Авторам тез вдається доступно розписати тяжкий стан на фронтах, бо звідусіль напірають то червоні, то білі. Доступно сказано про те, що комунізм не приймається в Україні, а лише є «дзвіночком» до наступної громадянської війни. Стаття завершується мотиваційними рядками до продовження боротьби за самостійність і волю всієї УНР [58, с. 240-243].

Отже, С.Петлюрі вдалося переконливо описати складне становище України у той час. Його слова співпадають із результатами сучасного дослідника Т. Швидченка, котрий у своїй роботі вдається наче до розшифрування кожної тези політика, викладаючи послідовно передумови і наслідки кожної битви, переговору, перемир'я. Якщо досліджувати тези «Від правительства УНР» паралельно з тематичною науковою літературою, то вимальовується набагато чіткіша картина першопричин переходу УГА на бік ворога, загалом бойових дій під проводом Ю.Тютюнника [104]. У тезах згаданий маловідомий факт про пограбування державної скарбниці у Любарі групами козаків-отаманщиків, які насправді були прихованими комуністами – про цю подію мовчить багато сучасних джерел, і це дає нам розуміння, яка анархія відбувалась у цей час. Шкода, що автор не згадує про епідемію тифу, що розгорілась у листопаді-грудні 1919 р., яка теж є причиною масового скорочення української армії. Бракує інформації про факт розірвання Акту злуки, що з одного боку забезпечило УНР визнання від Польщі, а з іншого – стало початком полонізації Західної України. У кінцевому результаті, робимо висновок, що уряд Директорії стандартно продовжував закликати не втрачати віри у ті буремні часи, незважаючи на те, що територію України охопила боротьба аж з трьома силами – більшовиками, білогвардійцями, і на кінцеву додачу із поляками, що роз'єднало між собою УНР і ЗУНР.

У січні 1920 р. С.Петлюра від руки написав «Жадання», так і не опублікувавши його. Але воно зберігає свою історичну цінність у тому ключі, що складає список вимог до Антанти і колишніх Центральних держав у допомозі УНР. Зокрема, як говорилось вище, у армії спалахнув тиф, від якого масово гинули вояки. Українська Держава закупила ліки за кордоном, але провідні країни затримують їх відправку, що загрожує поширенням епідемій ще більше, і відповідно, зумовить втрату запасів хліба. Також політик пропонував аби у Румунії і Польщі були сформовані із військовополонених національна армія, і переведене озброєння – такі заходи, хоч і мінімально, але мають полегшити становище на фронті [80, с.365].

Виникає логічне запитання, де ж поділась українська зброя? С.Петлюра дає відповідь у художньому творі «Московська воша», кажучи, що багато амуніції було вивезено німцями внаслідок Брестського договору, решта забрали білогвардійці, а ще частину сховали вдома прості люди, котрі скористались революцією [75, с. 32-33]. Розповідає С.Петлюра і про «більшовицьку культуру», яка катує і нищить відданих патріотів, яка понаставляла усюди по місцях своїх людей: «в губерніях, районах та повітах теж сидять чужинці: чоловік 5-7 кацапів, 2-3 жидки і наш один-другий дурний на придачу» [75, с.45-49]. Вся ця людність, далека від українських бажань правила Україною, висвітлюючи наче дотримується волевиявлення народу, який був замучений нескінченними катуваннями.

Симон Петлюра на викладає жодної інформації про події, яку відбулись пізніше. Тобто про наступ польських військ на боці України внаслідок підписаного Варшавського договору, і згодом Ризький договір, у якому ті ж самі поляки зрадили УНР і уклали мир із РСФРР у березня 1921 р. Цей договір став фінальним періоду Директорії і означав завершення Української революції, повний перехід України під владу більшовиків. Лише у «Московській воші» він вказує, що поляки не дотримали свого слова, а через закриті всюди кордони Україна лишилась без амуніції, отож і відступила за кордон. А далі настав період радянзації, і як слушно зауважує С.Петлюра, - «покути» - за те, що не змогли дати відсічі ворогам і часто жили по принципу «моя хата скраю» [75, с.39-41]. Історіографія цієї доби завершується статтею С.Петлюри «До населення України й повстанців», у якій Отаман намагається розкрити брехні росіян про, начебто, стихійні напади повстанців на український народ і євреїв. Не важко здогадатись, що це знову організована маніпуляція комуністів дискримінувати український визвольний рух і осередки патріотів для розпалення міжнаціональної і міжкласової ворожнечі. Трішки гнітить, як С.Петлюра вкотре стає на захист євреїв, їх майна так, наче українцям живеться краще під владою комуністів, і їх не женуть у комуни. Чи не логічніше у даному випадку було б краще звертатись до єврейської общини, кажучи, що це українців безпідставно звинувачує влада у

їх погромах, а не навпаки – продовжувати закликати співвітчизників цінувати євреїв... У такій ситуації складається враження, ніби для С.Петлюри є важливішою думка семітів, аніж рідних земляків. До всього, політик гарно зауважує, як більшовики активно поширюють у зарубіжних часописах їх ідеологію і оббріхують українських повстанців. У підсумку він закликає, як завжди, зберігати здоровий глузд і карати усіх винуватців погромів [1, с. 95-100].

Дана стаття розкриває нам не лише фізичну боротьбу вояків із ворогами, а й говорить про тривалу інформаційну війну, яку вели і ведуть навіть зараз росіяни, аби звинуватити Україну в підробних маніпуляціях і зруйнувати її авторитет на міжнародній арені. Стаття є свідченням того, що Отаман прагнув врятувати визвольний рух від дискредитації й ідеологічно підготувати народ до опору москальським брехням. Його позиція щодо єврейського питання демонструє план підтримки єдності у суспільстві і виправдатись у очах світу, який звинувачував його у погромах й антисемітизмі. Ми робимо висновок, що С.Петлюра добре усвідомлював загрозу неправильного сприйняття суспільством ідеї визвольної боротьби, тому завжди закликав громадян бути справедливими і чесними по відношенню до себе й інших національностей. Дуже прикро, що незважаючи на таку лояльну політику УНР не вдалося зберегти незалежність.

Отже, у даному розділі ми розглянули об'ємну частку матеріалів, написаних С.Петлюрою і присвячених добі Української революції 1917–1921 рр. З опрацьованої інформації робимо висновок, що революційні події цього періоду недосконало описані Головним Отаманом аби використовувати їх як самостійне джерело для вивчення. Як ми вже зазначали, чи то через брак часу, чи через особисте керування подіями чіткої критики чи похвали у роботах немає. Але і завдяки тому, що ті статті, які є – написані прямим пером очевидцем і виконавцем наказів, його висновки залишаються цінними і потужними у сфері дослідження національно-визвольних змагань. Не важко здогадатись, що найкраще оцінити період Гетьманату з праць С.Петлюри, який вбачає у будь-якій дії гетьмана лише негатив, у той час як про діяльність УЦР і Директорії ми не знаходимо жодного поганого відгука, навіть коли йдеться про суперечки між політиками на чий бік

стати (більшовицький/білогвардійський), ба більше, С.Петлюра всіляко замовчує про факти непорозумінь між діячами і не називає прізвищ тих, хто має прокомуністичні погляди.

У даному ключі найкраще Петлюрі вдається писати звернення до простого люду з метою підтримки бойового духу, аби їх віра не вщухала до боротьби. Але на цьому все і завершується. Жодної об'єктивної критики власних дій, відсутність рефлексії, мовчазне непояснення, що робиться в країні і хто за чию владу воює. У безладі анархії, коли більшість населення не до кінця свідоме, хто яку силу собою являє, дуже бракувало пояснень від офіційної влади. Сумнівно, що простий селянин міг тверезо оцінити чим влада Директорії краща від влади більшовицької, оскільки другі спрямовували тонну агітаційної роботи аби населення вірило в їх ідеологію, а перші «годували» населення лише марними сподіваннями.

Тим не менш, важливими є матеріали про розвиток просвітньої справи, якої так потребували військові на фронтах. Це дає нам розуміння, що населення не було до кінця зросійщене і потребувало рідного слова для формування свого національного шляху. Також актуальними є статті про українізацію армії, що дає змогу проводити паралелі із сучасністю: як і після розпаду Російської імперії, так і після СРСР перед Україною повстало завдання швидкого переформування національної армії, що отримало шквал критики від поціновувачів всього російського і лише меншість підтримала таку ідею.

Масштабний пласт інформації С.Петлюра присвятив проблемі єврейських погромів, і тільки. На жаль, про здириництва українців тими самими ж євреями і московитами джерела відсутні. Так, ми повністю згодні, що дана інформація у теперешньому часі є важливою для відбілювання репутації Отамана, який навіть помер через звинувачення у погромах, але трохи несправедливо, що «жидівське питання» займає у історіографічній спадщині С.Петлюри більше місця, ніж українське, за яке він боровся. Прикро, що відсутні його особисті коментарі з прямих подій наступу ворожих військ, оцінки Варшавського договору і наслідків, спричинених його підписанням. До прикладу, той самий П.Скоропадський

принаймні залишив свої «Спомини», де подав свої роздуми і критичність вибору договору із Росією; так, цілком ймовірно, що у них він висвітлив не всі події чесно і об'єктивно, але це вже питання дослідження достовірності фактів, в той час як існує першоджерело і є з чим його співставити. А у випадку з С.Петлюрою залишається лише самотужки розбиратися із чинниками, які зумовили підписання Варшавського договору і низку інших договорів. Дуже прикро, що Головний Отаман протягом журналістської діяльності третього періоду (1921-1926 рр.) знаходив час для аналізу грузинської державности і російської меншости в Україні, але не подбав про відбілювання власного імені, описавши бачення його планів поверненням самостійності УНР. Єдине, що залишалось незмінним – це перманентне «підживлення» українського народу про боротьбу, яка продовжиться, коли С.Петлюра повернеться з еміграції. Варто наголосити, що такі його заклики з кожним роком лише втрачали цінність і віру, бо його репутація впала до нуля через єврейське питання, держави Європи давно закріпили долю України Версальсько-Вашингтонською системою договорів, а в Україні залишки патріотів зачищала Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією і саботажем при РНК РРФСР.

Варто зауважити також, що велика кількість мемуарних та документальних свідчень сучасників Симона Петлюри високо оцінюють його публіцистичний доробок у період Української революції. Зокрема, у листуванні Андрія Лівницького неодноразово підкреслюється, що саме публіцистика Петлюри формувала духовно-національні орієнтири українського народу, сприяла збереженню політичної тяглості ідеї державности [46]. Подібну оцінку висловлює й М. Омелянович-Павленко у своїх спогадах, вважаючи заклики Петлюри моральним дороговказом для військових і політичних діячів УНР [54]. М. Палієнко та І. Срібняк у дослідженні про В'ячеслава Прокоповича акцентують, що вплив публіцистики Петлюри виходив за межі революційної доби, продовжуючи формувати політичну свідомість української еліти в еміграції [57]. Також Василь Прохода, аналізуючи погляди Симона Петлюри у часи Української революції зазначав, що автор дуже вміло поєднав соціалістичні

демократичні погляди із непомітним прагненням заохочення до розбудови власної національної армії. Але у мемуарній літературі часто помітно деякі суперечності у характері Отамана - залежність від соціалістичних партій, складнощі в організації військової структури та політичні компроміси з іноземними силами [90, с. 33-35]. Незважаючи на це, автор визнає, що публіцистична робота Петлюри відіграла важливу роль у консолідації суспільства навколо ідеї державної незалежності й залишила значний слід у формуванні національної самосвідомості українців. Таким чином, згадані свідчення і наукові розвідки підтверджують, що публіцистика Симона Петлюри була не лише формою політичної пропаганди, а й інтелектуальним фундаментом українського національного руху початку ХХ століття.

Уже після завершення Української революції Симон Петлюра продовжував активно розвивати свої ідеї про роль війська у формуванні державності. У працях «Думки про військо і війну» та «Завдання української військової літератури», опублікованих після його смерті (1936 і 1937 рр.), він узагальнив власний досвід доби визвольних змагань, підкреслюючи, що військова сила є не лише знаряддям оборони, а й важливим чинником національної свідомості. Ці публікації фактично стали своєрідним підсумком його поглядів, сформованих у 1917–1921 роках [66, 74].

РОЗДІЛ VI. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

На початку ХХ століття Східна Галичина була осередком суспільно-політичного руху за національне становлення, в той час як Австро-Угорщина, а згодом Польща були загрозою для таких прагнень. Саме в Галичині вперше створено політичні партії й культурні товариства, організації, що дбали про розвиток української історії й пам'яті. Звісно ж, Симон Петлюра як публіцист і політик, активно спостерігав і аналізував за визвольним рухом на Західній Україні, тому низка його праць присвячена суспільно-політичному становищу Східної Галичини.

На противагу характеристикам партій на Наддніпрянській Україні, Симон Петлюра написав й працю про політичні українські партії на Галичині, і навіть дуже детально, але з характеристикою всього лиш однієї - Української соціал-демократичної партії.

Одразу з перших рядків автор влучно пише, що тепер галицькі українці борються не лише за просвіту й мову, а й за економічну незалежність від польських землевласників, і боротьба ця охоплює весь народ, а не лише якісь верстви. С.Петлюра коротко знайомить читачів з історією партії й головними програмними засадами – створена 1899 р. з метою захисту пролетаріату Австрії, а також українців у складі Росії, бо вони є однією нацією, з спільними інтересами. Але їй передувала Галицька соціал-демократична партія 1892 р. до якої входила велика кількість української інтелігенції. Але партія була польською здебільшого, і агітаційно-пропагандистській роботі за гідні умови праці українців, рівність із поляками не піднімались, тому крило активістів вирішили відокремитись й відстоювати незалежне право на рівноправ'я у суто україно-спрямованій партії – Русько-Українській соціал-демократичній із програмним документом «Робітник». Але й тут є парадоксальність – він видавався польською мовою і лише в декількох виданнях. З історіографії дізнаємось те, що Українська радикальна партія теж входила до складу РУСД, але не відзначалась особливими

діями, лише зберегла свої радикальні погляди і часто-густо зберігала порозуміння із польськими робітничими партіями [67].

Для розуміння партійної ситуації С.Петлюра вирішив за доцільне описати вибори ще 1897 р. до австрійського рейхстагу, що є корисним для спостереження змін програм і діяльності сил. Зокрема, УСДП станом на початок ХХ ст. не налаштувала партійну літературу, так важливу для захоплення її ідеями. виправити цю ситуацію мав на меті орган «Воля», що почав виходити з 1900 р., оспівував побут пролетарів Галичини й Австрії, автономію Східної Галичини, важливість національного пробудження. Спочатку орган мав популярність, але після двох років втратив актуальність, перестав піднімати актуальні питання й занепав. Автор звертає увагу на те, що успіх партія мала у селах (аграрні страйки 1902 р.), в той час як у містах пролетаріат не мав мотивації житись одними лиш національними елементами, а прагнув відстоювання економічних, що знаходив якраз-таки у польських організаціях. Ті люди, що на початку партію підтримували, з часом розчарувались у її бездіяльності й повільно відпадали до 1905 р., навіть успіхи селянського страйку 1902 р. не вдалося закріпити [67].

Треба наголосити, що партія на початку ХХ ст. увійшла в кризу, і лише події російської революції 1905 р. трохи збурили українську свідомість Галичини, що очікувала іскри аби також повстати. Як наслідок, це відбилось на здобутті виборчого права у 1907 р. З цього періоду, автор пише, що УСДП зосереджує вплив лише на сільському населенні, зокрема потужну підтримку має у збаразькому, бучацькому, сокальському, дрогобицькому повітах, й починає поширення ідей на Буковину. Відповідно, діяльність органу «Воля» під редакторством М.Ганкевича, стає більш активною [77, с. 9-15]. Випуски якого «живі і цікаві», і подають зрозуміло події для пролетаріату і ніколи не забувають зацентувати увагу на національній автономії робітництва, тим самим відіграючи в його очах потужну роль і підтримку. Але питання організації партії лишалось все одно не вирішеним, по-перше, через малу кількість інтелігенції у партії, котра не могла розвинути самостійну роботу; по-друге, ті міста, де можна було б використати підтримку пролетаріату, залишались непоміченими з боку партії.

Зі статті також дізнаємось, що партія збиралась на з'їзд на якому піднімались найбільш актуальні питання, які задовольнилися такими діями: видання професійних органів рідною мовою щотижня (у Тернополі – «Червоний прапор», Чернівцях – «Земля і Воля», брошури «Боротьба» раз в місяць), налагоджено комунікацію із міщанами, як наслідок збільшується кількість читачів органу «Воля», а отже, суспільство національно збуджене і готове до продовження боротьби. Свідченням цього є той факт, що УСДП навіть подавала запит у 1907 р. до УСДРП підросійської України із закликом об'єднати зусилля у виданні спільного друкованого органу, аби мати більший вплив на суспільство, але запит залишився не реалізованим [80, с. 40-62].

С.Петлюра у даній статті описує лише партійну історію і програму, але опускає моменти про те, Австро-Угорщина незважаючи на політизацію українського руху на бачила його як націю. До всього додавався ще польський фактор, який також прагнув позбутися впливу українців у Східній Галичині, про що свідчить сам С.Петлюра говорячи про вплив Галицької соціал-демократичної партії серед української інтелігенції [105]. Автор фактично не згадує про оформлення москвофільства на противагу народовським рухам, але вдало зазначає причини непопулярності УСДП. Вони заховані у перевазі по містах єврейського й польського пролетаріату над українським, а в селах – хоч українці й мають більшість, але недостатньо обізнані чію сторону їм обрати. Для того С.Петлюра дає партії пораду ще більше зосередитись на налагодженні друкованої наукової літератури для просвіти населення.

Ми вже знаємо, що у 1907 р. українці Австро-Угорщини одержали загальне виборче право. Напередодні УСДП збиралась на конференцію з метою вирішення її ставлення до запропонованого закону. С.Петлюра подає аналіз й цієї події. Зокрема, він пише, що саме соціал-демократам слід завдячувати у збуренні національного руху до того ступеня, що в Імперії вже не було іншого рішення, як не підтвердити закон. Відомо, що на конференції виносились питання організаційного характеру, аграрного й виборчого закону і ідеї їх реалізації, здебільшого мирним вичікувальним способом. Доповідачами виступили

М.Ганкевич та С.Вітик. Автор стверджує, що вперше, ще з 1899 р. партія нарешті засвідчила, що починає справді активне політичне життя [58, с. 36-42].

Ми змушені до кінця не погодитись із С.Петлюрою у його оцінці крайній діяльності партії. Бо насправді, УСДП в Австрії була потужною політичною силою, котра хоч і не чисельно, але мала великий вплив на суспільство, порівняно з іншими, і про це писав сам діяч у попередніх виданнях. Часом його описи бувають суперечливі: з одного боку, він пише, що органи партії мають високий інформаційний вплив, з іншого – що все одно бракує наукової літератури і політичних дій. Складається враження звідси, що або на той час, те що робила партія було добре, але замало для поставленого результату; або робота партійців супроводжувалась «злетами-падіннями» через вплив зовнішніх факторів.

Зрозуміло, що Росія завжди у своїх вісниках висвітлювала суспільний побут західноукраїнських земель у негативному вигляді, а саме у «Церковному Віснику», часописах «Галичанин», «Російське Слово». Усі три органи описували галицькі відносини у світлі притаманної для них міфології про єдиновеликий російський народ й неіснування українців як нації. Симон Петлюра у праці «Галицькі відносини в світлі «Церковного Вісника»» проаналізував номери органу й виділив найбільш основні характеристики про які пише Вісник: відсутність української нації як самодостатньої (її існування лише з дозволу польсько-німецьких сил, які ведуть інтриги проти Росії), шкідливість функціонування читалень й бібліотек національного спрямування, на зразок Просвіт, НТШ, бо це утискає права русинського народу; Галичина не є чистокривною національно, а помішана з азіатами, татаро-монголами, печенігами й половцями, які нападали на Галицько-Волинське князівство; слушною партією є лише москвофільська, що відстоює самодержавство російське й не має мішанини з азіатською кров'ю [79, с. 8-12]. Найцікавіше, що вбачає С.Петлюра це той факт, що Ц.В. висвітлює найшкідливішою діяльністю – учительську, бо вона спрямована на політику й фонетику, а краще – якби на етимологію, бо завдяки їй помітно, як «історично Галичина і Буковина зв'язана з Росією». Церковний вісник навіть пише про те, що якби шкільництво на Галичині

велось російською мовою, то швидко стало би на шлях могутньої педагогічної діяльності із якісним результатом.

Цінним у даному документі в контексті розгляду теми є те, що сам С.Петлюра дає оцінку такому висвітленню подій, кажучи, що вся інформація є необ'єктивною, необгрунтованою, безпідставною. Водночас із тим, немає сенсу вступати із Ц.В. у стійку полеміку, бо його хибні погляди стосовно Галичини свідчать про те, що редактори вісник не обізнані про галицькі справи й зображені у притаманних російських тенденціях [64, с. 5]. Зрозуміло, що роками російське духовенство вибудовувало політику нищення свідомості між народними масами, свободу думки, і вбачаючи у Галичині збільшення національної самосвідомості – спрямовує усі методи аби її придушити. Вражає, що на той час політик зважився відкрито звинуватити російських попів у русифікації національностей через розгалужену систему шпіонажу і доносів.

Завдяки аналізу Симоном Петлюрою «Церковного Вісника» робимо висновок, що Російська імперія свідомо знищувала українську національну ідентичність на Західній Україні, використовуючи інформаційну війну у пресі ще на той час з метою загарбати ці землі собі й створити фальшивий образ меншовартості. Постійне знеславлення етносів Галичини і її культурно-освітніх установ були сталою політикою імперії аби висвітлити себе у кращому образі й розхитати українців на табори, серед яких обов'язково мають бути прихильник за приєднання до Москви. Зауважимо, що С.Петлюра у даному аналізі не втрачає власну позицію, а відверто критикує брехливий стиль викладу преси – цей факт є свідченням того, що інтелігенція розуміла пропагандистські російські методи, всякорізно намагаючись протистояти тиску й виступати за об'єктивність і захист культурної незалежності.

На противагу вище загаданим джерелам, у 1907 р. діяч видає ще одну статтю «З життя Австрійської України», котра засвідчує помітне покращення становища українців, що фіксують навіть російські часописи. Пов'язано це із діяльністю українських партій й звісно, наданням виборчого права українцям. Автор зазначає навіть передумови такої події – масові демонстрації студентів у

боротьбі за Львівський університет, виступи й агітація української інтелігенції за виборче право, згадано навіть про польські утиски [67, с.1-3].

С.Петлюра пізнавально для читача зауважує, що на національному форумі кожна партія представить свою програму, і якщо у соціально-економічних реформах будуть помітні відмінності, то у національному питанні всі матимуть спільну мету – незалежність держави. Автор навіть подає кількість мандатів від кожної партії й кількість голосів – лідирувала Українська націонал-демократична партія. Завдяки статистичним даним бачимо, що незважаючи на загальне виборче право, воно все одно було нерівним, бо до прикладу ті самі поляки мали більше мандатів, ніж українці. С.Петлюра пише, що на виборах 1907 р. присутній національний польсько-український конфлікт, до прикладу Микола Ганкевич (засновник УСДП) не виставив свою кандидатуру через тиск польської соціал-демократії, а др.Яросевич програв через терор адміністрації. Австрійська адміністрація теж заважала українським партіям – протягом виборів фальсифікувала бюлетені і тероризувала виборців, не було згоди й між самими українськими партіями [67, с. 6-1].

У статті помітно велику обізнаність С.Петлюри із кожним депутатом – він не лише дає прізвище і приналежність до партії, а чітко пише посаду і ставлення до політика громадськості. З цього випливає наскільки стаття мала важливість на той час, людина прочитавши лише одне джерело отримувала стільки точної інформації хто за що виступає. Надзвичайно цікаво читати власне ставлення Симона до партійців Австрії, де він вказує на «руйнування польського міфу про неосвічених галицьких «хлопів» та на невміння останніх розбиратися в питаннях «високої політики»». Тут одночасно випливає і репрезентація поляків до виборів, і реакція громадськості на те, що українці це не лише спільнота безідейних селян, а нація з чіткими кордонами, вимогами [67, с.6-8].

Прослідковуємо й нейтральний вплив виборчої реформи – збільшилась кількість українських представників, але порівняно із числом депутатів від інших народностей, українська все одно відстає й не має жодного впливу на рішення. Автор слушно зазначає, що через розрізненість поглядів й сама націонал-

демократична й соціал-демократична партії не мають спільного шляху, а будують між собою відносини на ознаках компромісу.

Зі статті можна також дізнатись про існування «Руського Клубу», «створеного з метою захисту інтересів малоросів», до котрого вступали люди маючи власну національну ідею, зокрема присутні там були й москвофіли, які вкладали у термін «руський» притаманні для них думки про приналежність Галичини до Російської імперії. Чесно кажучи, й у самому клубі повсякчас між москвофілами і українцями спостерігалась ворожнеча – перші завше агітували за «русскую» національну ідею, в той час як українці представляли себе захисниками самостійного народу. Пізнавально, що автор подає чіткий перелік пунктів парламентської програми українців і пише, що жоден із них не був виконаний. Серед основних вважаємо за доцільне виділити такі, як: розширення конституційних свобод; національна автономія Галичини та Буковини; справедливий поділ податків; задоволення культурних вимог народу (зокрема утворення українського університету); виборче право для жінок тощо [67, с. 11-13]. Симон Петлюра пише, що зважаючи на тогочасне становище західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини, реалізувати перелічені пункти складно, але як ми вже знаємо – хоч не одразу, але українцям вдалося втілити в життя декілька із них. І все завдяки внесенню відповідних законопроектів депутатами Олесницьким, Дністрянським, Колесою, Левіцьким, Будзиновським та ін. Ці люди підготували потужні промови про колонізацію українського народу й переслідування за політичні переконання, змогли підняти питання про страждання нації через польську культурно-політичну експансію, що звісно, збурило громадськість і «розплющило очі» на ті події, які часто-густо залишались непоміченими, чи сприймались як належне.

Статистику і розрахунки депутатських мандатів С.Петлюрою повністю збігається із дослідженням О.Шеремети, котра наголошує ще на одному факті – поляки для того, аби не допустити приходу більшості народовців, почали їх зіткнення із москвофілами [105, с.52-53]. С.Петлюра не розписує наскільки негативно позначалась діяльність русофілів. Польський елемент використовував

їх аби дискредитувати український національний рух перед властями як повністю прихильний до Росії, в той самий час паралельно на з'їздах братаючись із ними, у сподіванні, що полякам в Імперії за їх лояльність дадуть більше прав і свобод. Опускає автор і факт масового примусу переходити на римо-католицьку віру, продаж маєтностей польським селянам аби під час перепису показати, що поляків у краї більше, а отже, їм варто збільшити кількість депутатів [29, 100, с. 21-23]

Вважаємо за потрібне виділити ще основні акценти заяв, які виголосив Руський клуб у парламенті, адже вони становлять актуальність дотепер. Зокрема, перша теза – про єдність української нації, незважаючи на державні кордони; друга – прагнення до незалежності усупереч інтересам іноземних держав. Історія завжди повторюється з українцями, бо як тоді, так і зараз – через російсько-українську війну українці розділені, перебуваючи в еміграції, але всі єдині у меті перемогти ворога, незважаючи на те, як провідні країни вкотре хочуть розіграти «українську карту» на свою користь.

С.Петлюра дає особисту оцінку діяльності послів в австрійському парламенті й відзначає її на високому рівні, насамперед по тій причині, що політики завжди дослухаються до інтересів простого люду, виголошуючи їх у формі промов, на вічах, у виборчих округах. Звідси визріває ще одна позитивна діяльність – використання парламенту з метою агітації національного відродження, автоматично підняття мас для національної боротьби.

Як ми вже зазначали вище, стаття дуже наповнена й плідно напрацьована. На перший погляд, зрозуміло, що С.Петлюра як журналіст і в подальшому політик, мусив цікавитись, що відбувається на сусідній Галичині. Але насправді варто взяти до уваги набагато глибшу мету – не лише наддніпрянці одержували готову інформацію про кількість виборців і програми партій, а й ті самі російські службовці для яких західноукраїнські землі були «ласим шматком» і за які будь-якою ціною варто було триматись. Отже, якби галицькі депутати почали досягати задекларованих програмою засад, це б наблизило їх до омріяної автономії, що суперечило б інтересам Російської імперії, і тоді, вже б у справі втруtilись

росіяни з метою, по-перше: не допустити подібного на підросійській Україні, по-друге: утримати Королівство Галиції та Володимирії у покорі, бо самі прагнуть його забрати. Звідси ще один висновок про те, що зацікавлення справами Галичини з боку Наддніпрянщини відбувалось на постійному ґрунті й мало політичні наслідки, а не лише через культурно-історичну близькість, по тій же причині на перманентній основі Росія заохочувала москвофільський рух і дбала про його розширення. Також С.Петлюра аналізує партії Галичини, натомість про Буковину не згадує зовсім, окрім як подає прізвища виборців. Проте, край теж був представлений чисельними партіями, котрі мали великий вплив на національне самоусвідомлення.

У публіцистиці Симона Петлюри знаходимо не лише зацікавлення політичним життям Галичини, а й обізнаність у суспільному, зокрема діяч детально описує діяльність Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові з перших днів 1914 р. Автор підтверджує, що розпорядженням генерал-губернатора Г.Бобринським було закрито усі культурно-просвітні установи, школи, навіть накладено заборону на продаж книжок, виданих поза межами Імперії [79, с.171-172].

Стаття «До історії Наукового товариства ім.Т.Шевченка» мала на меті ознайомити населення підросійської України загалом із національно-урядовими установами Галичини, а особливо із діяльністю самого товариства, яке виконувало роль форпосту Академії Наук.

Початково подається коротка історія товариства, створеного за ідеями українців Росії, котрі боролись проти утисків мови законом 1863 р., і зрозуміло, що саме Галичина могла стати прихистком для них, де цензура була набагато слабша. Подаються прізвища ініціаторів: О.Кониський, Л.Пильчиков, М.Жученко, Є.Милорадович, які навіть фінансово забезпечили заснування товариства у 1873 р. [79, с.175].

Вважаємо за необхідне тут зазначити, що вказані вище прізвище це люди, які «посіяли ідею» установи, тобто писали про неї, надсилали матеріали, допомагали фінансово, але саму ідею реалізували О.Барвінський й І.Франко,

пізніше долучиться М.Грушевський. Чомусь С.Петлюра цей важливий факт пропускає у статті, тим самим показуючи наче наддніпрянці найбільше доклались до культурного життя в Галичині.

Початок діяльності був складний, повільний. Друкованим органом була «Зоря» на зразок російської «Ниви». Там публікувались твори не лише галичан, а й вихідців із Наддніпрянщини – О.Пчілки, І.Тобілевича, І.Нечуя-Левицького, О.Кониського тощо. «Зоря» навіть видавалась на території підросійській, що сприяло зближенню країв між собою і вивченню традицій Галичини. Як ми знаємо, з 1890-х рр. Галичина вже не задовольнялась виключно культурницькими мотивами, а перейшла на державницький етап. Відповідно, з'явилась потреба у науковій літературі, через що товариство перейменували у Наукове у 1892 р. , поділили на секції і комісії, кожна із яких мала свій друкований орган [79, с. 172-174]. Протягом 1898–1905 рр. видавався щомісячний часопис «Літературно-Науковий Вісник» українською мовою, який мав велику популярність серед читачів.

Завдяки високо-оціненим монографіям, рефератам, дослідженням, вчені І.Франко, М.Грушевський, В.Гнатюк були нагороджені званнями докторів і кореспондентів. Товариство було настільки об'ємне, що посідало три великі будинки, де розміщувались друкарня, палітурня, книгарня, бібліотека, музей та ін. Найбільше опрацьований був відділ бібліографії – усі праці пов'язані з українським питанням миттєво розміщувались на сторінках часописів [67]. Також знаходимо цікавий факт того, що українські вчені І.Франко, І.Добрянський, І.Зобків одержали запрошення від Болгарського уряду очолити кафедри Загребського університету, що свідчить про високу ерудованість, освіченість галичан. Звісно, що науковці від такої пропозиції відмовились. Натомість, поки іноземний університет проявляє затребуваність у їх вміннях, українці безуспішно намагаються отримати роботу викладача у Львівському університеті, борючись із польським гнобленням. С.Петлюра висловлює припущення, що завдяки «австрійським поступкам» галицька інтелігенція скоро

отримає шанс відкрити більше українських кафедр, а Іван Франко нарешті зможе отримати ступінь доктора літератури [70, с. 20-21].

С.Петлюра пише, що бібліотека товариства була найкращою у Львові, вміщуючи 70 000 томів серед яких були рукописи й листування відомих істориків й письменників. Для стимулювання молодих вчених досліджувати історію, їх закордонні поїздки забезпечували фінансово і заохочували стипендіями. С.Петлюра подає багатий перелік і кількість напрацьованих відділами праць, що дозволяє читачу підтвердити той висновок, що товариство й справді можна вважати Академією Наук, яка за короткий час і на мізерні заощадження змогла виробити такий масив роботи. Спостерігається помітне хвилювання, що ж зроблять росіяни із доробком установи і чи вдасться зберегти те, над чим так віддано працювали організатори [79, с.176-180].

З огляду даної статті можна зробити висновок, що С.Петлюра глибоко досліджував діяльність Наукового товариства ім. Т.Шевченка: цікавився його історією, виданнями, авторами, функціонуванням секцій і фінансуванням. Це означає, що Галичина як край мала велику заінтересованість в очах наддніпрянців, й зрозуміло, що освічена інтелігенція прагнула об'єднатись у єдиний український край, тому мусила знати, що відбувається на сусідніх українських землях.

Крім того, такий аналіз дає розуміння як діячі підросійської України оцінювали суспільно-політичні події, що відбувались у Галичині. Водночас спостерігається помітна однобічність висвітлення, що наче започаткування товариства завдячує лише ініціаторам з наддніпрянської України, і мало згадано про прикладені сили галичан. Потужно, що автор порівнює НТШ із Академією Наук, підтверджуючи це відповідною статистикою й прізвищами, даючи опис будівель, що додає віри у достовірність фактів. По тону автора помітно, як він із захопленням говорить про інституцію і щиро переймається, що буде із її надбаннями у 1914 р. Звідси можемо сказати, що стаття насичена і фактами, і патріотичними почуттями, націлена об'єднати інтереси Галичини і Наддніпрянщини, показавши, що українці – єдина нація із однаковою історією,

але водночас, приховано якось помічається все одно ставлення до галичанства як до окремішнього регіону, із іншими традиціями.

У кінцевому результаті, необхідно підвести підсумок про Східну Галичину у публіцистиці С.Петлюри. Насамперед потрібно засвідчити, що статей не так вже й багато, але все ж є, і показують, що політик цікавився партійним життям і національним рухом у краї. Безперечно, усе до чого береться перо Петлюри відзначається високою критикою і професійно розписано. І хоч автор виходець із Наддніпрянської України, це не завадило йому детально описати історію заснування партій в Галичині, їх партійну програму, процес виборів, визначні імена; підкреслити сильні і слабкі сторони часописів Східної Галичини, що дбають аби український рух не завмер у зародку, й подає очевидні ризики, чому це можливо – аби люди із свідомим мисленням не велись ані на провокації, чи ворожу сторону. Але куди важливіше перелічити, які важливі моменти автор опустив, а вони мали теж значний вплив на масовість тих же партій.

Зокрема, С.Петлюра з радістю, ледь не у кожному абзаці твердить про піднесення національного руху, відродження, української культури. Але чомусь мовчить про детальні причини селянського страйку 1902 р., боротьбу українських студентів за Львівський університет та їх сецесію; вартувало хоча б згадати про смерть студента А.Коцка від рук польських здобувачів освіти; на противагу цьому відсутні інформація й про вбивство М.Січинським польського намісника А.Потоцького – усі ці події є яскравим відображенням боротьби за національні права нарівні з іншими націями. Не знаходимо й згадки про те, що аби підготувати молодь для потреб нації було утворено культурно-просвітні, руханково-гімнастичні організації «Сокіл», «Січ», «Пласт», які вели патріотичне виховання. Бракує інформації і про опіку Українською греко-католицькою церквою під керівництвом А.Шептицького справами культурно-освітніми, про заснування кооперативного руху і страхового товариства «Дністер», хоча все це є складовою потужного суспільно-політичного життя. А про політичну ситуацію на Буковині не згадано й поготів. Якщо брати хронологічно, то питання Східної

Галичини піднімається у публіцистиці С.Петлюри лише до 1908 р., а потім будь-яка інформація є відсутня.

Якщо відверто, важко повірити, що така обізнана людина як С.Петлюра не знала про бурхливі події Східної Галичини. Тому складається враження, що він навмисно не писав про них аби не мати проблем із владою, або не хотів розпалювати міжнаціональну польсько-українську ворожнечу через власні висловлювання.

Якщо підводити загальний підсумок, то безумовно, незважаючи на фрагментарність висвітлення ситуації щодо Східної Галичини, статті С.Петлюри відіграють велике значення для вивчення історії цього краю. Насамперед це дає змогу оцінити, як наддніпрянці бачили і оцінювали політичний рух на західноукраїнських землях, а також ще раз підтвердити, що українське суспільство того часу працювало на користь досягнення автономії у складі Австро-Угорщини, а польські й російські настрої хотіли цю ідею знищити. Захоплює, що С.Петлюра не лише подає сиру характеристику, а намагається порадити, висловлює зауваження, підштовхує до глибшого осмислення подій, показуючи їх багатогранність. Отже, ці тексти є цінним джерелом і доповненням для вивчення поглядів як самого автора, так і всього українського визвольного руху у першій третині ХХ століття.

РОЗДІЛ VII. ПОЛІТИЧНА ВІЗІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Після поразки Української революції 1917–1921 рр. лєвова частка громадян УНР опинилась за кордоном й там продовжувала свою діяльність на користь держави. Симон Петлюра у 1923 р., випускає надзвичайно актуальну брошуру «Сучасна українська еміграція та її завдання», яка конкретно описує роль та стратегію української діаспори в умовах втрати державності. Важливо наголосити, що праця є об'ємною, тож складається із 30 розділів, кожен з яких закликає емігрантів виконувати поставлені завдання з метою здобуття незалежності, підтримки національного духу, нагадування закордонним державам про націю, яка прагне права на самовизначення. Особливу увагу в еміграційних виданнях, зокрема у журналі «Визвольний шлях» (Лондон, 1994), приділяли збереженню та розвитку державницької ідеї, яку формулював у своїй публіцистиці Симон Петлюра. У статтях цього видання неодноразово наголошувалося на тривалості української політичної традиції від доби визвольних змагань до сучасності, яка продовжується за кордоном і організована руками діаспори [5].

Брошура починається зі вступу, у якому перелічено держави, які прийняли найбільшу кількість українських емігрантів, зокрема це Польща та Румунія, Болгарія, Сербія, Чехо-Словаччина, Туреччина, Єгипет, країни Латинської Америки тощо. Загалом автор називає велику цифру емігрантів – близько 100 тис. душ, серед яких присутні єврейська й польська національності [58, с. 300].

В наступному розділі С.Петлюра описує склад еміграції, поділивши її на дві частини: інтернованих військових, що змушені перебувати у таборах і виконувати всякорізну роботу для виживання; цивільне населення, яке в добу революції займали посаду державних службовців. Ця група є дуже об'ємна і чисельна, адже охоплює людей, які покинули домівки через московських окупантів – вчителів, юристів, артистів, інженерів та ін. Зрозуміло аби вижити на чужині, всі ці люди змушені поневірятись по заробітках, так-от іноземці дуже

цінують українських заробітчан, кажучи, що вони працюючі, старанні й вмілі. Шкода лишень, що виникає багато труднощів через незнання мови, тому важко адаптуватись до праці [58, с.301].

Тут дуже помітно, як автор глибоко розуміє і співпереживає становищу українців. Він описує усі тонкощі перебування в еміграції: складність налагодити стосунки із іноземними роботодавцями; зрозуміти їх вимоги без знання іноземної; змиритись із тяжким вироком бути громадянином невизнаної ніким країни. Будучи в еміграції особисто, С.Петлюра розуміє, що люди кинулись за кордон аби уникнути смерті від рук більшовицької Росії, котра пригноблює народ розстрілами, депортаціями, тюрмами... Діяч правдиво пише про політику «воєнного комунізму» й «НЕПу», запроваджених в Україні, і як народ страждає від численних реквізицій, продрозверсток (пізніше продподатку), на маючи власного клаптика землі і свободи. Тож звідси й впливає перше завдання еміграції – повалити комуністичну владу, а отже підготуватись до нової боротьби проти окупантів, бо українці, що залишились під ворогом не мають змоги виконати цей обов'язок.

Актуальними на наш час є слова С.Петлюри про помилки керівництва і їх прийняття суспільством. На превеликий жаль, часто-густо маленький прорахунок держслужбовця обертався великою кількістю загиблих під час революції. Але, ми повинні розуміти неминучість деяких недоробок з боку держави, бо у тяжких умовах потрібно приймати хоч якесь рішення, пробувати чи принесе воно користь, аніж сидіти, склавши руки. Але український народ має одну велику хибу – повсякчас не до кінця усвідомлювати рішення очільників, а тоді звинувачувати у всіх «смертних гріхах». Так було із П.Скоропадським, С.Петлюрою, так є і зараз з багатьма сучасними політиками. Ми погоджуємось із автором, що є вчинки діячів, які заслуговують на критику, але вона має бути об'єктивна і доброзичлива, а не озлоблена і невідповідна.

На нашу думку, у брошурі читач може ознайомитись із портретом ідеального державця, описаного зі всіма можливими недоліками й рисами, якими повинен володіти хороший діяч. Ось так до прикладу бачить його С.Петлюра:

«працює не для власної амбіції і слави, а для добра держави, коли в праці уникає сепаратизму... уміє він підпорядковуватись державній дисципліні і авторитетним директивам..., - то такому діячеві ми повинні своє довір'я віддати..» [58, с.306]. Натомість ж, Петлюра пише, якщо у діяча відсутні подібні риси і він не постійний у своїх намірах і стратегіях, володіє імпульсивністю, непоміркованістю, то не варто покладати на нього особливих надій, бо «він як мала дитина, грається з покладеними на нього обов'язками, не відчуває відповідальності за зроблені ним легковажно вчинки і з легкою душею і серцем, як метелик якийсь, перелітає від ілюзії праці... до певної бездіяльності» [58, с. 306]. Очевидно, що С.Петлюра, як людина, що певний час була очільником держави і займалась вибором кадрів на посади, добре розбирається у цій справі і розуміє, що опирається й на власні помилки. До прикладу, він також пише, мов не кожна освічена людина у своїй сфері може стати хорошим міністром, краще їй залишатись у добре нею вивченому напрямку, аніж шкодити країні через відсутність знань побудови держапарату.

Особливо ці настанови розуміються у наш час, коли у політиці з'являється все більше медійних осіб із кар'єрою співаків, коміків, спортсменів тощо. І як тоді, так і зараз ми бачимо правдивість слів Головного отамана – саме армія несе відповідальність за прорахунки державного командування, яке не змогло вчасно скооперуватись і вступити всіма силами до бою. Вбачаємо подібність із сучасністю й у твердженнях про те, що не повністю вся українська еміграція працює на захист суверенності України, є й такі, які навпаки, принижують культуру і ганьблять націю серед іноземців своїми діями і висловлюваннями. Дані події переплітаються із великою хвилею емігрантів, біженців (особливо російськомовних), починаючи з лютого 2022 р., котрі неприйнятними діями лише відштовхували співчуття іноземців, які прагнули допомогти у скрутну хвилину.

У розділі брошури «Праця в окремих державах» ми знаходимо такі слушні слова автора, як необхідність універсальної, партійно-нейтральної дипломатії української еміграції. Цим твердженням діяч хоче передати, що зовнішня політика держави має ґрунтуватись не на ідеях партійної приналежності, а на

загальноспільній меті – будівництву міцної держави. Звідси, кожен партієць має пам'ятати, що відстоює перш за все націю українську, а не власну політичну силу. Крім того, не можна обмежуватись лише соціалістичними колами, як-от у 1919 р. (Париж), а варто налагодити комунікацію із консерваторами й демократами, адже серед них можна знайти однодумців або хоча би збільшити коло людей, «втягнених у новини» про українське питання [58, с.315-316].

Великий пласт праці Симон Петлюра присвячує опису загарбницьких планів імперської Росії, яка має на меті відновитись і знову панувати над українцями й всіма прибалтійськими народами. Ці розділи настільки актуальні, що аж дивно, наскільки політична ситуація схожа у 21 ст., до прикладу, автор пише: «всі держави, утворені після 1917 р. на території бувшої Росії, не мають шансів на тривке існування і будуть завжди zagrożеними, поки на півдні бувшої імперії не організується і в силу не увійде незалежна держава українського народу», читаємо – всі держави, утворені після 1991 року не матимуть спокою незалежності, якщо Україна, як буферна зона, не триматиме Росію у її кордонах. Діач піднімає й інші цікаві речі, зокрема пише про законсервовану «велич росії» в очах європейців, які не в змозі змінити своє мислення через існування старих критеріїв, які досі приймаються. Автор радий, що такі держави як Чехословаччина, Литва, Латвія, Естонія підтримують ідею незалежності України, але важливіше й більше сили матимуть такі ж слова з боку Америки чи Франції, Англії – і знову С.Петлюра вражає актуальністю [58, с.319-321].

Як тоді, так і зараз, Росія прагне аби усі народи існували у її федеративному складі. Ця ідея живе ще з 1917 р, від часу приходу більшовиків до влади. Метою еміграції має бути недопущення самої думки у іноземних масах про ідею федеративного співіснування української нації із росіянами, тому перш за все треба боротись із москвофілами всередині України [58, с. 323]. На сьогоднішній час, ці слова навчають нас не припиняти боротьбу проти УПЦ МП, яка роз'єднує українців, стояти на принципах соборності держави і відстоювати власну історію, окремішну й об'єктивну від брехні Росії.

Симон Петлюра, будучи видатним журналістом, неабияк добре розумів важливість національної мови, а відповідно, наукових праць, написаних нею для просвітництва і самоосвіти народу. Тому праця «До завдань української еміграції» вміщує великий об'єм закликів вивчати рідну мову, і ще більше – мову країни у якій проживають емігранти, аби добре орієнтуватись у питаннях, які підносить дана держава про українську культуру, державність загалом. Куди важливіше оволодіти принаймні однією із європейських мов аби при необхідності змогти захистити історію власного краю в іноземних часописах і стерти ту брехню, яку поширює Росія. Крім того, це допоможе запозичувати українським науковцям нові ідеї, здобутки на всіх наукових фронтах, відсторонитись від московських джерел, котрі століттями переписували історію й «каламутили воду» видуманими міфами про велич імперії [63, с. 201-208].

У сьогоднішні ми вкотре побачили правдивість цих слів. З початку повномасштабного вторгнення, коли російська література зникла із вільного користування, сотні науковців стикнулись із браком джерел на потрібну проблематику. Виявилось, що безліч тем недосліджені українською стороною, а живляться історією радянської доби – неправдивою і нездоровою. До всієї біди додалась ще й та, що опанувати джерела іноземною мовою більша частка науковців не в змозі, бо не володіють професійною європейською мовою, а перекладених джерел просто не існує. І аж тоді всі усвідомили слова Симона Петлюри, сказані ще у 1923 р., про необхідність вивчати європейські мови, перекладати їх на українську.

Ми знову стали очевидцями того, як на окупованих українських територіях, Росія масово знищує українськомовні підручники, посібники, художню й наукову літературу, натомість завозить власні томи паперів. Зі слів С.Петлюри те саме робилось й протягом 1920-х рр. – українські видавництва позбавлені засобів існування, Академія Наук не мала змоги публікувати наукові монографії, українське слово зазнавало заборони із кожного боку – зрозуміло було одне: Росія прагне повністю знищити культурний фронт України аби русифікувати населення [58, с. 328]. Тому так важливо, аби українська еміграція,

яка має можливість вивчати і займатись перекладною літературою чи написанням власних праць, віддано працювала над цією справою.

Автор так закликає створювати власну літературу, тому що розуміє, що саме вона є тим острівцем, де продовжують жити традиції, мова, історія, - і якщо на українських землях її стирають з лица землі, то в еміграції вона має квітнути й жити заради молодого покоління, котре мусить з чогось черпати знання про власне коріння. Насамперед це боротьба проти русифікації, це крик в міжнародному середовищі про гірку долю України, розділеної і проігнорованої на повоєнних конференціях, це сотні імен, стертих в радянській УРСР, які мають змогу жити у пам'яті емігрантів й іноземців, і коли прийде час – бути розказаними у ріднім краї.

Політик пише про потребу вивчати історію країн, в яких проживає діаспора. По-перше, це збагачує наші знання про сусідні країни, можна почерпнути користь із етапів їх державного будівництва; по-друге, читачі, котрі ніколи не були за кордоном, матимуть змогу дізнатись як усе відбувається в інших державах і почерпнути нові ідеї для себе. Необхідно подбати про збагачення національної бібліотеки зарубіжними працями, архівними матеріалами, які вміщують наукові відкриття, адже все це сприятиме глибокому пізнанню, творчим пошукам, які у результаті приведуть до власних досягнень на науковій ниві. С.Петлюра хоче донести до еміграції, що вона «з перших уст» чує і бачить, як функціонує держава, де вони перебувають, а тому повинна брати всі вигідні ідеї для особистого розвитку. Політик показує кожному вимушеному емігрантові сьогодення, що він не дарма перебуває за кордоном, а своїми зусиллями й працею працює над збереженням пам'яті, відкриттям реальної історії, представляє Україну в об'єктивному світлі, без тіні російських видумок і перекручувань.

Симон Петлюра не забуває згадати й про інтернованих осіб, котрі потребують як матеріальної, так і моральної підтримки. Вкотре знаходимо слова, які дуже відгукуються у наш час: «Військо не може бути знаряддям певної партії чи угруповання; воно є здобутком цілої нації, цілої держави, знаряддям її і чинником державного будівництва» [58, с. 334]. Ця цитата має на меті довести,

що кожен українець залишається її громадянином, незалежно від того у яку країну його закинули обставини. Зараз ми також спостерігаємо, як політичні партії «міряються» кількістю військовослужбовців, що пішли на фронт для здобуття авторитету між виборцями. Така практика є небезпечною, бо применшує героїзм і жертвність воїнів, які не повинні бути об'єктом піару, а чесно виконують свій обов'язок перед державою – вони не захищають ідеологію певної партії. Тому не слід використовувати армію в різноманітних політичних маніпуляціях.

Політик звертає увагу на важливість студентства, як підростаючого покоління, на яке покладено обов'язок відродження (будівництва) України після буремних часів. Тому, не маючи змоги одержувати адекватну освіту через більшовицький пропагандистський зміст освіти, студенти повинні черпати науку у закордонних гімназіях аби повернутись підготовленими затребуваними фахівцями [63, с. 221-222].

У висновках до брошури автор говорить про організацію національного питання за кордоном. Він вважає, що діаспора зможе працювати для користі України лише в міцній кооперації і методом колективної відповідальності за політичні вчинки. С.Петлюра називає організації у Чехії, Польщі, Німеччині, котрі дбають про українську молодь, освіту, культуру, натомість й озвучує труднощі, що заважають добрим справам [58, с. 339-341]. Ми бачимо, що автор прагне посприяти своєю працею максимальній організованості і єдності діаспори заради спільного добра. А досягнути цього можливо не лише завдяки високій освіченості, а й при ідентичному патріотизму і силі духу.

Безсумнівно, масштабна робота Симона Петлюри «Сучасна українська еміграція та її завдання» не втратить популярності крізь призму часу, адже через політично-економічні чинники українство пустило коріння по всьому світу. Але, суто з наукових питань, хочемо відмітити деякі питання, які автор не зачепив у роботі, а варто було би.

Зокрема, абсолютно відсутня інформація про причини і наслідки еміграції українців, можливо, автор вважав ці причини очевидними у круговороті того

часу. Такі автори як Плазова Т., Тимченко Р., стверджують, що особисто С.Петлюра включав можливість повернення емігрантів назад в Україну через низку питань: матеріальна незабезпеченість, складність умов життя, розлука родин – як наслідок, повернені йшли на співпрацю з більшовиками. Можливо, з питань безпеки і конспірації, автор у праці мовчить, що реемігранти займались агітаторською роботою і підривали більшовицьку діяльність, підтримуючи зв'язок з українцями за кордоном [82, с.119-120; 96, с. 315-320]. А дослідження публіцистики Р. Рахманного свідчить, що образ Симона Петлюри в українській діаспорній журналістиці розглядався як символ державницької твердості й морального авторитету [35, с. 128-133]. Автор наголошував на необхідності переосмислення постаті Петлюри поза радянською пропагандою, відновленні його чесного імені та осмисленні його політичного спадку аби застерегти від повторних помилок минулого. Політик багато перераховує про завдання еміграції, але не вказує, що найлегше її організувати у Польщі, Чехословаччині й Франції – саме там були найсприятливіші умови для національного відродження.

Робота О.Ряста є своєрідною інструкцією-путівником для емігранта, мовляв, що і як робити, коли опинився за межами дому аби допомагати вітчизні. Натомість робота М.Шаповала із майже ідентичною назвою – «Завдання української еміграції», є переліком завдань одночасно із історичною довідкою наслідкових подій, які призвели до такого стану еміграцію. Якщо порівнювати ці дві праці, то безперечно, вони дуже схожі у завданнях і головній цілі – побудувати суверенну державу на відвойованій українській території [103, с. 4-6].

Якщо порівнювати роботу С.Петлюри й М.Шаповала, то вони знаходять спільність у всіх судженнях і думках; але брошурі О.Ряста все ж бракує історичних уточнень на питання: «Чому? Для чого? Який результат?», в той час як М.Шаповал коротко, але влучно подає читачеві довідку про стан українців на Вітчизні, як швидким темпом еміграції реалізувати плани і що це дасть для долі держави серед представників зарубіжжя. Суттєвим доповненням до брошури С.Петлюри є стаття О.Вагіної, котра у деталях розповідає про країни розміщення українських емігрантів протягом міжвоєнного періоду, називаючи основними

осередками Австрію, Польщу, Чехословаччину, пізніше – Францію та Німеччину. Ця інформація чудово підійшла би до статті С.Петлюри, аби українці знали у якій країні вони зможуть долучитись до виконання їх планів [4, с. 353-354].

Підсумовуючи, скажемо, що робота С.Петлюри «Сучасна українська еміграція та її завдання» є могутнім публіцистичним маніфестом, спрямованим на посилення українського еміграційного руху у часи непростих політичних випробувань. Автор робить акцент абсолютно на кожному аспекті культурно-політичного будівництва, яке може забезпечити розголос про Україну на міжнародній арені. Якщо дотримуватись чітко всіх настанов, що дає О.Ряст, безперечно, українська справа буде квітнути за кордоном, нація не асимілюється із іноземцями аж до історичної амнезії, але чи буде із цього користь на самій Україні, котра не має доступу до знань через цензуру більшовиків? Праці бракує довідки про етапи еміграції країни, які доброзичливо підтримують українські ідеї. Також видно, що Симон Петлюра, не має плану як воскресити Україну, бо оминає тему повернення емігрантів додому. Хай там як, але брошура має мотиваційний характер й у наш час, коли мільйони українців кричать про звірства Росії за кордоном, підтримують національну справу, розбудовують культурні осередки аби показати відмінність, окремішність від російських наративів про «єдиний народ». Варто наголосити, що публіцистична спадщина С.Петлюри, втілена у цю роботу, назавжди залишиться в історії вогником наснаги і нагадуванням про обов'язок кожного громадянина перед державою, незважаючи на місце його перебування.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження, присвяченого публіцистичній спадщині Симона Петлюри як джерела вивчення українського національного руху першої третини ХХ століття було реалізовано основну мету – визначити й осмислити роль текстів Петлюри як історичного джерела, яке можна використовувати як додаток для розгляду, опису, вивчення подій історії України упродовж революційних подій та встановлення радянського режиму. Послідовне й комплексне вивчення текстів Симона Петлюри забезпечує розуміння особи політика не лише як державного діяча, учасника і творця держави, а й як мислителя, журналіста, культурного аналітика, чиї роботи стали рушієм для формування національного руху, а у подальшому могутнього перетворення цього руху в ідею соборної України і боротьби за її суверенітет.

Внаслідок дослідження виявлено, що публіцистика Симона Петлюри є не просто відображенням політичних подій ХХ століття, а одночасно з цим потужною системою ідей, котра має цілісну послідовну структуру, вміщуючи історичний аналіз й своєрідні виховні принципи для покоління, котрому випало воювати за свою свободу. У процесі дослідження ми спостерігали, як через призму текстів, С.Петлюра намагався виховати свідомого, активного, відповідального громадянина, котрий мислить категоріями свободи і незалежності, вміє діяти в інтересах держави й оберігати її спокій, примножувати культуру – тим самим берегти мову, освіту, театр. Його публіцистика часто складалась не лише із опису подій Наддніпрянської України, а й висвітлювала ситуацію на українських теренах у складі Австрійської імперії, і часто думки були співзвучні щодо бачення розвитку і відстоювання себе як народу, що свідчить про єдність політичних і культурних прагнень українських земель.

Опираючись на результати проведеного аналізу джерельної бази, історіографії, епістолярію Симона Петлюри, було доведено, що його тексти є унікальним джерелом, яке слід використовувати аби розвинути критичне

мислення, сформуванню активну громадянську позицію, компетентність, історичні знання, патріотизм, а також детально вивчити події першої третини ХХ століття.

У процесі дослідження ми здійснили історіографічний та джерелознавчий аналіз літератури, що забезпечило узагальнення та систематизацію основних підходів до вивчення історіографічної спадщини Симона Петлюри як історичного джерела. Дослідження показує, що незважаючи на популярність його персони, знання політичної діяльності, його журналістська діяльність все-таки до кінця не є дослідженою, проте систематизована й відредагована, а це вже є свідченням важливості і поважного ставлення до його розробок. Найбільше тексти діяча друкувались на сторінках періодичних видань ХХ століття – «Рада», «Українське слово», «Слово», «Трибуна» та інші [85, 86, 93, 98]. Історіографічний аналіз показав зміни наукового інтересу до писання Петлюри, оскільки формувались вони хвилеподібно, адже у радянську добу політика було визнано антиреволюціонером і ворогом, а всі його доробки наказували знищувати і формувати упереджене ставлення. І вже аж у вільній Україні почалась переоцінка Симона Петлюри – нарешті було підкреслено наявність політичного і культурно-просвітницького чинника у його працях. У працях істориків останніх десятиліть простежується тенденція розглядати публіцистику Петлюри в контексті загальноєвропейських демократичних процесів початку ХХ століття. Такий підхід дозволив поглибити розуміння того, що Петлюра — це не лише військовий і державний діяч, а насамперед інтелектуал, який формував національну ідею через слово, пресу й культурне служіння народові.

Проведений проблемно-змістовий аналіз публіцистичної спадщини С.Петлюри засвідчив, що його роботи написані дуже осмислено й глибоко. Він намагався першим реагувати на найменші позитивні зміни у процесі політизації, застосовуючи мінімум критики, а більше щирих порад і настанов.

Найбільше це проявилось саме у висвітленні видавничої справи української нації. Оскільки, по-перше, сам факт існування преси національною мовою давав підстави для роздумів, що існуючий народ має потребу дізнаватись про події, і він небайдужий до долі власного краю; по-друге, якщо є преса, котра

описує культуру і традиційність нації, значить легше довести їх право на існування і суверенність загалом. Звідси випливає, що Петлюра наголошував, що українська видавнича справа є школою для свого народу, а її ідеї – ключові для національного мислення і пробудження.

Історіографічна спадщина Петлюри також наповнена проблемами партійного будівництва українців протягом першої третини ХХ століття. У його текстах часто описано про програмні засади партій, проаналізовано їх діяльнісний шлях, подекуди можна зустріти навіть поради, як працювати краще задля результату. Симон Петлюра ніколи не нехтує у своїх статтях поняттями демократії, взаємодопомоги, а повсякчас наголошує, що саме сконсолідовані партійці зможуть уникати конфліктів, знаходити компроміси на благо держави й служити на користь громади, а не задля задоволення особистих амбіцій.

Впливаючи із вище сказаного, слушно зауважити про те, що аналітико-політологічні здібності С.Петлюри активно проявляються також під час процесу опису виборів до Державної думи Російської імперії. Журналіст глибоко, науково і грамотно оцінює політичну ситуацію, описує механізми виборчої системи, її реформи та необхідні зміни. Петлюра допомагає агітаційно кандидатам, що сповідують національні інтереси у парламенті й одночасно з цим, формує для них всенародну підтримку. Завдяки цьому політику, багато українців навчилось мислити причинно-наслідковими зв'язками, які утворюються, коли народ голосує і його обранець приходиться до влади. Важливо, що Петлюра описував не лише партійне життя підросійської України, а також й західноукраїнських земель.

Поряд із партійним будівництвом, Симон Петлюра порушує тему культурної розбудови, зокрема наголошує на розвитку української мови, освіти, театру, преси – всіх сфер життя, які впливають на становлення особистої національної ідеї і прагнення до боротьби. Він не втрачає жодної нагоди розповісти українцям про утиски мови і паралельно появу українськомовних шкіл у маленьких містечках; уміє влучно примітити високий рівень акторського мистецтва вітчизняних митців і тим самим висвітлити проблеми їх роботи, що проявляються у постійних утисках і низькій зарплатні.

Далеко не останнє місце у доробку С.Петлюри посідають описи про російсько-українські політичні, громадські та культурні відносини. Політик, як ніхто, розумів усі нюанси цих стосунків і прагнув на різних етапах життя їх налагодити, але цього, як спостерігаємо, так і не сталося по сьогоднішній день. С.Петлюра професійно пише про протиріччя, які виникають у російсько-українських взаєминах через різні світогляди – імперіалізму та націоналізму. Протягом 1917 – 1921 рр. він неодноразово наголошував, що українці не мають антидержавних інтересів відносно Росії, а лише хочуть отримати своє право на самовизначення, потім на автономію, а врешті-решт на отримавши розуміння і бажаного від імперської влади – перейшли в запеклу війну, вимагаючи самостійності й культурної автономії.

Загалом питання російсько-українських взаємин дуже важливе у публіцистиці С.Петлюри, бо завдяки цьому ми бачимо, як змінювалось особисте ставлення політика до Росії – її державного устрою, політики, оцінки реформ відносно України. Можна легко простежити, як на початку діяч сподівається на мирні демократичні зміни імперії, закликає підтримати її перемогу у Першій світовій війні, а згодом повільно розчаровується і станом на 1918 р. вступає у відкриту боротьбу зі всім, від чого «тхне» російським ярмом. З цього теж можна робити висновок – скільки би надій і щирих прохань не посилали українці до ворога, не було реакції, а їх прохання не те, що не задовольнялися, а навіть не були слушно проаналізовані, тому, Україна обрала найбільш оптимальний шлях сили, завдяки якій прагнула досягнути бажаної мети.

Події Української революції 1917 – 1921 рр. посідають левову частку у публіцистичному доробку С.Петлюри і є поєднанням державницького документа, політичного маніфесту і особистого публічного звернення до нації у вигляді статей, відозв, промов, наказів і телеграм. Незважаючи на те, що все ж цей період описаний особисто Петлюрою дуже скупо, відозви й телеграми очільника на той час теж є цінним джерелом, котре допомагає зрозуміти як на той час керівництво бачило боротьбу, на що були спрямовані головні сили, які суперечності виникали у процесі державотворення.

Тим не менш, аналізуючи промови Петлюри на цьому етапі, можна дослідити ключові етапи Української революції, її переломні й драматичні моменти. У виступах, як завжди, присутній не лише переказ подій, а й застосовано прийоми для підтримки національного настрою і заклик до єдності. З допомогою звернень до війська, селян, пролетарів політик показував, що цінує абсолютно кожного і всі мають що відстоювати у боротьбі. Безупинно лунають заклики розбудови власної армії, удосконалення військової дисципліни, підкріплених силою духу і віри у незалежну державу.

Значна частина публіцистики С.Петлюри стосується також питань суспільно-політичного життя Східної Галичини. У всіх текстах, які стосуються краю, автор хвалить Галичину, яка стало ядром свідомого, організованого суспільства. С.Петлюра глибоко аналізував політичні партії Східної Галичини, відзначав найбільш активні і старався передбачити успіх їх діяльності або вказати на помилки. Він надихався успіхами галичан і мав на меті своїми текстами розворушити націоналізм й кооперацію на Наддніпрянщині.

Єдине що при описі життя галицької України бракує більше інформації про українсько-польські відносини. Зрозуміло, що активні українці намагались протидіяти польському шовінізму, боротись із обмеженнями, які диктує польська сторона, уникати дискримінації між націями, але Симон Петлюра про це пише вкрай мало і скупі. Варто відзначити, у статтях про культурне життя Галичини, Петлюра наголошував, що тут сформувалася справжня школа національного виховання. Він високо оцінював діяльність «Просвіти», «Наукового товариства ім. Шевченка», українського театру, шкільництва, які, попри матеріальні труднощі, зберігали український дух. На його переконання, саме галицький досвід культурного самоврядування мав стати прикладом для Наддніпрянщини, де імперський тиск придушував будь-які прояви національного життя.

Завершальний етап публіцистики С.Петлюри становлять праці, створені в еміграційному періоді (1920-1926 рр.), які також стосуються питань життя і діяльності українських емігрантів. Безперечно, на той час він вже розумів, що українські змагання зазнали поразки, але продовжував жевріти сподіваннями

повернутись на батьківщину і почати боротьбу спочатку, або якщо не самотужки, хоча би словами підготувати на заміну молодь до повторної визвольної війни. Він робить ставки на діаспору, котра повинна не забути свого походження і дбати про ключову мету перебування за кордоном аби коли прийде потрібний час, знайшлися ті, які пам'ятають ідею соборної України й готові стати на її розбудову. С.Петлюра не забуває застерегти, яких ворожих країн треба продовжувати уникати, бо їх загарбницькі настрої зникнуть лише у разі зникнення самої країни. Його погляди вирізнялися державницьким реалізмом: він не вимагав сліпої віри в повернення незалежності, а підкреслював необхідність системної, інтелектуальної й культурної роботи, яка б готувала ґрунт для майбутнього покоління борців. Він наполягав, що еміграція повинна виступати «дипломатією нації», популяризувати українське питання серед європейської спільноти, шукати союзників і водночас зберігати моральну чистоту боротьби.

Підсумовуючи результати дослідження, слід наголосити, що публіцистична діяльність Петлюри в період 1905–1907 років демонструє його глибоке розуміння питань партійного будівництва, участі українців у політичному житті, а також розвитку преси і культури, які Петлюра вважав фундаментальними для національного самоствердження. У своїх публікаціях часів Української революції 1917–1921 років він постає не тільки як політик і воєначальник, але й як мислитель, який намагався зрозуміти причини невдач та оцінити моральний сенс боротьби. Водночас у працях, присвячених суспільно-політичним процесам у Галичині, С.Петлюра виступає як послідовний прихильник соборності українських земель, наголошуючи на важливості подолання внутрішніх суперечок і об'єднання перед обличчям зовнішньої загрози. Його роздуми про українсько-польські відносини, активність політичних партій у Галичині та культурний розвиток вказують на цілісне сприйняття українського питання в європейському контексті. Еміграційна публіцистика Петлюри відкриває його віру в особливу місію української діаспори як зберігача національної ідентичності, морального авторитета нації та носія ідеї державності у світовому масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми історичної науки та освіти у дослідженнях молодих учених : збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю (10 квітня 2025). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 95-100.
2. Бойко О.Д. Союз українських автономістів-федералістів. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Soiuz_avtonomistiv_u (дата доступу: 30.10.2025)
3. Боротьба. 1906 р. 3 червня.
4. Вагіна О. Розміщення українських емігрантів у європейських країнах: 1918-1939 рр. *Кримський науковий центр НАН України і МОН України*. 1998. № 5. С. 352–354. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/35b89c25-b148-4e0b-9bbb-aecc9f6742eb> (дата звернення: 30.10.2025).
5. Визвольний шлях / ред. І.Дмитрів. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. Лондон: «Українська Видавнича Спілка», 1994. Кн. 5 (554). 131 с.
6. Винниченко В. Відродження нації : (Історія української революції [марець 1917 р. - грудень 1919 р.]) : [в 3 ч.]. Київ ; Відень : [Дзвін], 1920. Ч. 1 .348 с.
7. Вільна Україна. 1906. Вид-во: Політично-літературно-науковий місячник. Типографія Училища Глухонімих, 1906. Ч.1-2. 144 с.
8. Власов В.С. Історія України: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Літера ЛТД, 2017. 304 с.
9. Герасименко М. В. Національно-патріотична діяльність Симона Петлюри в роки Української революції 1917–1921 рр.. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки*. 2011. . № 97. С. 252-260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2011_97_37 (дата звернення: 30.10.2025)

10. Гирич І. Симон Петлюра. URL: <https://www.i-hyrych.name/History/UkrSocialDemocracy/Centrist/SPetljura.html> (дата звернення: 30.10.2025).

11. Горевалов С. Видавнича діяльність Симона Петлюри як складова культурологічного дискурсу. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : Матер. міжнар. наук. конф., 10-12 жовтня 2005 р. Ужгород : Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. Вип. 9 : Українська література в загальноєвропейському контексті. С.402-407.

12. Гоцуляк В. М. Ідеї С. Петлюри в процесах становлення української державності. *Гілея*. 2017. № 10. С. 409–412

13. Громадська думка. 1906 р. 14 березня.

14. Громадська думка. 1906 р. 15 лютого.

15. Громадська думка. 1906 р. 4 січня.

16. Громадська думка. 1906 р. 5 січня.

17. Грушевський М.С. На порозі нової України : гадкі і мрії. Київ: Друк. акц. т-ва "Петро Барський у Києві", 1918. 120 с.

18. Грушевський М.С. Повороту нема. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.. Львів: Видавництво "Світ", 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 13–14.

19. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. Київ: Либідь, 1993. 46 с.

20. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. Київ: «Либідь», 1993. 289 с.

21. Гурак І. Ф. Українське студентство в суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2005. 234 с.
URL: https://www.researchgate.net/publication/342077836_Ukrainske_studentstvo_u_suspilno-politicnomu_zitti_Shidnoi_Galicini_60-ti_roki_XIX_-_pocatok_HH_st_avtoref (дата звернення: 30.10.2025).

22. Двадцять одна цитата від Головного Отамана. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/05/22/155706/>

23. Дика А. Вивчення проблеми діяльності української еміграції міжвоєнного періоду (1920-1930 рр.) у шкільному курсі історії : Кваліфікаційна робота : 014.03. Кривий Ріг, 2024. 77 с.
URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11200/1/квал_істор_дика_2_024.pdf (дата звернення: 30.10.2025).
24. Донцов Д. Націоналізм. Лондон: Українська видавнича спілка, 1966. 184 с.
25. Донцов Д. Підстави нашої політики. Нью-Йорк : Організація Оборони Чотирьох Свобід України Бібліотека Тернопільського осередку СУМ в Україні, 1957. 210 с.
26. Донцов Д. Революція нації. Київ: УВС, 2023. 240 с.
27. Друг народа. 1907 р. 1 апреля.
28. Єфіменко Г. «Петлюровці», «петлюрці», «петлюрівці», «петлюрівщина» у часі та просторі». *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/10/3/161859/>
29. Заброварний С. Зламні моменти у розвитку українського національного руху в Галичині (1868–1918). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 21-27.
URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000660011>
30. Засів. 1911 р. 27 травня.
31. Зінкевич Р. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939). *Wieki Stare i Nowe Tom specjalny*. 2012. С. 59–74.
URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/wieki-stare-i-nowe/2012-tom-tom-specjalny/wieki_stare_i_nowe-r2012-ttom_specjalny-s59-74.pdf (дата звернення: 30.10.2025).
32. Іванис В.М. Симон Петлюра - президент України. 1879-1926. Торонто: Накладом "5-ї станиці Союзу бувших укр. вояків", 1952. 255с. : іл.
33. Історія Української РСР. Т. 1 / АН УРСР. Ін-т історії; Редкол.: О. К. Касименко (голов. ред.) та ін. Київ: Вид-во АН УРСР, 1953. 784 с.

34. Кедровський В. 1917 рік. : спогади члена Українського Військового Генерального Комітету і товариша секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради. Вінніпег, Канада: Видавнича спілка «Тризуб», 1967. Т.1. 526 с.
35. Кліщ А. Самостійницькі ідеї Симона Петлюри у публіцистичній візії Романа Рахманного. *Образ*. 2017. № 3. С. 127-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2017_3_17 (дата звернення: 30.10.2025)
36. Костишин Е. І. Єврейське питання у часи Директорії Української Народної Республіки. *Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець»*. 2010. № 4. С. 33–37.
37. Кость С. С. Петлюра як ідеолог визвольної боротьби. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія журналістика*. 2007. Вип. 31. С. 85–102.
38. Кравченко О. "Сучасна українська еміграція та її завдання" С. Петлюри як джерело вивчення української видавничої справи 20-х рр. ХХ ст. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 54. С. 282–285. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_54_57 (дата звернення: 20.10.2025).
39. Кривизюк Л. П. Журналістська діяльність Симона Петлюри. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2008. № 612. С. 223–226.
40. Лазарович М. В. Деякі аспекти боротьби влади Другої УНР проти єврейських погромів. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2012. № 6 (86). С. 120–125
41. Леся Українка. Зібрання творів у 12 томах: Збірник / ред.: Є. Шабліовський, М. Бернштейн, Н. Вишнеvsька та ін. Київ : Вид-во "Наук. думка", 1977. Т. 8 : Літературно-критичні та публіцистичні статті. С. 268-269.
42. Литвин С. Х. Мемуари та спомини сучасників як джерело дослідження життя і діяльності Симона Петлюри. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 4. С. 3-11.
43. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана : монографія / ред. Ю. Шаповал. Київ : ім. Олени Теліги, 2001. 640 с., іл.

44. Литвин С. Х. Симон Петлюра у 1917–1926 роках : історіографія та джерела. Київ : Аквілон-Прес, 2000. 464 с.
45. Лихолат А. В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917–1922 рр.). Київ: Держполітвидав УРСР, 1955. 602 с.
46. Лівницький А. Листування (1919-1953 рр.) / Упорядкув., вступ. ст., заг. ред. Я. Файзуліна. Український інститут національної пам'яті. Київ: Фенікс, 2019. 688 с. ISBN 978-966-136-661-8
47. Літературно-науковий Вістник. 1898-1932 рр. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Literaturno-naukovyi_vistnyk/
48. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921 рр. Мюнхен: Видавництво «Прометей», 1950. Т.1. 210 с.
49. Майстренко І. Історія комуністичної партії України. Нью-Йорк: «Сучасність», 1979. 256 с.
50. Маяк. 1913 р.
51. Миронюк Д. І. Симон Петлюра як редактор журналу "Украинская жизнь" (1912-1917) : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ, 2010. 192 с.
52. Надточій О. Державотворний пафос публіцистики Симона Петлюри доби УНР (1917-1921 рр.). *Вісник Черкаського університету. Серія "Філологічні науки"*. 2012. № 38 (251). С. 133–136.
53. Назарук О. Рік на великій Україні. Відень: накладом «Українського Прапора», 1920. 344 с.
54. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917 – 1920 рр.). Київ: Темпора, 2007. 608 с.
55. Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи Т. IV / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Центр українознавства; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ, 2006. 700 с. ISBN 966-2911-00-6
56. Павліченко О.О. Зовнішня політика Української Держави П.Скоропадського: австро-угорський напрямок. Збірник наукових праць «Історія

та географія». Харк. нац. пед. університет імені Г. С. Сковороди. Вип. 57. Харків, 2020. С. 36-42. URL:

https://www.researchgate.net/publication/356983333_ZOVNISNA_POLITIKA_UK_RAINSKOI_DERZAVI_PSKOROPADSKOGO_AVSTRO-UGORSKIJ_NAPRAMOK (дата звернення: 30.10.2025).

57. Палієнко М., Срібняк І. В'ячеслав Прокопович у боротьбі за українську державність та національну ідею: штрихи до портрета політичного діяча і науковця. *Архіви України*, 3 (332). с. 32-78. ISSN 0320-9466; 2708-9614. URL:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42485/1/I_Sribnyak_M_Paliienko_AU_2022_3_%28332%29_FSHN.pdf (дата доступу: 30.10.2025)

58. Петлюра Симон. Статті, листи, документи / ред. Л.Дражевська, Н. Лівницька-Холодна, Л. Чикаленко та ін. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. Т. 1. 482 с.

59. Петлюра С.В. Народе Український: вибрані статті, листи, документи / ред. кол. «Лівий берег». Харків: «Лівий берег», 1992. 147 с.

60. Петлюра Симон. «Ucrainica» в Журналі «Былое» за минулий (1906) рік. 1907. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Ucrainica_v_Zhurnali_Bloe_za_mynul_yi_1906_rik/

61. Петлюра Симон. Батальйони «Рятування України». Відозва Генерального Секретаря військових справ. *Вісник Українського Військового Генерального Комітету*. Київ, 1917. 1 с.

62. Петлюра Симон. Боротися за волю України. *Діло*. Львів, 1917. 1 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Borotysia_za_voliu_Ukrainy/

63. Петлюра Симон. Вибрані твори та документи / укл. Л.В. Голота. Київ: фірма «Довіра», 1994. 271 с.

64. Петлюра Симон. Галицькі відносини в світлі «Церковного Вѣстника». 1905. Т.31. Ч.2. С. 245-250. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Halytski_vidnosyny_v_svitli_Tserkovnaho_Vstnyka/

65. Петлюра Симон. Другий військовий з'їзд у Києві. *Діло*. Львів, 1917. С. 1-3. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Druhyi_Ukrainskyi_viiskovyi_zizd_u_Kyivi/

66. Петлюра Симон. Думки про військо і війну. 1936. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Petliura_Symon/Dumky_pro_viisko_i_viinu.pdf?

67. Петлюра Симон. З життя Австрійської України. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Petliura_Symon/Z_zhyttia_Avstriiskoi_Ukrainy.pdf?

68. Петлюра Симон. З українського життя (березень 1907). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoho_zhyttia_berezen_1907/

69. Петлюра Симон. З українського життя (квітень 1907). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoho_zhyttia_kviten_1907/

70. Петлюра Симон. З українського життя (листопад-грудень 1907). URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoho_zhyttia_lystopad-hruden_1907/

71. Петлюра Симон. З українського життя (серпень 1907). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoho_zhyttia_serpen_1907/

72. Петлюра Симон. З українського життя (червень 1907). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoho_zhyttia_cherven_1907/

73. Петлюра Симон. З українського життя. Про союз (спілку українських акторів), 1907. URL:

https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Z_ukrainskoho_zhyttia_Pro_soюз_spliku_ukrainskykh_aktoriv/

74. Петлюра Симон. Завдання української військової літератури. Львів: друкарня Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1937. 54 с.

75. Петлюра Симон. Московська воша. Париж: Бібліотека ім. С.Петлюри і націоналістичне видавництво в Європі, 1966. 101 с.

76. Петлюра Симон. Народня осьвіта в Росії по цифрам. 1903, т. 21, ч. II: 124 - 127. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Narodnia_osvita_v_Rosii_po_tsyfram/
77. Петлюра Симон. Політичні українські партії в Галичині. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Politychni_ukrainski_partii_v_Halychy_ni/
78. Петлюра Симон. Стан народньої осьвіти та медицини в Полтавщині в цифрах. 1902, т. 19, ч. II: 152 - 154. (Наукові листки). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Petliura_Symon/Stan_narodnoi_osvity_ta_medytsyny_v_Poltavschyni_v_tsyfrakh/
79. Петлюра Симон. Статті / ред. М.Н. Москаленко; упоряд. та авт. передм. О. Климчук. Київ: Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1993. 341 с.
80. Петлюра Симон. Статті, листи, документи / ред. Т. Гунчак, Л.Дражевська, Н. Ливицька-Холодна, П. Йосипишин та ін. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1979. Т. 2. 636 с.
81. Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. Київ: Поліграфкнига. 2002. 640 с.
82. Плазова Т. Українська політична еміграція у першій половині 20-х років ХХ ст. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : [збірник наукових праць]*. Національний університет "Львівська політехніка" [та інші]. Львів : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка», 2008. № 20. С. 118–121.
83. Полумисна О. Симон Петлюра: літературний критик, публіцист, редактор. *Вісник Львівського університету. Серія "Журналістика"*. 2014. Вип. 39, ч. 1. С. 289–296.
84. Прохода В. Вождь і військо. *Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926)*. Прага: друкарня «Легіографія» (накладом Міжорганізаційного Комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри в Празі), 1930. С. 109–148.
85. Рада. 1906 р. 18 листопада.
86. Рада. 1906 р. 19 грудня; 1907 р.

87. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. Київ: Вид-во дім «Альтернативи», 1999. Т.10. 320 с.
88. Сергійчук В.І. Симон Петлюра. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2009. 568 с.: іл. . 2-ге вид., допов. ISBN 978-966-2911-27-5.
89. Сергійчук В. І. Симон Петлюра і єврейство. 2-ге вид.(допов.) Київ: Нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Центр українознавства, 2006. 147 с.
90. Сидоренко А. Симон Петлюра в наукових та мемуарних працях української військової еміграції 1920-1930-х рр. *Полтавська Петлюріана: матеріали десятих Петлюрівський читань.* / Ред. кол.: Білоусько О. А., Гудим В. В., Кульчинський М. Г., Мокляк В. О., (наук. ред.), Супруненко О. Б. (гол. редкол.) та ін. / ДКіТ Полтав. ОВА; Кафедра іст. світ. українства Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка; Полтав. обл. об'єдн. Всеукр. Тов-ва «Просвіта» імені Тараса Шевченка; ДАПО; ПКМ імені Василя Кричевського Полтава, Харків: ТОВ «Майдан», 2024. С. 32-36.
91. Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років: матеріали до біобібліографії : анотов. бібліогр. покажч. / авт.-уклад.: О. А. Вакульчук (керівник), Т. О. Борисенко, О. С. Залізнюк, Н. М. Носкіна ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. Київ : НБУВ, 2015. 384 с.
92. Сінклер В. Пам'яті С. В. Петлюри. *Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926).* Прага: друкарня «Легіографія» (накладом Міжорганізаційного Комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри в Празі), 1930. 277 с.
93. Слово. 1907 р. 16 червня.
94. Солдатенко В.Ф. Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби : [монографія]. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ: Світогляд, 2007. 620 с.
95. Супруненко М.І. Боротьба трудящих України проти денікінщини. Академія наук української РСР, Інститут історії. Київ: Наукова думка, 1979. 287 с.

96. Тимченко Р. Українська еміграція та політика більшовиків 1921–1923 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. 2014. № 10. С. 311-329. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000508303>
97. Тишкевич О. I-IV Державні Думи та українська справа (на матеріалах газет Київського генерал-губернаторства 1907-1914 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Т.30. №3. URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/3_2019/9.pdf
98. Тризуб. 1925 . Париж: Український тижневик, 1925. Ч.1 32 с.
99. Українське слово. 1905-1908 рр. URL: <https://libraria.ua/issues/337/>
100. Феденко П.В. Український рух у 20 столітті. Лондон: Наше слово, 1959. 267 с.
101. Хміль І.С. Петлюра і петлюрівщина. Український історичний журнал. 1990. №3. С.107-119.
102. Чикаленко Є. Спогади 1861-1907 рр. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук, 1955. 504 с.
103. Шаповал М. Завдання української еміграції. Прага: Закордонна група української партії соціалістів-революціонерів, 1926. 20 с.
104. Швидченко Т. М. Значення Першого Зимового походу армії УНР 1919-1920 рр. *Гілея*. 2015. Вип. 97 (№ 6). С. 7–11.
105. Шеремета О. М. Роль політичних партій, наукових організацій та церкви у формуванні ідей парламентаризму у Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка*. 2015. Т. 1, № 1.
106. Яремчук В. Вибірчі системи та українські політичні партії Австро-Угорщини й Росії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. № 6. С. 365–375. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2010_6_42 (дата звернення: 30.10.2025).